

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΚΑΙΟ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ**

ΘΕΜΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

Αδικαιολόγητος πλουτισμός. Νομολογία του Αρείου Πάγου.

ΟΝΟΜΑ ΦΟΙΤΗΤΗ: ΚΑΛΕΝΤΑΚΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΟΓΚΛΗΣ

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2020

ΑΘΗΝΑ

Με την περάτωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά το καθηγητή του τμήματος Δημόσιας Διοίκησης του Παντείου Πανεπιστημίου κ. Ελευθέριο Βόγκλη για τις συμβουλές και οδηγίες που μου έδωσε καθ'όλη την διάρκεια της εκπόνησης της.

Unjust Enrichment. Case Law of Areios Pagos, Supreme Court of Greece.

Abstract

The law of unjust enrichment, as it is stated in Greek Civil Code Article 904, aims at the restitution of a benefit acquired, without a legitimate cause, by one person at the expense of another. The liability for enrichment without cause requires a displacement of wealth in favor of the enriched obligor at the expense of the impoverished obligee. Moreover, this displacement is not justified by the will of the parties or by operation of law. The alleged claim of the obligee for the return of that part, which corresponds to the reduction of his property and the corresponding increase of the obligor/recipient's property, gives rise to the claim of unjust enrichment. In the context of this treatise the nature of this claim is investigated which according to law is an independent and autonomous claim.

The relationship between the unjust enrichment claim and other legal principles is also investigated. In this context, the principle of subsidiarity denies the availability of a claim in unjustified enrichment due to the applicability of some other legal principles. Subsidiarity is a relationship between different types of claims, conventional or tortuous, such that one type of claim is disallowed by the presence of another claim. Subsidiarity can provide a hierarchical order of claims in situations giving rise to multiple viable claims. Alternatively, subsidiarity can deny the claimant a remedy at all.

Issues related to the requirements of the claim will be explored, both at a theoretical and jurisprudential level. The existence of a causal link between the enriching act and the changed position, that is a causal link between the obligor's enrichment and the obligee's detriment, is an absolute requirement. Other requirements include good faith, the defendant's state of knowledge, the concept of 'missed opportunities' and the effect of insolvency. In that context, the circumstances under which other legal regimes exclude the possibility of a claim of unjustified enrichment will be part of the present study.

An important consideration for the court is to determine the object and the legal causes of enrichment, in addition to the *causa* of Article 904 of the Civil Code, such as the will of the injured party, the existence of compensation and the causes arising from the law (*causa ex lege*), the lack of which gives rise to claim of unjust

enrichment. In addition to claims in restitution for unjust enrichment or wrongful acts, the law provides remedies against parties who have assisted others in carrying out acts that give rise to such claims and to that extent the third party liability will be also investigated.

Particular emphasis is placed on the content of the benefit as the object of the claim of unjust enrichment, including the concept of the "thing" as well as the meaning of the fruits which the recipient has collected from the given thing. The recipient's liability will then be examined in detail. Recipient's obligations, in particular his obligation to reimburse the obligee in the case of depreciation of the benefit as well as the extent of liability in the case of the bona fide recipient, will be also examined. The case of a recipient who is acting in bad faith, such as in the case of a claim for an illegal or immoral cause, will be also part of the present analysis.

The law of unjust enrichment does not apply only to private law but it has also a wide application in public law since it is possible, when the conditions are met, an individual or private entity to make a claim against the State or vice versa. Claims of unjust enrichment in the case of administrative contracts will also be considered. In the end, extended reference will be made to the case law of the Supreme Court. Carefully selected Supreme Court decisions, regarding the claim of unjust enrichment, will be examined and commented on in the second part of the treatise.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγή.....	2
Μέρος Α΄	
1. Μια ιστορική αναδρομή: Από την <i>condictio</i> του Ρωμαϊκού Δικαίου και την <i>condictio sine causa</i> του Ιουστινιάνειου Κώδικα στην <i>condictio possessionis</i> του Γερμανικού Αστικού Κώδικα και την διάταξη του άρθρου 904 ΑΚ.....	5
2. Η αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού	
2.1 Χαρακτήρας και λειτουργία της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού.....	14
2.2 Το ζήτημα της επικουρικότητας της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού.....	19
2.3 Προϋποθέσεις της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού.....	23
2.3.1 Πλουτισμός του λήπτη.....	24
2.3.2 Η επέλευση του πλουτισμού από την περιουσία ή ζημία του άλλου.....	26
2.3.3 Αιτιώδης συνάφεια.....	28
2.3.4 Έλλειψη νόμιμης αιτίας.....	30
2.4 Περιπτώσεις αποκλεισμού της αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού.....	35
Επί μέρους αξιώσεις αδικαιολόγητου πλουτισμού.....	37
3. Η ευθύνη του λήπτη	
3.1 Η ωφέλεια ως αντικείμενο της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού. Η αποδιδόμενη ωφέλεια.....	41
3.2 Απόσβεση της υποχρέωσης απόδοσης του πλουτισμού.....	42
3.3 Η επίταση της ευθύνης του λήπτη.....	51
3.4 Ευθύνη τρίτου.....	53
3.5 Αμφοτεροβαρείς συμβάσεις. Η θεωρία των <i>δύο αξιώσεων</i> και η θεωρία του <i>καταλοίπου</i>	54
4. Αδικαιολόγητος πλουτισμός και δημόσιο δίκαιο.	
4.1 Εφαρμογή των διατάξεων του αδικαιολόγητου πλουτισμού στις σχέσεις δημοσίου δικαίου.....	56
4.2 Υποκείμενα της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού στο δημόσιο δίκαιο. Δικαιοδοσία δικαστηρίων.....	58
4.3 Δημόσια έργα, εργασιακές σχέσεις, φορολογικά θέματα.....	60
Μέρος Β΄	
Νομολογία του Αρείου Πάγου.....	64
Επίλογος.....	81
Βιβλιογραφία.....	83

Εισαγωγή

Ο θεσμός του αδικαιολόγητου πλουτισμού, σημαντικός και με ευρεία εφαρμογή τόσο στο ιδιωτικό όσο και το δημόσιο δίκαιο, αποτελεί την τρίτη βασική πηγή ενοχών μετά τις συμβάσεις και τις αδικοπραξίες. Ο θεσμός προέκυψε ως συνέπεια μιας οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας στην οποία λαμβάνουν χώρα συνεχείς περιουσιακές μετακινήσεις περιουσιακών αγαθών, στο πλαίσιο της ελεύθερης αγοράς, όπου βέβαια τόσο οι μεταβολές του πλούτου όσο και κάθε νόμιμη κερδοφόρα οικονομική δραστηριότητα είναι αποδεκτές και θεμιτές αφού το κίνητρο της οικονομικής ζωής είναι το κέρδος.¹ Η ανάγκη βέβαια ύπαρξης ενός τέτοιου θεσμού δεν προέκυψε στις σύγχρονες οικονομίες. Η ιστορικότητα του θεσμού, αφού ακόμα και στην αρχαιότητα αναγνωριζόταν η ύπαρξη ευθύνης από τον αδικαιολόγητο πλουτισμό, όπως, επί παραδείγματι, καταδεικνύεται από τα ένδικα μέσα ανατροπής των αποτελεσμάτων του, τις ρωμαϊκές *condictiones*, αντικατοπτρίζει τον βαθμό αναγκαιότητας του στις ανθρώπινες κοινωνίες διαχρονικά.

Αν και οι περιουσιακές μεταβολές είναι αποδεκτό χαρακτηριστικό της λειτουργίας της οικονομίας, εντούτοις όσες στερούνται ενοχικού υπόβαθρου έχουν ως συνέπεια να καθίσταται αδικαιολόγητη η διατήρηση από τον λήπτη ενός περιουσιακού αγαθού του δότη. Σε αυτές τις περιπτώσεις, όπου και αναγνωρίζεται η ύπαρξη αναιτιωδών δικαιπραξιών, είναι απαραίτητο να αναζητηθεί το κατάλληλο ένδικο μέσο το οποίο θα επιτρέπει, στο πλαίσιο ενός επανορθωτικού πνεύματος δικαίου, την αποκατάσταση της ζημίας, στο ύψος βέβαια της μείωσης της περιουσίας του, που υπέστη ο ζημιωθείς, δια της επιστροφή εκ μέρους του λήπτη του αντίστοιχου πλουτισμού τον οποίο απεκόμισε εις βάρος του πρώτου. Ουσιαστικά, η δίχως νόμιμη αιτία αύξηση της περιουσίας του, αύξηση η οποία προέκυψε από την μετακίνηση περιουσιακών αγαθών και την οποία προσπορίστηκε ο λήπτης, γεννά και ενοχική αξίωση του δότη έναντι του λήπτη, ήτοι του ζημιωθέντος εις βάρος του ωφεληθέντος. Σε αυτή την περίπτωση, ο επανορθωτικός χαρακτήρας της δικαιοσύνης, παρέχει την δυνατότητα της διόρθωσης αυτής της μετακίνησης.²

¹ Βλ. Γ. Παπαχρήστου, *Το αντικείμενο της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού*, 2014, σελ. 1, υπ.1 και Μ. Κατζέλα, *Αδικαιολόγητος Πλουτισμός*, 2010, σελ.1. Σύμφωνα με τον Λιτζερόπουλο, ο εν λόγω θεσμός αποτελεί μια από τις τρεις θεμελιώδεις ηθικές και νομικές επιταγές του ενοχικού δικαίου. Βλ. Α. Λιτζερόπουλος, *Στοιχεία Ενοχικού Δικαίου*, 2002, σελ.377.

² Ο θεσμός τους αδικαιολόγητου πλουτισμού, αποσκοπώντας στην αποκατάσταση της αδικαιολόγητης περιουσιακής μεταβολής «εξυπηρετεί την ιδέα της επανορθωτικής και άρα ουσιαστικής δικαιοσύνης».

Ο θεσμός του αδικαιολόγητου πλουτισμού αποβλέπει ακριβώς στην αποκατάσταση της αναιτιώδους, ήτοι δίχως νόμιμης αιτίας, περιουσιακής μεταβολής.³

Ο αδικαιολόγητος πλουτισμός αποτελεί πηγή ενοχών οι οποίες παράγονται απ'ευθείας εκ του νόμου και εκπορεύονται εκ του γεγονότος ότι ο λήπτης του περιουσιακού στοιχείου, το οποίο και ισοδυναμεί με αύξηση του πλούτου του, ωφελήθηκε εις βάρος του δότη και ο πλουτισμός αυτός στερείται νόμιμης αιτίας. Ούτως, το όφελος που απεκόμισε ο πρώτος πρέπει να επιστραφεί στον δεύτερο. Η προβαλλόμενη αξίωση του δότη για επιστροφή του τμήματος εκείνου το οποίο αντιστοιχεί στην μείωση της περιουσίας του και την αντίστοιχη αύξηση της περιουσίας του λήπτη, γεννά και την αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού. Είναι σαφές ότι για να υπάρξει θεμελίωση της αξίωσης, πρέπει να υπάρχει μεταβολή της περιουσίας και ανυπαρξία ή ελάττωμα της αιτίας για αυτή την μεταβολή.

Στο πλαίσιο της παρούσης εργασίας, πέραν του χαρακτήρα και της λειτουργίας της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού είναι σημαντικό να εξετασθούν οι προϋποθέσεις γένεσής της. Κατ'αρχάς, θα διερευνηθεί ο χαρακτήρας της αξίωσης, η οποία κατά το δίκαιο, άρθρο ΑΚ 904, είναι μια αυτοτελής και αυτοδύναμη απαίτηση. Υπό αυτό το πρίσμα, κρίσιμο είναι να προσδιοριστεί η σχέση της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού με τυχόν άλλες αξιώσεις ταυτόχρονα, αξιώσεις συμβατικές και αδικοπρακτικές οι οποίες μπορεί να αποκλείουν την άσκηση της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού.⁴ Σε αυτή την περίπτωση πρέπει να απαντηθεί αν η αξίωση είναι αυτοτελής έναντι των λοιπών αξιώσεων ή έχει απλώς επιβοηθητικό χαρακτήρα και προς τούτο είναι αναγκαίο, στο πλαίσιο της εφαρμογής του θεσμού, να συνυπολογισθούν οι αντικρουόμενες απόψεις περί αυτοτέλειας και επικουρικότητας της αξίωσης. Η επικουρικότητα της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού αποτελεί ένα κρίσιμο ζήτημα για το οποίο υπάρχουν διαφορετικές αντιλήψεις, κυρίως σε θεωρητικό επίπεδο, καθόσον η νομολογία, τάσσεται υπέρ του επικουρικού χαρακτήρα της αξίωσης. Στην τελευταία περίπτωση, οι λοιπές αξιώσεις για τα ίδια πραγματικά περιστατικά έχουν προτεραιότητα και η

Βλ. Ζ.Φασούλα, «Η έννοια της «περιουσίας», της «ζημίας» (βλάβης) και του «παράνομου περιουσιακού οφέλους» στο Αστικό και το Ποινικό Δίκαιο» (Εγκλήματα εκβίασης, απάτης και απιστίας). Απάτη τελούμενη από χρηματιστές και το σκοπούμενο παράνομο περιουσιακό όφελος», Αρχείο Νομολογίας, (6) 2003, σελ.797

³ Βλ. Μ. Κατζέλα, 2010, σελ.2

⁴ Γ. Παπαχρήστου, 2014, σελ. 12

αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού μπορεί να ασκηθεί μόνον όταν λείπουν οι λοιπές αξιώσεις ή όταν αυτές δεν είναι τόσο ισχυρές.⁵

Θα διερευνηθούν επίσης ζητήματα σχετικά με τις προϋποθέσεις της αξίωσης, τόσο σε θεωρητικό όσο και νομολογιακό επίπεδο, ιδιαιτέρως της απολύτως σημαντικής προϋπόθεσης της αιτιώδους συνάφειας μεταξύ πλουτισμού του λήπτη και της επιβάρυνσης του δότη. Είναι επίσης σημαντικό να καθοριστούν το αντικείμενο και οι νόμιμες αιτίες πλουτισμού, πέραν της causa του άρθρου ΑΚ 904, όπως η βούληση του ζημιωθέντος, η ύπαρξη ανταλλάγματος και οι αιτίες που πηγάζουν εκ του νόμου (causa ex lege), η έλλειψη των οποίων γεννά την αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού.⁶ Θα γίνει επίσης αναφορά στις περιπτώσεις αδικαιολόγητου πλουτισμού είτε αυτός είναι εξ ορισμού αδικαιολόγητος είτε σε ειδικότερη περιπτωσιολογία.

Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στο περιεχόμενο της ωφέλειας ως αντικειμένου της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού, συμπεριλαμβανομένης της έννοιας του ληφθέντος «πράγματος» αλλά και του ανταλλάγματος ως αντικειμένων της ωφέλειας καθώς της έννοιας των καρπών κατά το άρθρο ΑΚ 908, εδ. β' τους οποίους ο λήπτης άντλησε, ήτοι ωφελήθηκε, εκ του ανταλλάγματος και για αυτό θα μπορούσε να γίνει λόγος και για άντληση «ωφελημάτων». Εν συνεχεία, θα εξεταστεί λεπτομερώς η ευθύνη του λήπτη. Οι υποχρεώσεις του, ειδικότερα η υποχρέωση απόδοσης της ωφέλειας, η περίπτωση της απόσβεσης της ωφέλειας, η έκταση της ευθύνης στις περιπτώσεις του καλόπιστου λήπτη, ο οποίος πλούτισε αγνοώντας ενδεχομένως την ύπαρξη νόμιμης αιτίας, αλλά και του κακόπιστου λήπτη όπως για παράδειγμα, η ευθύνη σε περίπτωση απαίτησης για παράνομη ή ανήθικη αιτία. Επιπλέον, θα εξεταστούν οι περιπτώσεις αποκλεισμού της αξίωσης, όπως μεταξύ άλλων η περίπτωση αποκλεισμού της απαίτησης αχρεωστήτου για ό,τι καταβλήθηκε από ηθικό καθήκον και για λόγους ευπρέπειας,⁷ αλλά και οι περιπτώσεις παραγραφής της αξίωσης.

Ο θεσμός του αδικαιολόγητου πλουτισμού δεν εφαρμόζεται μόνον στο ιδιωτικό δίκαιο, αλλά έχει ευρεία εφαρμογή και στο δημόσιο δίκαιο αφού είναι δυνατόν, όταν συντρέχουν οι προϋποθέσεις, η αξίωση να στρέφεται και κατά του Δημοσίου ή τανάπαλιν. Υπάρχουν οι περιπτώσεις που το Δημόσιο μπορεί να

⁵ Γ. Παπαρήστου, 2014, σελ.12-13, Μ. Κατζέλα, σελ.8.

⁶ Μ. Κατζέλα, 2010, σελ. 34-38.

⁷ Όπως προβλέπει το άρθρο ΑΚ 906.

πλουτίζει σε βάρος κάποιου, για παράδειγμα αχρεώστητη καταβολή φόρων. Θα εξεταστούν επίσης οι αξιώσεις αδικαιολόγητου πλουτισμού από την εκτέλεση διοικητικών συμβάσεων.

Η προηγηθείσα συζήτηση θα αποτελέσει το θεμέλιο αναφοράς για το ερευνητικό αντικείμενο της παρούσης εργασίας το οποίο εστιάζει στην ερμηνεία και κριτική αξιολόγηση την νομολογίας του Δικαστηρίου του Αρείου Πάγου. Οι σχετικές αποφάσεις οι οποίες έχουν ως κύριο θέμα την αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού θα εξεταστούν στο δεύτερο μέρος της εργασίας.

ΜΕΡΟΣ Α΄

1.Μια ιστορική αναδρομή: Από την *condictio* του Ρωμαϊκού Δικαίου και την *condictio sine causa* του Ιουστινιάνειου Κώδικα στην *condictio possessionis* του Γερμανικού Αστικού Κώδικα και την διάταξη του άρθρου 904 ΑΚ.

Τα θεμέλια του θεσμού του αδικαιολόγητου πλουτισμού, όπως αυτός ενυπάρχει στα σύγχρονα δικαϊκά συστήματα, ευρίσκονται στον Ιουστινιάνειο Κώδικα (*Corpus Iuris Civilis*) αλλά η πηγή της αξίωσης, έστω δίχως την σύγχρονη και ουσιαστική έννοια του όρου, εντοπίζεται στην αρχαία Ρώμη. Η ανάγκη για θέσπιση ένδικων βοηθημάτων για την αποκατάσταση αδικαιολόγητων περιουσιακών μετακινήσεων προέκυψε κυρίως ως απότοκος μιας πραγματικότητας όπου οι κοινωνικές εξελίξεις και οικονομικές συνθήκες στην αχανή ρωμαϊκή επικράτεια επέβαλαν την αξιοποίηση όλων των περιουσιακών αγαθών, αναπόφευκτα και την μετακίνησή τους, προς εξυπηρέτηση του συνόλου της οικονομίας.⁸ Οι Ρωμαίοι νομοθέτες χρησιμοποιούν τον όρο *possessio civilis* για να αναδείξουν τον όρο της «κυριότητας», ο οποίος αναγνωριζόταν από τον νόμο σε αντίθεση με την απλή κατοχή ενός αγαθού (*possessio naturalis*). Ουσιαστικά, στο ρωμαϊκό δίκαιο η κυριότητα και η νομή δεν είναι διακριτοί όροι. Ο όρος «κυριότητα» συνδέεται, έστω σε κάποια συγκεκριμένη σχέση, με τον όρο της «νομής» και τα εμπράγματα δικαιώματα. Από τις πηγές γνωρίζουμε ότι υπάρχουν περιπτώσεις οι οποίες αν και δεν μαρτυρούν την ύπαρξη αγωγών αδικαιολόγητου πλουτισμού προς αποκατάσταση της νομής, εντούτοις συμπεριλαμβάνουν υλικό το οποίο αναφέρεται στην *condictio possessionis*

---

⁸ Α. Καλαβρός, *Η νομή και η κατοχή ως αδικαιολόγητος πλουτισμός*, 2016, σελ. 25.

(απαίτηση νομής).⁹ Η απαίτηση για αποκατάσταση αδικαιολόγητων περιουσιακών μετακινήσεων μπορεί να συναντάται ως πρακτική την οποία ακολουθούσαν οι νομικοί εκπρόσωποι, αλλά όχι στο πλαίσιο μιας έννομης τάξης στην οποία ο θεσμός του αδικαιολόγητου πλουτισμού αποτελούσε μέρος ενός κωδικοποιημένου συστήματος δικαίου. Η ουσιαστική έννοια του θεσμού ήταν άγνωστη και οι δικηγόροι μετέρχοντο ενεργειών, όπως η *condictio* και η *actio de in rem verso* για την αποκατάσταση της απωλεσθείσας περιουσίας για τον δότη/ενάγοντα.¹⁰

Την απαρχή κάθε *condictio* αποτελεί το άτυπο δάνειο. Στην περίπτωση αυτή λαμβάνει χώρα μια μετακίνηση περιουσίας η οποία θα πρέπει να αναστραφεί, ικανοποιώντας το «περί δικαίου αίσθημα». Ο όρος *condictio* αντιπροσωπεύει ακριβώς την δίκαιη ολοκλήρωση της συμφωνίας, ενώ επικεντρώνεται στα πρόσωπα που συμμετέχουν και όχι στο αντικείμενο, το οποίο στην προκειμένη περίπτωση μπορεί να ήταν χρήματα ή αγαθά τα οποία ο δότης δάνεισε ατύπως στον λήπτη και πρέπει να επιστραφούν.¹¹ Η *condictio* αποτελούσε το κύριο ένδικο βοήθημα που αναφερόταν στην απώλεια/ζημία, του δότη/εναγόντος και όχι στο όφελος δηλαδή στον πλουτισμό του λήπτη/εναγόμενου. Υπ'αυτή την έννοια η περιουσία προς επιστροφή αφορούσε στην αποκατάσταση του μέρους που απώλεσε ο δότης και όχι στο ύψος της ωφέλειας που απεκόμισε ο λήπτης. Υπήρχαν βεβαίως διάφορες εκδοχές της *condictio*, όπως αυτή της επιστροφής χρημάτων ή αγαθών από την εξόφληση εκ παραδρομής ανύπαρκτου χρέους, ή ακόμα της μη απόδοσης αντιπαροχής σε συμφωνία μεταξύ δυο μερών στην οποία ο δότης μπορούσε να αξιώσει την επιστροφή της παροχής, ή επίσης η περίπτωση της αχρέωστης παροχής για κάτι που έληξε. Μεταξύ αυτών των εκδοχών ήταν και η επιστροφή παροχής έναντι μελλοντικής αιτίας που δεν πραγματοποιήθηκε. Οι ως άνω *condictiones* δεν

⁹ Στο ίδιο, σελ.26-27. Αντιθέτως στην σύγχρονη έννομη τάξη, σύμφωνα με την κυριαρχούσα άποψη, η *condictio possessionis* στο πρόσωπο του απώλεσαντος την νομή θεμελιώνεται όταν υπάρχει η χωρίς νόμιμη αιτία κτήση της νομής/κατοχής από κάποιον άλλο. Υπάρχουν βεβαίως και άλλες απόψεις μεταξύ των αστικολόγων, όπως του καθηγητή Λ.Κιτσαρά, σύμφωνα με την οποία η «απαίτηση νομής» δεν συμπληρώνει την ένδικη προστασία της νομής, αλλά εκείνη της «κυριότητας» (όπου αντίθετα με την αρχαία ρωμαϊκή έννομη τάξη, οι δύο έννοιες είναι διακριτές). Βλ. Λ.Κιτσαράς, «Η νομή ως αντικείμενο της αξιώσεως αδικαιολόγητου πλουτισμού (απαίτηση νομής, *condictio possessionis*)», *ΧρΔ* II (2013), σελ.641.

¹⁰ Α.Καλαβρός, 2016, σελ. 27 και Ν. Davrados, “Demystifying Enrichment Without Cause, *Louisiana Law Review*, 78 (4), (2018) pg. 1227. Η *actio de in rem verso*, με την οποία ασχολήθηκε ιδιαίτερα ο Ρωμαίος νομοδιδάσκαλος Ουλπιανός, αναφέρεται κυρίως στον πλουτισμό του εναγόμενου. Η δικαιοφιλοσοφική βάση της εν λόγω αξίωσης υπερκαλύπτει την *condictio* καθόσον δεν αποσκοπεί μόνον στην αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη ο δότης/εναγών αλλά στην επανόρθωση της δικαιοσύνης, ειδικότερα μάλιστα όταν η αρχή του δικαίου έπρεπε να εφαρμοστεί σε μια σχέση που εμπλέκονται τρία μέρη (Βλ. Α.Καλαβρός, 2016, σελ. 36).

¹¹ Α.Καλαβρός, 2016, σελ. 28

αποτελούν αγωγές εκ του νόμου αλλά πληρωνόνταν με διάταξη ad hoc του πραίτορα. Ουσιαστικά δεν υπήρχε ένα γενικό θεωρητικό πλαίσιο το οποίο να κάλυπτε τα ζητήματα του αδικαιολόγητου πλουτισμού, αλλά η εκάστοτε νομική αντιμετώπιση πήγαζε από την ανάγκη διεκπεραίωσης πραγματικών περιστατικών.¹² Η *condictio* κατ'ουσίαν αποτελούσε ένδικο βοήθημα σε ιδιαίτερες περιπτώσεις και όχι ένα μόνιμο νομοθετικό πλαίσιο λύσεων απονομής δικαιοσύνης. Η *condictio* επέτρεπε την επιστροφή στον ενάγοντα αγαθών ή χρημάτων, τα οποία ευρίσκονταν στην κατοχή του εναγόμενου δίχως αιτιολόγηση. Ο σκοπός της *condictio* ήταν με την κυριολεκτική έννοια του όρου, η «αποκατάσταση». Απουσίαζε από την αρχική έννοια της *condictio* το στοιχείο του «πλουτισμού», έστω και αν σε πολλές περιπτώσεις ο λήπτης/εναγόμενος είχε όντως πλουτίσει από την κατοχή/κατακράτηση του «πράγματος» και μάλιστα εις βάρος του ενάγοντος/δότη.¹³

Η έννοια του αδικαιολόγητου πλουτισμού εμφανίσθηκε την εποχή που συντάχθηκε ο Ιουστινιάνειος Κώδικας. Η γενική αρχή της «αποκατάστασης» του περιουσίας την οποία απώλεσε ο δότης, ενώ συγχρόνως δίχως νόμιμη αιτία ωφελήθηκε εξ αυτού ο λήπτης, εμφανίσθηκε στην επιτομή του κώδικα και βασίστηκε στην έννοια της αριστοτελικής αρετής της δικαιοσύνης και στις χριστιανικές αξίες.¹⁴ Η αξίωση, *condictio sine causa*, διαμορφώθηκε στο πλαίσιο της σύνταξης του Κώδικα. Η συγκεκριμένη αξίωση αποτελούσε την ύστατη προσφυγή για τους συναλλασσόμενους στις περιπτώσεις εκείνες οι οποίες δεν μπορούσαν να υπαχθούν στις υφιστάμενες, από την ρωμαϊκή δικαιοσύνη παράδοση, εκδοχές της *condictio*. Η *condictio sine causa* αποτελούσε την θεσμική έκφραση της αρχής ότι «κανείς δεν

¹² Α.Καλαβρός, 2016, σελ.29-31.

¹³ Ν. Davrados, 2018, σελ.1228.

¹⁴ Στο ίδιο, σελ.1229. Κατά τον Αριστοτέλη η δικαιοσύνη είναι αρετή και μάλιστα τέλεια αρετή, η οποία σχετίζεται με τους νόμους και τα νόμιμα. Είναι καθολική αρετή η οποία αποβλέπει στο κοινό συμφέρον του συνόλου.(Πρβλ. *Ηθικά Νικομάχεια*, 1129b14-15, 30) Πέραν της καθολικής έννοιας της δικαιοσύνης, ο Αριστοτέλης διακρίνει και δύο επί μέρους εκφάνσεις της: την *διανεμητική* και την *διορθωτική*. Η δεύτερη αναφέρεται στις συναλλακτικές σχέσεις, εκούσιες και ακούσιες (*Ηθικά Νικομάχεια*, 1131b25-26). Στην προκειμένη περίπτωση, ο δικαστής δια του νόμου, στον οποίο καταφεύγουν οι συναλλασσόμενοι, επεμβαίνει για επανόρθωση (αποκατάσταση) του δικαίου, την αποκατάσταση της «ισότητας». Μάλιστα, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, εάν ο ένας ζημιώνεται και ο άλλος κερδίζει, ο μὲν πρώτος δηλαδή έχει περισσότερα απ'όσα του ανήκουν, ο δε δεύτερος έχει λιγότερα απ'όσα είχε αρχικά, τότε το δίκαιο αποτελεί μέσον αποκατάστασης έτσι ώστε να έχουν οι συναλλασσόμενοι όσα και πριν από την συναλλαγή: «ώστε κέρδους τινός και ζημίας μέσον τὸ δίκαιόν ἐστι τῶν παρὰ τὸ ἐκούσιον, τὸ ἴσον ἔχειν καὶ πρότερον καὶ ὕστερον» (*Ηθικά Νικομάχεια*, 1132b19-10). Στο πλαίσιο της αριστοτελικής ηθικής η άποψη αυτή δεν παραπέμπει στην αξίωση της αποκατάστασης ζημίας από αδικαιολόγητο πλουτισμό, αλλά στην αρχή της ισότητας και της δικαιοσύνης στις συναλλαγές. Εντούτοις, καταφαίνεται η σπουδαιότητα της δικαιοσύνης ως αρετής και μάλιστα με «επαναρθρωτικό χαρακτήρα», στοιχείο που προφανώς επηρέασε τους συντάκτες της *Corpus Iuris Civilis*.

επιτρέπεται να πλουτίσει με ζημία άλλου».¹⁵ Η αξίωση αυτή διατηρήθηκε ως τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, την περίοδο της διαμόρφωσης των αστικών κωδίκων της κεντρικής Ευρώπης, ειδικότερα του Γερμανικού Αστικού Κώδικα. Η *condictio sine causa* σαν ύστατο έννομο μέσο επανόρθωσης/αποκατάστασης άδικης μετακίνησης, ήταν δυνατόν να εγερθεί όταν ήταν ανέφικτη η άσκηση άλλη αξίωσης. Η ηθικού περιεχομένου αρχή «κανείς δεν επιτρέπεται να πλουτίσει με ζημία άλλου», εγκαταλείφθηκε καθώς ήταν αόριστη, ουσιαστικά ποινικοποιούσε το κέρδος, καθόσον ήταν αδύνατο στην ελεύθερη αγορά, την εποχή μάλιστα της βιομηχανικής επανάστασης και σε συνθήκες άκρατου ανταγωνισμού, να εξασφαλιστεί ότι ένας μπορεί να κερδίζει δίχως να ζημιώνεται κάποιος άλλος. Το στοιχείο που πλέον χαρακτήριζε την αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού ήταν η έλλειψη της «αιτίας», *causa*, και ως εκ τούτου η *condictio sine causa* θεωρήθηκε η πληρέστερη αξίωση ενώ οι λοιπές αναφέρονταν σε άλλες περιπτώσεις.¹⁶

Όπως προαναφέρθηκε η *condictio* αντιστοιχούσε στην αξίωση επιστροφής ενός περιουσιακού αγαθού, ενός «πράγματος», και η *actio per condictioem* αποσκοπούσε στην αποκατάσταση της περιουσιακής μετακίνησης. Εντούτοις, επειδή τα κριτήρια με τα οποία αυτή η μετακίνηση έπρεπε να απορριφθεί δεν ήταν καθαρά, κατά μια άποψη, η *actio per condictioem* αναφερόταν στην επαναφορά των πραγμάτων στην πρότερη κατάσταση και για τον λήπτη και για τον δότη. Υπ'αυτή την έννοια, η εν λόγω αξίωση δεν επικεντρώνεται στην αποκατάσταση της απώλειας του ενάγοντος/δότη αλλά λαμβάνει υπόψη και την κατάσταση του εναγόμενου/λήπτη και κατά συνέπεια έχει εξισορροπητικό χαρακτήρα.¹⁷ Προϋποθέσεις της αξίωσης ήταν κατά πρώτον η ύπαρξη παροχής και κατά δεύτερον η έλλειψη νόμιμης αιτίας (*sine causa*). Αντικείμενο της αξίωσης δεν ήταν ό,τι απέμεινε στον λήπτη τον χρόνο άσκησης της αγωγής, αλλά η ληφθείσα παροχή στο σύνολο της. Αυτό κυρίως ίσχυε στην περίπτωση του κακόπιστου λήπτη. Εντούτοις, υπήρχαν προβλέψεις, κυρίως στην περίπτωση του καλόπιστου λήπτη, όταν ήταν αδύνατο να επιστραφεί επακριβώς η αρχική αξία του «πράγματος», καθόσον αυτό είχε μειωθεί (σε αξία) ή και χαθεί ολοκληρωτικά, όπου την δίκαιη λύση την παρείχε η επέμβαση του πραιτόρα. Για παράδειγμα, όταν ο λήπτης εκποιούσε την παροχή που είχε λάβει σε κάποιον τρίτο, υποχρεωνόταν να επιστρέψει στον δότη την εμπορική της αξία. Σε περίπτωση που η

¹⁵ Α. Καλαβρός, 2016, σελ. 32. Αρχή, η οποία αποτελούσε πίστη των Ρωμαίων, και ασφαλώς συνδέεται με την αριστοτέλεια ηθική της αποκατάστασης της ισότητας, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω.

¹⁶ Α. Καλαβρός, 2016, σελ. 32

¹⁷ Στο ίδιο, σελ.33

παροχή καταστρεφόταν δίχως την υπαιτιότητα του λήπτη, αυτός δεν είχε την υποχρέωση να αποδώσει το αντίτιμο, ενώ αν υπήρχε υπαιτιότητα τότε ο δότης μπορούσε να απαιτήσει μόνον τα χρήματα που αντιστοιχούσαν στην αξία της παροχής. Αν η παροχή εκποιείτο από τον λήπτη και αυτός θεωρείτο κακόπιστος, ήταν υποχρεωμένος να επιστρέψει την παροχή συν το κέρδος, ενώ αν ήταν καλόπιστος, μόνον τον σωζόμενο κέρδος.¹⁸

Στον Ιουστινιάνειο Κώδικα οι *condictiones* διακρίνονταν σε ονομαστικές κατηγορίες στις οποίες ενέπιπταν και οι μέχρι τότε εκδοχές της *condictio*.¹⁹ Μια *condictio* μπορούσε να εγερθεί όταν 1) ο εναγόμενος/λήπτης είχε λάβει ένα αντικείμενο ή χρήματα με την προοπτική κάποιας μελλοντικής αιτίας η οποία δεν πραγματοποιήθηκε 2) για λόγους οι οποίοι ήταν απαράδεκτοι κατά την ισχύουσα έννομη τάξη ή και απεχθείς σύμφωνα με τους δημόσιους κανόνες 3) είχε εξοφληθεί εκ παραδρομής ανύπαρκτο χρέος 4) δεν υπήρχε καλή αιτιολόγηση της συναλλαγής. Η αξίωση η οποία οδηγούσε στην ανατροπή της περιουσιακής μετακίνησης, *actio de in rem verso* εξελίχθηκε και διαμορφώθηκε ώστε να καλύπτει και άλλες περιπτώσεις στις οποίες τρίτα πρόσωπα, άλλα από τον λήπτη, πλούτισαν εις βάρος του δότη. Ο αδικαιολόγητος πλουτισμός αναγνωρίστηκε ως πηγή υποχρεώσεων, υπό τον τίτλο «οιονεί σύμβαση», *quasi contracti*.²⁰ Φαίνεται λοιπόν ότι η έννοια του αδικαιολόγητου πλουτισμού ως θεσμού του ουσιαστικού δικαίου είναι προϊόν του Ιουστινιάνειου κώδικα, έτσι όπως διαμορφώθηκε μέσα από τον ρωμαϊκό πραγματισμό και τις ηθικές αξίες της ελληνικής φιλοσοφίας.²¹

Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, όταν άρχισαν οι προπαρασκευαστικές εργασίες για την σύνταξη του Γερμανικού Αστικού Κώδικα, ο οποίος αποτέλεσε και την βάση του

¹⁸ Α.Καλαβρός, 2016, σελ. 35

¹⁹ Βλ. σελ. 6 παρούσας εργασίας.

²⁰ Ν. Davrados, 2018, σελ. 1230. Η κατηγορία των οιονεί συμβάσεων περιλαμβάνει διαφορετικές πηγές ενοχικής δέσμευσης οι οποίες μεταξύ τους έχουν λίγα κοινά στοιχεία. Η αποφυγή ζημίας του ενός μέρους ή του πλουτισμού εις βάρος του άλλου είναι κάποια από αυτά.

²¹ Στο ίδιο, σελ. 1231. Όπως υποστηρίζει ο Davrados, μολονότι το κύριο σώμα των κανόνων δικαίου του *Corpus Iuris Civilis* έγινε δεκτό και ενσωματώθηκε στους αστικούς κώδικες της Ευρώπης, στα νομικά κείμενα δεν υπάρχουν με σαφήνεια οι προϋποθέσεις και το πεδίο εφαρμογής του αδικαιολόγητου πλουτισμού. Η θεμελίωση της σύγχρονης έννοιας της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού παραμένει ένα μυστήριο του οποίου οι ρίζες μπορεί να αναζητηθούν σε ένα κείμενο του Ουλπιανού, το οποίο αναφέρεται στην *αίτια, causa*, των συμβάσεων. Στην έννομη τάξη της Ρώμης των κλασσικών χρόνων, η έννοια της *causa* υπήρχε ελάχιστα, λόγω του φορμαλισμού των συμβολαίων. Σταδιακά, τους επόμενους αιώνες όταν η τυπολατρία στην σύναψη συμβάσεων εγκαταλείφθηκε προς χάριν της ανάγκης για ταχύτερη σύναψη λιγότερο επίσημων συμβολαίων, η έννοια της «αιτίας», όπως υπάρχει σήμερα στο αστικό δίκαιο, κάλυψε το κενό που υπήρχε. Αυτό γίνεται εμφανές στον Ιουστινιάνειο Κώδικα, ο οποίος συμπεριλαμβάνει παλαιότερα κείμενα τα οποία δίνουν έμφαση στην *causa*, μεταξύ αυτών και το *Ad Edictum* του Ουλπιανού, ο οποίος μεταξύ άλλων γράφει ότι «δίχως αιτία δεν πηγάει εκ του συμβολαίου καμία υποχρέωση» (βλ. στο ίδιο, σελ. 1232-33)

Αστικού Δικαίου στην ηπειρωτική Ευρώπη, παρουσιάστηκε το ζήτημα του αντικειμένου της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού.²² Εξ αρχής η συζήτηση περιστράφηκε γύρω από τον όρο της «νομής» ως πιθανού αντικειμένου. Προς τούτο, ελήφθη σοβαρά υπόψη η *condictio possessionis* με βάση τις ρωμαϊκές πηγές και το Γερμανικό Κοινοδίκαιο. Το τελευταίο είχε προκύψει από την ενσωμάτωση του Ρωμαϊκού Δικαίου και της ισχύοντος νομοθεσίας στην Κεντρική Ευρώπη κατά τον 19^ο αιώνα προ της δημιουργίας του Γερμανικού Αστικού Κώδικα. Το δόγμα του αδικαιολόγητου πλουτισμού αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο του ύστερου Γερμανικού κοινού δικαίου και διαμορφώθηκε από τους νομοθέτες εκείνης της εποχής.²³ Βασική θέση του δόγματος του αδικαιολόγητου πλουτισμού, όπως αποτυπώνεται στο έργο ενός διακεκριμένου νομομαθούς, του Savigny, είναι ότι όλες οι αξιώσεις, ανεξαρτήτως των περιπτώσεων, αποσκοπούν στην αποκατάσταση της απώλειας περιουσίας. Η δικαιοπολιτική φιλοσοφία του ήταν κατά βάση επανορθωτική. Ο Savigny επέκτεινε την έννοια του αδικαιολόγητου πλουτισμού ώστε να συμπεριλάβει και περιπτώσεις πέραν της κλασικής περίπτωσης της «παροχής χωρίς νόμιμη αιτία». Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, υποχρέωση απόδοσης στον δότη, ήτοι επανόρθωσης της ζημίας που υπέστη, υφίσταται για «ό,τι μετακινήθηκε από την περιουσία του, ενάντια στην βούληση του σε ξένη περιουσία, ανεξαρτήτως αν ο πλουτισμός επήλθε με πράξη ή λόγω τυχαίων περιστατικών».²⁴ Το δίκαιο του αδικαιολόγητου πλουτισμού αποτελεί ουσιαστικά ένα σύστημα αποκατάστασης μιας απαράδεκτης περιουσιακής μετακίνησης.²⁵ Την θεωρία του Savigny, υιοθέτησε και ο Bruns, ο οποίος επίσης επηρέασε την επιτροπή σύνταξης του Γερμανικού Αστικού Κώδικα. Στην έννοια της περιουσιακής μετακίνησης, ο Bruns συμπεριέλαβε και την και την νομή, υποστηρίζοντας ότι πράγματι υφίσταται υποχρέωση απόδοσης της νομής, λόγω αδικαιολόγητου πλουτισμού, όταν η νομή μετακινείται χωρίς αιτία ως περιουσιακό στοιχείο. Η κεντρική ιδέα της θεωρίας του βασίζεται στην μέγιστη

²² Η περίπτωση του Αγγλοσαξωνικού δικαϊκού συστήματος (Common Law) είναι διαφορετική καθώς μέχρι πριν από λίγες δεκαετίες δεν αναγνωριζόταν η ύπαρξη μιας γενικής αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού (βλ. Μ. Σταθόπουλος, *Αξιώσεις αδικαιολόγητου πλουτισμού*, 1972, σελ.11). Πλέον όμως και σε αυτό το σύστημα δικαίου, αναγνωρίζεται η αναγκαιότητα αυτού του θεσμού και μάλιστα υπάρχει και η μεταστροφή της σχετικής νομολογίας, γεγονός κεφαλαιώδους σημασίας για μια έννομη τάξη όπου δεν υπήρξε κωδικοποίηση του αστικού δικαίου (βλ. Παπαχρήστου, 2014, σελ. 2, υποσ. 7)

²³ Α. Καλαβρός, 2016, σελ. 37

²⁴ Στο ίδιο, σελ. 38. Όπως ακριβώς παρατίθεται στο έργο του Savigny, «Σύστημα του σημερινού Ρωμαϊκού Δικαίου» (1841).

²⁵ Γ. Παπαχρήστου, 2014, σελ. 87. Την περίοδο αυτή συντελείται η μετάβαση από το ληφθέν αντικείμενο στον πλουτισμό ως αφηρημένο μέγεθος. Η προσοχή επικεντρώνεται στην αφαίρεση του σωζόμενου πλούτου.

δυνατή προστασία της νομής, η οποία έχει αξία ως περιουσιακό στοιχείο και μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού. Σύμφωνα με τον Bruns το δίκαιο για τον αδικαιολόγητο πλουτισμό, προστατεύει την περιουσία. Καθόσον στην έννοια της περιουσίας εμπεριέχεται το στοιχείο της κυριότητας και άλλα δικαιώματα που πηγάζουν από αυτή, η περιουσία συνδέεται και με την νομή.²⁶ Η αξία όμως της νομής δεν αντιστοιχεί στην αξία του αντικειμένου, του «πράγματος», την οποία μπορεί και να την υπερβαίνει, αλλά στην αξία του «νέμεσθαι». Αυτό διότι η αξία της νομής συνιστάται στο συγκεκριμένο διαφέρον του νομέα ως προς την χρονική διάρκεια του «νέμεσθαι». Το «νέμεσθαι» με την σειρά του, συνιστάται στην χρήση του «πράγματος» και στην αποκόμιση των ωφελημάτων που προκύπτουν από αυτή την χρήση.²⁷ Συνεπώς, η αξίωση του νομέα/δότη αναφέρεται στην διατήρηση του «νέμεσθαι», η αξία του οποίου προκύπτει από τον πραγματικό αλλά και εικονικό χρόνο κατά τον οποίο νεμόταν το «πράγμα» (περιουσιακό αγαθό). Η νομή παρέχει στον νομέα επιπρόσθετα δικαιώματα. Για παράδειγμα, δεν χρειάζεται να αποδείξει ότι είναι κύριος περιορισμένης εξουσίας επί του αγαθού για να διεκδικήσει τις ωφέλειες που προκύπτουν από την χρήση του.

Η νομή έχει συνεπώς αυτοτέλεια σε σχέση με τα εμπράγματα δικαιώματα όπως είναι η κυριότητα. Αν κάποιος απώλεσε την νομή αποκτά και την αξίωση της *condictio possessionis*. Αυτό σημαίνει ότι όχι μόνον ο κύριος ενός περιουσιακού αγαθού, έχει δικαίωμα της αξίωσης αλλά ο καλόπιστος όσο και ο κακόπιστος νομέας μπορούν να προστατεύονται από τον θεσμό του αδικαιολόγητου πλουτισμού.²⁸ Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι το περιεχόμενο του πλουτισμού, σύμφωνα με την προσέγγιση του Bruns, καθορίζεται από την φύση της νομής και δεν συνδέεται με οποιοδήποτε εμπράγματο δικαίωμα, το οποίο αποκλείεται ως μέσο άμυνας κατά της *condictio possessionis* λόγω ακριβώς του αυτοτελούς χαρακτήρα της φύσης της νομής. Η αγωγή της *condictio possessionis*, έχει ακριβώς ως σκοπό την προστασία της νομής δίχως να εξαρτάται από άλλα εμπράγματα δικαιώματα.

Αντίθετα κατά τον Savigny, περιουσιακή μετακίνηση υφίσταται μόνον όταν αλλάζει φορέα η κυριότητα ή άλλο εμπράγματο δικαίωμα. Όταν μετακινείται η νομή δεν υφίσταται καμία μετακίνηση περιουσίας. Κατά συνέπεια, σύμφωνα με την

²⁶ Α. Καλαβρός, 2016, σελ. 38.

²⁷ Στο ίδιο, σελ. 39

²⁸ Στο ίδιο, σελ. 40.

συγκεκριμένη άποψη η νομή δεν αποτελεί συστατικό στοιχείο της περιουσίας.²⁹ Άποψη η οποία ήταν και πλειοψηφική μεταξύ των νομοδιδασκάλων εκείνης της εποχής. Στο πλαίσιο των σχετικών προπαρασκευαστικών εργασιών ως φυσικό, η διχογνωμία αυτή είχε πρακτικό αντίκτυπο πέραν της δογματικής προσέγγισης. Είναι γεγονός ότι το δόγμα του μέχρι τότε ισχύοντος Κοινοδικαίου δεν απεδέχτο την νομή ως αυτοτελές περιουσιακό αντικείμενο και η *condictio possessionis* δεν προστάτευε την νομή. Σύμφωνα με την κυριαρχούσα άποψη, η νομή προστατευόταν μόνο για όσο χρόνο εξέλειπε η απόδειξη εμπράγματος δικαιώματος από τους συναλλασσόμενους. Από την στιγμή δηλαδή που ο δότης απεδείκνυε την κυριότητα ή άλλο εμπράγματο δικαίωμα, έπρεπε να γίνει δεκτή η αξίωση του. Αντίθετα, όπως υποστήριζε ο Bruns η νομή προστατευόταν μέχρι τον χρόνο έκδοσης της απόφασης με την οποία θα έπρεπε να επιστρέφεται το «πράγμα» στον δότη/ενάγοντα.³⁰

Κατά την διάρκεια των προπαρασκευαστικών εργασιών για τον Γερμανικό Αστικό Κώδικα, υπήρξε σύγχυση μεταξύ των νομικών ως προς την βάση της *condictio possessionis* αφού σύμφωνα με την άποψη της μιας πλευράς έπρεπε να γίνει δεκτό ότι η νομή αποτελούσε αυτοτελές περιουσιακό στοιχείο και για αυτό έπρεπε αυτοτελώς να προστατευθεί, ενώ από την άλλη έγινε δεκτό ότι τα εμπράγματα δικαιώματα αποτελούσαν εν δυνάμει μέσα άμυνας κατά της εν λόγω αξίωσης. Σύμφωνα με την δεύτερη άποψη ο εναγόμενος, αν η ένσταση του ήταν επιτυχής, γινόταν «καλύτερος δικαιούχος» σε σχέση με τον νομέα/ενάγοντα.³¹ Σημαντικές εξελίξεις συνέβησαν κατά την διάρκεια της Δεύτερης Επιτροπής στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, όταν ουσιαστικά αμφισβητήθηκε η περιουσιακή μετακίνηση ως γενική προϋπόθεση των αξιώσεων του αδικαιολόγητου πλουτισμού και για αυτό τον λόγο υποστηρίχθηκε ότι η νομή, αν και έχει περιουσιακό χαρακτήρα, δεν αποτελεί αναγκαίο συστατικό της περιουσίας. Οι νομομαθείς οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι για την σύνταξη του Γερμανικού Αστικού Κώδικα, έστρεψαν το κέντρο βάρους της *condictio* από το «πράγμα», το περιουσιακό αγαθό, στον πλουτισμό. Η παροχή ως προϋπόθεση της αξίωσης υποχωρεί έναντι της έννοιας του πλουτισμού. Ο πλουτισμός αποτελεί πλέον το αντικείμενο της αξίωσης.³²

Η παραπάνω ιστορική αναδρομή στην ευρωπαϊκή δικαιοσύνη παράδοση έχει ως σκοπό να αναδείξει τις ρίζες αλλά και τον θεωρητικό πυρήνα της αξίωσης του

---

²⁹ Στο ίδιο, σελ. 40.

³⁰ Α. Καλαβρός, 2016, σελ.43.

³¹ Στο ίδιο, σελ. 47

³² Στο ίδιο, σελ.50.

αδικαιολόγητου πλουτισμού. Η συγκριτική αναζήτηση των απόψεων πάνω στις οποίες θεμελιώθηκε ο θεσμός του αδικαιολόγητου πλουτισμού συνεισφέρει σημαντικά στην κατανόηση του χαρακτήρα και της λειτουργίας της σύγχρονης έννοιας της αξίωσης, του αντικειμένου της, όπως επίσης των προϋποθέσεων θεμελίωσης της καθώς και τον καθορισμό της έκτασης της ευθύνης του λήπτη. Η γνώση της εξελικτικής πορείας του θεσμού, όπως αυτός διαμορφώθηκε στην πορεία των χρόνων μέσα από την επιρροή διαφορετικών δικαιοφιλοσοφικών απόψεων αλλά και τον πραγματισμό των νομοθετών, θα συνεισφέρει στην ερμηνευτική προσέγγιση των κανόνων δικαίου περί αδικαιολόγητου πλουτισμού καθώς και στην αντιμετώπιση προβλημάτων που ανακύπτουν από την εφαρμογή του θεσμού, στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού δικαϊκού συστήματος και ιδιαίτερα της ελληνικής έννομης τάξης. Άλλωστε ο Ελληνικός Αστικός Κώδικας βασίζεται στο ρωμαϊκό και βυζαντινό δίκαιο, έχει κωδικοποιήσει τμήματα του Corpus Iuris Civilis, αντλεί επιρροές από τον Γερμανικό Αστικό Κώδικα και ως εκ τούτου, οι διατάξεις του περί αδικαιολόγητου πλουτισμού δεν θα μπορούσαν να αποτελέσουν εξαίρεση.

2. Η αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού.

2.1 Χαρακτήρας και λειτουργία της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού.

Ο Ελληνικός Αστικός Κώδικας ρυθμίζει την αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού στα άρθρα 904 έως και 913. Η έννοια του αδικαιολόγητου πλουτισμού καταφαίνεται στο κείμενο του άρθρου 904:

«Όποιος έγινε πλουσιότερος χωρίς νόμιμη αιτία από την περιουσία η με ζημία άλλου έχει υποχρέωση να αποδώσει την ωφέλεια. Η υποχρέωση αυτή γεννιέται ιδίως σε περίπτωση παροχής αχρεώστητης ή παροχής για αιτία που δεν επακολούθησε ή έληξε ή αιτία παράνομη ή ανήθικη.

Με παροχή εξομοιώνεται και η συμβατική αναγνώριση ότι υπάρχει ή δεν υπάρχει χρέος»

Σύμφωνα με τον ορισμό του άρθρου ΑΚ 904 πλουτισμός είναι κάθε βελτίωση της περιουσιακής κατάστασης κάποιου, εν προκειμένω, του λήπτη της παροχής. Ο πλουτισμός μπορεί να συνίσταται στην αύξηση της περιουσίας του λήπτη, κάτι που πρακτικά μπορεί να σημαίνει την αύξηση του ενεργητικού της ή την μείωση του παθητικού της. Επειδή η διάταξη του άρθρου συνδέει δύο πρόσωπα, τον δότη και

τον λήπτη, λαμβάνεται υπόψη και η μεταβολή της περιουσίας του δότη. Ο δότης ζημιώθηκε διότι «μετακινήθηκε» τμήμα της περιουσίας του. Κατ'αντιστοιχία με την αύξηση της περιουσίας του λήπτη, επέρχεται μείωση του ενεργητικού της περιουσίας του δότη ή αύξηση του παθητικού της. Η βελτίωση της περιουσίας του λήπτη μπορεί να είναι είτε θετική είτε αποθετική.³³ Θετική βελτίωση νοείται, για παράδειγμα, η περίπτωση που είτε ο λήπτης αποκτά κυριότητα επί πράγματος, αφού τότε το ενεργητικό της περιουσίας του αυξάνεται, είτε απαλλάσσεται από εμπράγματο βάρος, αφού τότε το παθητικό του μειώνεται.³⁴ Συγχρόνως μειώνεται το ενεργητικό ή αυξάνεται το παθητικό, αναλόγως της οικονομικής του κατάστασης, του δότη/παρόχου του οικονομικού αγαθού. Υπάρχει επίσης περίπτωση, ο πλουτισμός να οφείλεται στην αποθετική αύξηση της περιουσίας του λήπτη, ήτοι στην αποφυγή της μείωσης του ενεργητικού, μέσω εξοικονόμησης δαπανών, ή την αποφυγή της αύξησης του παθητικού της μέσω απαλλαγής δημιουργίας χρέους.³⁵ Για παράδειγμα, κάποιος χρησιμοποιεί ένα ακίνητο που του έχει παραχωρηθεί για κάποιο χρονικό διάστημα, αντί συμφωνημένης αντιπαροχής, η οποία μπορεί να είναι μελλοντική υπόσχεση παροχής υπηρεσιών (εργασία), εξοικονομώντας έτσι δαπάνες (σε χρήμα) που θα κατέβαλε σε άλλη περίπτωση για την χρήση του ακινήτου, δίχως όμως τελικά να καταβάλει το συμφωνηθέν αντάλλαγμα (παροχή για αιτία που δεν επακολούθησε σύμφωνα με το άρθρο ΑΚ 904). Ο λήπτης εξοικονόμησε δαπάνες, οπότε δεν μείωσε το ενεργητικό, ή σε άλλη περίπτωση δεν χρεώθηκε για την χρήση του ακινήτου, οπότε δεν αύξησε το παθητικό της περιουσίας του. Συγχρόνως ο δότης, ζημιώθηκε, καθόσον δεν έλαβε το συμφωνηθέν αντίτιμο (σε υπηρεσίες του λήπτη). Επίσης, μπορεί να απώλεσε την ευκαιρία να αυξήσει το ενεργητικό ή να μειώσει το παθητικό της περιουσίας του, για το χρόνο που δεν μπορούσε να χρησιμοποιήσει το ακίνητο του οποίου έχει την κυριότητα, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση ενοικίασης σε τρίτο πρόσωπο (διαφυγόντα κέρδη από την πιθανή είσπραξη ενοικίων).

Κατά συνέπεια, ερμηνεύοντας την διάταξη του άρθρου ΑΚ 904, πλουτισμός με «ζημία άλλου» επέρχεται σε περίπτωση μείωσης του ενεργητικού της περιουσίας κάπου ή αύξηση του παθητικού της, καθώς και σε περίπτωση διαφυγόντος κέρδους. Σε αυτές τις περιπτώσεις το δότης ζημιώθηκε. Συγχρόνως, πλουτισμός «από την περιουσία άλλου», επέρχεται όταν κάποιος πλουτίζει χρησιμοποιώντας κάποιο

---

³³ Γ. Παπαχρήστου, 2014, σελ. 50

³⁴ Βλ. στο ίδιο, σελ. 50 και Α. Καλαβρός, 2016, σελ. 53

³⁵ Α. Καλαβρός, 2016, σελ. 53.

περιουσιακό στοιχείο ή δυνατότητα που υπάγεται στην έννομη σφαίρα, ασχέτως αν ο δότης δεν ζημιώθηκε κατά κυριολεξία. Στην τελευταία περίπτωση, μπορεί επί παραδείγματι, ο δότης να παραχώρησε στον λήπτη ένα «περιουσιακό αγαθό» για ορισμένο χρόνο που εκείνος δεν θα το χρησιμοποιούσε.³⁶

Το άρθρο ΑΚ 904, αναφέρεται σε ορισμένες περιπτώσεις εφαρμογής του θεσμού του αδικαιολόγητου πλουτισμού, όπως παροχή αχρεώστητη ή παροχή για αιτία που δεν επακολούθησε ή έληξε ή για αιτία παράνομη ή ανήθικη. Η αναφορά αυτή είναι μόνον ενδεικτική, καθόσον ο νόμος σε αυτές τις περιπτώσεις, εξ ορισμού, θεωρεί ότι ο πλουτισμός που επήλθε είναι αδικαιολόγητος, εφόσον δεν υπάρχει νόμιμη αιτία, ήτοι όταν η έννομη τάξη δεν δικαιολογεί την οριστική διατήρηση του από τον λήπτη.³⁷ Στην τελευταία παράγραφο του εν λόγω άρθρου αναφέρεται επίσης ότι η συμβατική υποχρέωση αναγνώρισης ύπαρξης ή μη ύπαρξης χρέους ταυτίζεται με παροχή. Στις περιπτώσεις κατά τις οποίες δεν συντρέχουν οι έννομες προϋποθέσεις που δικαιολογούν την διατήρηση του πλουτισμού από τον λήπτη, δημιουργείται εκ του νόμου ενοχική αξίωση του δότη/ζημιωθέντος σε βάρος του λήπτη/ωφεληθέντος για απόδοση της ωφέλειας που ο δεύτερος απεκόμισε. Σύμφωνα με το άρθρο ΑΚ 904, η ωφέλεια πρέπει να αποδοθεί από τον πλουτήσαντα πίσω στον δότη. Η ωφέλεια ταυτίζεται με τον «αφηρημένο» πλουτισμό³⁸, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι η αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού εξομοιώνεται με αξίωση αποζημίωσης,³⁹ αν και σύμφωνα με απόψεις νομικών, ο τρόπος υπολογισμού του πλουτισμού θυμίζει τον προσδιορισμό της ζημίας που υιοθετείται στο δίκαιο της αποζημίωσης.⁴⁰

Οι διατάξεις του Αστικού Κώδικα περί αδικαιολόγητου πλουτισμού, στοχεύουν στην απόδοση της ωφέλειας στον δικαιούχο (τον δότη του περιουσιακού αγαθού), ήτοι την επαναφορά των πραγμάτων στην πρότερη κατάσταση, και όχι στην αποζημίωση του. Για αυτό τον λόγο ο θεσμός έχει χαρακτήρα

³⁶ Α.Καλαβρός, 2016, σελ.54.

³⁷ Βλ. Μ. Κατζέλα, 2010, σελ.7, Α. Καλαβρός, 2016, σελ.54

³⁸ Βλ. Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ. 51: «Ο πλουτισμός γίνεται αντιληπτός ως αφηρημένο μέγεθος». Για να διαπιστωθεί κατά πόσο έχει επέλθει βελτίωση της περιουσίας του λήπτη ο έλεγχος δεν περιορίζεται στο αντικείμενο το οποίο αποκτήθηκε, αλλά λαμβάνονται υπόψη και άλλοι παράγοντες οι οποίοι συνδέονται αιτιωδώς με την κτήση του αντικειμένου και για αυτό δύναται να επηρεάσουν την συνολική περιουσία του λήπτη.

³⁹ Στο ίδιο, σελ.7, πρβλ. ΕφΑθ 8350/93 ΝοΒ 42, 86

⁴⁰ Βλ. Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ. 51: «Σύμφωνα με την κρατούσα θεωρία της διαφοράς, για την διαπίστωση της ύπαρξης και του ύψους της ζημίας θα γίνεται σύγκριση μεταξύ της υφισταμένης περιουσιακής κατάστασης με εκείνη που υποθετικά θα υπήρχε χωρίς την ζημιόγωνα πράξη».

εξισορροπητικό/επανορθωτικό και όχι αποζημιωτικό.⁴¹ Αποζημίωση θα μπορούσε να απαιτηθεί για άλλες αξιώσεις, όπως για ηθική βλάβη λόγω αδικοπραξίας. Η αξία όμως της αποζημίωσης δεν εξομοιώνεται με την αξία της ωφέλειας που απεκόμισε ο λήπτης και η οποία πρέπει να επιστραφεί. Η καταβολή ή όχι αποζημίωσης, σε σχέση με την απόδοση της ωφέλειας, συνδέεται με την συζήτηση περί επικουρικότητας του χαρακτήρα της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού που θα εξετάσουμε κατωτέρω. Υπάρχουν απόψεις σύμφωνα με τις οποίες η αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού είναι αυτοτελής και αυτοδύναμη έναντι λοιπών αξιώσεων που μπορεί να εγερθούν από την ζημιωθέντα, ενώ άλλες υποστηρίζουν ότι έχει επιβοηθητικό χαρακτήρα, αποτελεί την έσχατη λύση, και μπορεί να ασκηθεί μόνον εάν λείπουν οι προϋποθέσεις της αγωγής από σύμβαση ή αδικοπραξία, αφού στην περίπτωση της αδικοπραξίας, ο ζημιωθείς δότης μπορεί να αποζημιωθεί, για παράδειγμα, και λόγω ηθικής βλάβης όπως προαναφέραμε.

Η απαίτηση απόδοσης της ωφέλειας, προϊόν πλουτισμού δίχως έννομη αιτία, στο πρόσωπο που την απώλεσε, αντιπροσωπεύει την ιδέα της επανορθωτικής δικαιοσύνης η οποία επιβάλλει την εφαρμογή της διάταξης του άρθρου ΑΚ 904, ώστε να αποκατασταθούν οι αδικίες που προκύπτουν από περιουσιακές μετακινήσεις άνευ νόμιμης αιτίας, γεγονός που προσδίδει στην αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, χαρακτήρα επανορθωτικό. Πρέπει όμως να τονισθεί ότι η διάταξη του άρθρου ΑΚ 904 περί «απόδοσης της ωφέλειας» αποσκοπεί, και αυτός είναι ο τελικός σκοπός, στην αφαίρεση του πλουτισμού από τον πλουτήσαντα/λήπτη, υπέρ εκείνου εις βάρος του οποίου έγινε ο πλουτισμός. Η αφαίρεση του πλουτισμού από τον λήπτη και όχι η αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε είναι ο στόχος της εν λόγω αξίωσης.⁴²

Η αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού είναι ενοχική.⁴³ Η διάταξη του ΑΚ 904, είναι ένας άμεσα εφαρμοστέος κανόνας, παρέχει μια γενική αξίωση, άρα έχει ενιαίο χαρακτήρα, ενώ επειδή πηγάζει απ'ευθείας από τον νόμο είναι αυτοτελής έναντι των συμβατικών σχέσεων, ήτοι προϊόντων ιδιωτικής βούλησης, ανεξάρτητα

---

⁴¹Μ.Κατζέλα, 2010, σελ. 7 και Α. Καλαβρός, 2016, σελ. 55, Βλ. Ζ.Φασούλας, «Αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού για διαφυγόντα κέρδη (εισοδήματα) μισθωτού που παρείχε εργασία με άκυρη σύμβαση», *Νομικό Βήμα*, 52, (2004), σελ.1659: «Ο θεσμός του αδικαιολόγητου πλουτισμού, σύμφωνα με όσα πάγια κρατούν στην επιστήμη και τη νομολογία, είναι πολυτιμότεος, γιατί *υπηρετεί την ιδέα της επανορθωτικής δικαιοσύνης*».

⁴² Βλ. Μ.Κατζέλα, 2010, σελ. 4.

⁴³ Όπως η Μ.Κατζέλα, η απαίτηση από τον αδικαιολόγητο πλουτισμό είναι ενοχική και απαλλοτριωτή, εφόσον δεν υπάρχει διάταξη απαγορευτικής της απαλλοτρίωσης, και κληρονομητή, όπως και η υποχρέωση από τον αδικαιολόγητο πλουτισμό. Βλ. Μ.Κατζέλα, 2010, σελ. 7

δηλαδή αν ο πλουτισμός προέκυψε από ιδιωτική σύμβαση η οποία ανετράπη στην πορεία. Συνεπώς η αξίωση του ΑΚ 904 έχει αυθυπαρξία απέναντι στο δίκαιο των συμβάσεων.⁴⁴ Η αξίωση είναι γενική και για αυτό τον λόγο οι επιμέρους περιπτώσεις που ενδεικτικά αναφέρονται στο ΑΚ 904, δεν εισάγουν αυτοτελείς αξιώσεις αδικαιολόγητου πλουτισμού, μιας και όλες προϋποθέτουν την ύπαρξη της γενικής αξίωσης, αλλά χρησιμεύουν για να οριοθετήσουν το πεδίο εφαρμογής των ειδικών διατάξεων των άλλων άρθρων του ΑΚ, όπως τα 905-907, 911 και 912.⁴⁵

Για πολλούς, επειδή ο πλουτισμός συντελείται με πολλούς τρόπους είναι δύσκολο να καθορισθεί ο ενιαίος χαρακτήρας της αξίωσης. Εντούτοις, αν ληφθεί υπόψη η βούληση του ιστορικού νομοθέτη, ο τρόπος δηλαδή που αντιμετωπίστηκε το ζήτημα από τους συντάκτες του Αστικού Κώδικα, βλέπουμε ότι επικρατεί η αρχή της γενικής αξίωσης. Οι Συντάκτες θεμελιώνουν τον Ελληνικό ΑΚ στον Γερμανικό Κώδικα ο οποίος με την σειρά του πηγάζει από το Ρωμαϊκό Δίκαιο. Σχετική εισήγηση παραπέμπει στην *condictio generallis* η οποία διαμορφώθηκε την εποχή του Ιουστινιάνειου Κώδικα.⁴⁶ Με την *condictio generallis*, ουσιαστικά επικυρώθηκε η μετάβαση από τις επιμέρους αγωγές (από διαφορετικές αξιώσεις) που υφίσταντο ιστορικά, σε ένα γενικό δόγμα, μια γενική αξίωση για τον αδικαιολόγητο πλουτισμό. Οι Συντάκτες του Ελληνικού Αστικού Κώδικα, ουσιαστικά, υιοθετούν και αποδέχονται τον γενικό και ενιαίο χαρακτήρα της αξίωσης.⁴⁷ Αυτή είναι και η επικρατούσα άποψη, τόσο στην θεωρία όσο και την νομολογία. Αυτό καταδεικνύεται και από το γράμμα του νόμου. Το άρθρο 904 ΑΚ, στην πρώτη παράγραφο διατάζει με τρόπο ρητό: «Όποιος έγινε πλουσιότερος χωρίς νόμιμη αιτία από την περιουσία η με ζημία άλλου έχει υποχρέωση να αποδώσει την ωφέλεια.». Η συγκεκριμένη διάταξη δεν αφήνει περιθώριο για κατηγοριοποίηση αξιώσεων και επιμέρους αντιμετώπιση, παρά μόνον αναζήτηση ενιαίων κριτηρίων και κοινών προϋποθέσεων για όλες τις περιπτώσεις αδικαιολόγητου πλουτισμού.⁴⁸ Αλλά το γεγονός ότι ο νομοθέτης με την υιοθέτηση γενικής ρήτρας, δεν επιχειρεί διάκριση αναλόγως με τον τρόπο που πλούτισε ο λήπτης, δηλώνει την επιδίωξη του να υπάγει όλες τις

⁴⁴ Μ.Κατζέλα, 2010, σελ.4

⁴⁵ Στο ίδιο, σελ.5

⁴⁶ Ο Εισηγητής Κ.Τριανταφυλλόπουλος υποστήριξε ότι «το κεφάλαιο του αδικαιολόγητου πλουτισμού θα διασκευασθεί εκ του Γερμανικού Κώδικος, του μόνου αποδίδοντος πιστώσ το Ρωμαϊκό Δίκαιο». Βλ. Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ.18-19.

⁴⁷ Στο ίδιο, σελ. 19

⁴⁸ Στο ίδιο, σελ. 21 και 26

περιπτώσεις στην ίδια γενική αξίωση, πράγμα που δεν συνάδει μόνον με το γράμμα του νόμου αλλά και με το πνεύμα αυτού.⁴⁹

Σύμφωνα με τον Γ. Παπαχρήστου, ο ενιαίος χαρακτήρας της αξίωσης είναι προκρινόμενος και για λόγους πρακτικούς οι οποίοι συνδέονται με την εφαρμοστικότητα του νόμου. Αυτό διότι, η ύπαρξη κοινών προϋποθέσεων για τις διάφορες περιπτώσεις αδικαιολόγητου πλουτισμού απλοποιεί σημαντικά την εφαρμογή του νόμου, καθώς ο ενάγων θα μπορεί να υπάγει τα πραγματικά περιστατικά της σχέσης με τον ενάγοντα σε μια σταθερή νομική βάση.⁵⁰ Αντίθετα η τυποποίηση των περιπτώσεων, από πρακτικής άποψης, θα καθιστούσε την άσκηση της απαίτησης δυσχερέστερη καθώς θα έπρεπε να αναζητηθούν διαφορετικές προϋποθέσεις για τον κάθε τύπο αδικαιολόγητου πλουτισμού. Για κάθε τύπο, η έλλειψη της νόμιμης αιτίας θα προσδιοριζόταν σε σχέση με την ερμηνεία της οικείας διάταξης. Οι απόψεις βέβαια περί τυπολογικού χαρακτήρα της αξίωσης είναι μειοψηφικές και δεν υπαγορεύονται από το γράμμα του νόμου.⁵¹ Η υιοθέτηση του ενιαίου χαρακτήρα της αξίωσης, δεν σημαίνει ότι ο τρόπος πλουτισμού δεν ενδιαφέρει την δικαιοσύνη. Οι διατάξεις των άρθρων 905-907 και 911-912 αναφέρονται στην περίπτωση πλουτισμού με παροχή. Αυτό δεν σημαίνει ότι ο νομοθέτης εγκαταλείπει τον ενιαίο χαρακτήρα της αξίωσης, αλλά ότι αναγνωρίζει την ιδιαιτερότητα που η περίπτωση της «παροχής» παρουσιάζει.⁵²

Το πεδίο εφαρμογής του αδικαιολόγητου πλουτισμού, ως επανορθωτικού θεσμού, ενός θεσμού αποκατάστασης των αδικιών, οι οποίες προκύπτουν από περιουσιακές μετακινήσεις, στο πλαίσιο του αστικού δικαίου, δεν περιορίζεται μόνον εντός των ορίων του Αστικού Κώδικα. Ο θεσμός αποσκοπεί στην αποκατάσταση της δίχως νόμιμης αιτίας περιουσιακής μεταβολής, άρα εξυπηρετεί την ιδέα της επανορθωτικής/ουσιαστικής δικαιοσύνης, και συνεπώς καλύπτει όλους τους τομείς του δικαίου, ήτοι το εμπορικό, εργατικό, αλλά και δημόσιο δίκαιο.⁵³ Ουσιαστικά, εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις της διάταξης ΑΚ 904, αυτή εφαρμόζεται όχι μόνον στους τομείς του ιδιωτικού δικαίου αλλά και στο δημόσιο δίκαιο.

⁴⁹ Στο ίδιο, σελ. 26

⁵⁰ Γ. Παπαχρήστου, 2014, σελ. 27

⁵¹ Στο ίδιο, σελ. 24. Για τους θεωρητικούς οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού έχει τυπολογικό χαρακτήρα η ερμηνεία αυτή υπαγορεύεται από την φύση των πραγμάτων: «Οι ριζικές ανομοιότητες ανάμεσα στους επιμέρους τύπους, ... στους τρόπους πλουτισμού, επιτάσσουν και την διαφορετική μεταχείριση». Βλ. στο ίδιο, σελ. 23.

⁵² Γ. Παπαχρήστου, 2014, σελ. 27

⁵³ Μ. Κατζέλα, 2010, σελ. 2 και 5, Α. Καλαβρός, 2016, σελ. 55

Επιπροσθέτως, η λειτουργία του θεσμού του αδικαιολόγητου πλουτισμού δεν εξαντλείται μόνον στην αποκατάσταση αδικιών οι οποίες προκύπτουν ως συνέπεια σχέσεων που έχουν θεμελιωθεί σε αποτυχημένες δικαιοπραξίες αλλά καλύπτει και περιπτώσεις ανεξάρτητες από δικαιοπραξίες, όπως για παράδειγμα, ωφέλειες που προέκυψαν από υλικές πράξεις ή από δαπάνες για ξένη περιουσία.⁵⁴

Η αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού δεν έχει πεδίο εφαρμογής μόνον στις περιπτώσεις στις οποίες ο πλουτισμός είναι προϊόν διάταξης νόμου ή σύμβασης, με εξαίρεση την περίπτωση εκείνη κατά την οποία υπάρχει διάταξη νόμου που επιτρέπει την αναζήτηση του. Αν από την κύρια σχέση συντρέχουν οι προϋποθέσεις αγωγής αδικαιολόγητου πλουτισμού, τότε η αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού είναι απορριπτέα ως μη νόμιμη. Αν αντιθέτως, από την κύρια σχέση λείπουν οι προϋποθέσεις άσκησης της, τότε η αγωγή δύναται να ασκηθεί έτσι ώστε ο εναγόμενος να μπορεί να προβάλει τις δικές του ενστάσεις.⁵⁵

2.2 Το ζήτημα της επικουρικότητας της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού.

Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη της νομολογίας η αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού έχει επικουρικό ή επιβοηθητικό χαρακτήρα από ουσιαστική άποψη.⁵⁶ Η αξίωση παρέχει θεραπεία, εκ του νόμου, στον δικαιούχο όταν δεν υπάρχει άλλη αξίωση προς ικανοποίηση του, ήτοι είναι επικουρική έναντι των λοιπών αξιώσεων που πιθανώς έχει ο δικαιούχος. Η αξίωση, δηλαδή, χορηγείται μόνον όταν δεν υπάρχει άλλη απαίτηση βάσει των ίδιων πραγματικών περιστατικών. Εάν συρρέει και άλλη νόμιμη αξίωση, η ευθείας άσκηση της αγωγής αδικαιολόγητου πλουτισμού απορρίπτεται.⁵⁷ Με άλλα λόγια, αποτελεί το *ultimum remedium*, το έσχατο φάρμακο, την έσχατη λύση, για την αποκατάσταση της αδικαιολόγητης περιουσιακής μετακίνησης η οποία έλαβε χώρα εις βάρος του ενάγοντος/δότη και υπ'αυτή την έννοια έχει απόλυτη επικουρικότητα.⁵⁸ Εντούτοις, υπάρχουν αντικρουόμενες απόψεις ως προς την επικουρικότητα της αξίωσης, οι οποίες πηγάζουν από το γεγονός ότι

⁵⁴ Α. Καλαβρός, 2016, σελ. 56

⁵⁵ Μ.Κατζέλα, 2010, σελ.5

⁵⁶ Ενδεικτικά: ΑΠ 890/1982, ΑΠ 1647/2002, ΑΠ 1199/2009, ΑΠ 308/2012 (Γ.Παπαχρήστου 2014, σελ. 12) βλ. επίσης Μ.Κατζέλα, 2010, σελ.7, Ν. Davrados, 2018, pg. 1280, Α.Καλαβρός, 2016, σελ.56, Α. Βαλτούδης, «Η επικουρικότητα της αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού», ΕΕΛΔνη, 49(6), 2008, σελ.1601

⁵⁷ Α. Βαλτούδης, σελ. 1601. Βλ. ΑΠ 1773/2007, ΑΠ 1693/2007, ΑΠ 16/2008.

⁵⁸ Α.Καλαβρός, 2016, σελ.56, Μ.Κατζέλα, 2010, σελ.8., Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ. 13

υπάρχει αλληλοεπικάλυψη της έλλειψης αιτίας αδικαιολόγητου πλουτισμού και της επικουρικότητας. Μερίδα θεωρητικών, σε διεθνές επίπεδο, υποστηρίζει ότι η ορθή αντίληψη της αιτίας, *causa*, μπορεί να αποτελέσει τον οδηγό ώστε τα δικαστήρια να μην βασίζονται τόσο πολύ στον επικουρικό χαρακτήρα της αξίωσης.⁵⁹

Γεγονός είναι ότι δεν υπάρχει ομοφωνία ακόμα και μεταξύ των όσων τάσσονται υπέρ της επικουρικότητας του χαρακτήρα της αξίωσης. Σύμφωνα με μία άποψη, η ύπαρξη συμβατικής ή αδικοπρακτικής απαίτησης αποκλείει εκείνη του αδικαιολόγητου πλουτισμού. Άλλοι υποστηρίζουν ότι το ζήτημα της επικουρικότητας προκύπτει μόνον έναντι της συμβατικής αξίωσης ενώ η αδικοπρακτική ευθύνη δεν αποκλείει την αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού.⁶⁰ Σε αυτή την περίπτωση γίνεται λόγος για σχετική επικουρικότητα της αξίωσης. Κατά μία άλλη άποψη, αναγνωρίζεται μόνον μερική επικουρικότητα έναντι των συμβατικών αλλά όχι έναντι των αδικοπρακτικών αξιώσεων.⁶¹

Μια άλλη αντίληψη αρνείται ότι η αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού αποτελεί το *ultimum remedium* για την απόδοση της ωφέλειας στον δότη όταν η διατήρηση της από τον δότη στερείται δικαιολογίας, ήτοι νόμιμης αιτίας. Αντίθετα, πρόκειται για μια αυτοτελή και αυτοδύναμη αξίωση, η οποία δεν εμποδίζεται από ταυτόχρονη ύπαρξη άλλης αξίωσης του δότη κατά του λήπτη. Η άποψη αυτή προβάλλει τον αυτοτελή χαρακτήρα της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού, όπως είδαμε προηγουμένως και συμφωνεί με το πνεύμα και γράμμα του νόμου, ήτοι την διάταξη του άρθρου ΑΚ 904, ο οποίος καθιερώνει «αυτοτελή, θεμελιώδη και αυτοδύναμη αξίωση».⁶² Συνεπώς όποιος το επιθυμεί μπορεί να προσφύγει απ'ευθείας στο ένδικο βοήθημα που παρέχει η διάταξη του ΑΚ 904. Σύμφωνα με αυτή την άποψη η αξίωση μπορεί να ασκηθεί ευθέως με καταψηφιστική και αναγνωριστική αγωγή, συγχρόνως με άλλη συνυπάρχουσα αξίωση.⁶³ Έχει γίνει όμως δεκτό από την νομολογία ότι η αξίωση είναι επιβοηθητική, υπό την έννοια ότι μπορεί να ασκηθεί αν λείπουν ή είναι ανίσχυρες οι προϋποθέσεις απαίτησης από σύμβαση ή αδικοπραξία, ειδάλλως δεν θα ήταν δυνατόν να γίνει λόγος για ανυπαρξία ή ελαττωματικότητα της

⁵⁹ N. Davrados, 2018, pg. 1280

⁶⁰ Βλ. Γ. Παπαχρήστου 2014, σελ. 14 και Μ. Κατζέλα, 2010, σελ. 8. Το άρθρο 938 ΑΚ προβλέπει ότι αυτός που οφείλει αποζημίωση από αδικοπραξία, ακόμα και αν η αξίωση έχει παραγραφεί, οφείλει να αποδώσει ότι περιήλθε σε αυτόν σύμφωνα με τις διατάξεις περί αδικαιολόγητου πλουτισμού.

⁶¹ Μ. Κατζέλα, 2010, σελ. 8.

⁶² Βλ. Μ. Σταθόπουλος, 1972, σελ. 233. Σύμφωνα με τον Α. Καλαβρό, 2016, σελ. 57: «ούτε το γράμμα ούτε το πνεύμα του νόμου δικαιολογούν την επικουρικότητα της αξίωσης», Επίσης Μ. Κατζέλα, 2010, σελ. 8 και 9. Βλ. επίσης σελ. 16 παρούσας εργασίας.

⁶³ Σύμφωνα με την θεωρία της «ελεύθερης συρροής». Βλ. Α. Βαλτούδης, 2008, σελ. 1605

νόμιμης αιτίας (μίας εκ των προϋποθέσεων).⁶⁴ Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, υπάρχει σύνδεση της έλλειψης αιτίας με την επικουρικότητα.

Η νομολογία δέχεται την δικονομική επικουρικότητα της αγωγής από τον αδικαιολόγητο πλουτισμό, ενώ απορρίπτει την εν λόγω αγωγή όταν κρίνεται νόμιμη η κύρια αγωγή. Στην περίπτωση δηλαδή που απορρίπτεται η πρώτη, η κύρια βάση της αγωγής, τότε για την οικονομία της δίκης και της δαπάνης διατάσσεται απόδειξη για την επικουρική βάση.⁶⁵ Ανεξαρτήτως του επικουρικού χαρακτήρα από άποψη ουσιαστικού δικαίου, η αξίωση μπορεί να ασκηθεί επικουρικά στο πλαίσιο του δικονομικού δικαίου στην περίπτωση της απόρριψης της κύριας βάσης της αγωγής. Για παράδειγμα, εάν μια σύμβαση κριθεί άκυρη στο σύνολο της, τότε ο πλουτισμός του λήπτη/αντισυμβαλλόμενου, στερείται νομίμου αιτίας και ο δότης ο οποίος εξημιώθη λόγω της ακυρότητας της σύμβασης έχει την δυνατότητα να αναζητήσει την παροχή που κατέβαλε στο πλαίσιο της άκυρης σύμβασης, σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου περί αδικαιολόγητου πλουτισμού.⁶⁶

Γενικώς, όταν υφίσταται νόμιμη αιτία διατήρησης του πλουτισμού δεν συντρέχει μια εκ των προϋποθέσεων γέννησης της αξίωσης και για αυτό δεν τίθεται ζήτημα ευθύνης σύμφωνα με το άρθρο ΑΚ 904. Σε περίπτωση έγκυρης σύμβασης, η αξίωση από αδικαιολόγητο πλουτισμό θα αποκλείεται αφού η έγκυρη σύμβαση αποτελεί νόμιμη αιτία και για αυτό μια εκ των προϋποθέσεων δεν θα πληρούται. Εν ολίγοις, η επικουρικότητα, δεν είναι εγγενής της φύσης της απαίτησης του αδικαιολόγητου πλουτισμού αλλά απορρέει από την έλλειψη της νόμιμης αιτίας, βασικής προϋπόθεσης της ύπαρξης της αξίωσης. Συνεπώς, το ζήτημα της επικουρικότητας, δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως πρόβλημα της σχέσης μεταξύ διαφορετικών αξιώσεων αλλά να συνδέεται με την πλήρωση των προϋποθέσεων του ΑΚ 904.⁶⁷

Ανατρέχοντας στις ιστορικές καταβολές της επικουρικότητας των αξιώσεων, διαπιστώνεται ότι πηγάζουν από το Γερμανικό Κοινοδίκαιο. Πριν την σύνταξη του

⁶⁴ Μ. Κατζέλα, 2010, σελ. 8

⁶⁵ Στο ίδιο, σελ. 9

⁶⁶ Βλ. ό.π., σελ. 17

⁶⁷ Γ. Παπαχρήστου, 2014, σελ. 14. Βλ. Σ. Μαθίας «Η έννοια της επικουρικότητας των απαιτήσεων αδικαιολόγητου πλουτισμού και η επικουρική άσκηση τους», *Ελληνική*, 31 (1991), σελ. 497: «Η επικουρικότητα δεν αποτελεί πρόσθετη προϋπόθεση, εγγενή στη φύση των απαιτήσεων του αδικαιολόγητου πλουτισμού ή επιβαλλόμενη για χάρη της υπεράσπισης του εναγομένου. Απορρέει απλώς από το τρίτο στοιχείο της βάσης των απαιτήσεων του αδικαιολόγητου πλουτισμού (περιοριστική μετακίνηση, συγκεκριμένη αιτία που έγινε η μετακίνηση, ανυπαρξία ή ελάττωμα αυτής της αιτίας) που συνιστάται ακριβώς στην έλλειψη αξίωσης (αγωγής) από την αιτία».

νέου Γερμανικού Αστικού Κώδικα, υπήρχε ο όρος «συρροή αγωγών» για να περιγράψει την περίπτωση της συνδρομής περισσότερων νομικών διατάξεων για το ίδιο πραγματικό περιστατικό.⁶⁸ Αρχικά, συρροή αγωγών συνέτρεχε όταν ένα πρόσωπο είχε περισσότερες αγωγές έναντι άλλου προσώπου, είτε από περισσότερες δικαιοπραξίες ή αδικαιοπραξίες, είτε από την ίδια βιοτική διαφορά.⁶⁹ Σύμφωνα με αυτή την έννοια της επικουρικότητας, η άσκηση μια αγωγής ακολουθούσε την έγερση μια άλλης, όταν η πρώτη ήταν αδύναμη και απορριπτόταν. Υπό την επιρροή του Ιουστινιάνειου Κώδικα, διαμορφώθηκε η έννοια της «γενικής επικουρικότητας», σύμφωνα με την οποία ο ενάγων κατέφευγε στην άσκηση διαφορετικών αγωγών όταν δεν διέθετε άλλο ένδικο βοήθημα για τον ίδιο σκοπό.⁷⁰ Σταδιακά, η αντίληψη περί επικουρικότητας μεταβλήθηκε και δεν αφορούσε στην σχέση μεταξύ των αγωγών. Αντίθετα η επικουρικότητα των αγωγών συνδέθηκε με το σκοπό τους, ήτοι κάθε αγωγή αποτελούσε το έσχατο μέσο ικανοποίησης του ενάγοντος στο πλαίσιο των κανόνων του αστικού δικαίου. Αργότερα, η έννοια της επικουρικότητας συνδέθηκε με δικαϊκούς κανόνες που ίσχυαν στο ποινικό δίκαιο. Πλέον, η συρροή κανόνων του αστικού δικαίου, διακρινόταν σε «συρροή αξιώσεων», όταν διάφορες αξιώσεις συνυπήρχαν εκ παραλλήλου, και «συρροή κανόνων», όταν, βάσει μιας ιεραρχικής σχέσης διατάξεων, έπρεπε να εφαρμοστεί μόνο μία συγκεκριμένη και οι άλλες να αποκλειστούν. Η συρροή αξιώσεων εν συνεχεία τροποποιήθηκε και υπό το πρίσμα της νέας προσέγγισης, υποστηρίχθηκε ότι υπήρχε μία μόνον αξίωση με δυνατότητα πολλαπλής θεμελίωσης, υπό την προϋπόθεση ότι ο ενάγων αποβλέπει μόνο σε μία παροχή.⁷¹

Στο πλαίσιο της ισχύος του άρθρου ΑΚ 904, συρροή κανόνων δικαίου υφίσταται στην περίπτωση που διαφορετικά περιστατικά μπορούν να υπαχθούν στο πραγματικό δύο ή περισσότερων κανόνων δικαίου. Γεγονός είναι ότι σε αυτή την περίπτωση η αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού συνιστά το πλέον αδύναμο ένδικο βοήθημα σε σχέση με την προστασία που παρέχει στον δικαιούχο η αξίωση από συμβατική ή αδικαιοπρακτική αιτία, δίχως αυτό να σημαίνει την επικουρικότητα της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού ως προς τις άλλες.⁷² Αν συρρέουν διαφορετικοί κανόνες δικαίου ως προς το ίδιο πραγματικό περιστατικό, τότε

⁶⁸ Α.Καλαβρός, 2016, σελ.63

⁶⁹ Βλ. ό.π. σελ.63: Περίπτωση αντικειμενικής συρροής.

⁷⁰ Α.Καλαβρός, 2016, σελ. 65

⁷¹ Θεωρία που επικράτησε στην ελληνική δογματική. Βλ. ό.π. σελ. 68

⁷² Βλ. στο ίδιο, σελ. 73, και Μ. Κατζέλα, 2010, σελ. 19

ενδέχεται να θεμελιώνονται διαφορετικές αξιώσεις μεταξύ των ίδιων προσώπων. Σε αυτή την περίπτωση γίνεται λόγος για συρροή αξιώσεων. Η συρροή αξιώσεων απαντάται στις περιπτώσεις που 1) διάφορες αξιώσεις έχουν ως αντικείμενο την ίδια παροχή 2) δεν έχουν ούτε το ίδιο αντικείμενο, ούτε τον ίδιο σκοπό 3) έχουν άλλο αντικείμενο αλλά εξυπηρετούν τον ίδιο σκοπό 4) ίδιο σκοπό και αντικείμενο, αλλά διαφορετική λειτουργία.⁷³ Η συρροή αγωγής αδικαιολόγητου πλουτισμού συρρέει με άλλη αγωγή επικουρικά, μόνον αφού για την συγκεκριμένη έννομη σχέση, δεν θα μπορούσε σύμφωνα με τις διατάξεις δικαίου, να ασκηθεί εξ αρχής κύρια αγωγή.⁷⁴

2.3 Προϋποθέσεις της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού.

Από την γενική ρήτρα του άρθρου 904 ΑΚ, παρ.1,⁷⁵ συνάγονται οι εξής προϋποθέσεις της γέννησης της αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού: 1) Πρέπει να υπάρχει πλουτισμός ενός προσώπου (λήπτη) 2) ο πλουτισμός επέρχεται από την περιουσία ή με ζημία ενός άλλου (δότη) 3) ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ του πλουτισμού του ενός προσώπου και της ζημίας του άλλου 4) έλλειψη της νόμιμης αιτίας για αυτή την μεταβολή, ήτοι αιτία η οποία να πηγάζει εκ του νόμου ή την σύμβαση μεταξύ των δύο μερών (δότη, λήπτη). Η αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού στοιχειοθετείται όταν πληρούνται σωρευτικά όλες οι παραπάνω προϋποθέσεις.⁷⁶ Λαμβανομένης δε υπόψη της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 904 ΑΚ, όπου γίνεται λόγος για «παροχή», καθώς και της ύπαρξης δύο υποκειμένων, του λήπτη και του δότη, σημαντικό τμήμα της νομολογίας αποδέχεται την ύπαρξη μιας επιπλέον προϋπόθεσης της αξίωσης: την ύπαρξη παροχής. Εντούτοις, σύμφωνα με τον Γ.Παπαχρήστου, είναι προτιμότερο να μην υιοθετηθεί η ανωτέρω άποψη περί της «παροχής ως προϋποθέσεως της αξίωσης», καθόσον η παροχή δεν είναι ο μοναδικός αλλά ένας από τους πολλούς τρόπους πλουτισμού. Ενδέχεται δηλαδή ένα πρόσωπο να πλουτίζει, δίχως να είναι λήπτης παροχής, δίχως επίδοση του άλλου προσώπου, όπως συμβαίνει, όταν ο πλουτήσας εκμεταλλεύεται αθέμιτα δικαιώματα τρίτων.⁷⁷

⁷³ Α.Καλαβρός, 2016, 76.

⁷⁴ Βλ. Μ. Κατζέλα, 2010, σελ. 19

⁷⁵ «Όποιος έγινε πλουσιότερος χωρίς νόμιμη αιτία από την περιουσία η με ζημία άλλου έχει υποχρέωση να αποδώσει την ωφέλεια. Η υποχρέωση αυτή γεννιέται ιδίως σε περίπτωση παροχής αχρεώστητης ή παροχής για αιτία που δεν επακολούθησε ή έληξε ή αιτία παράνομη ή ανήθικη»

⁷⁶ Βλ. Μ. Κατζέλα, 2010, σελ. 20, Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ. 47.

⁷⁷ Βλ. Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ. 48. Η γέννησης της ευθύνης δεν προϋποθέτει αναγκαστικά την ύπαρξη παροχής. Μάλιστα σε πολλές αποφάσεις σχετικά με ευθύνη από την αθέμιτη εκμετάλλευση δικαιωμάτων τρίτων, γίνεται αναφορά σε πλουτισμό με παροχή και πλουτισμό δίχως παροχή.

Η γενική ρήτρα της ανωτέρω διάταξης η οποία, σύμφωνα με τον Μ.Σταθόπουλο, αποτελεί έναν εκ των «βασικών πυρήνων» του ενοχικού δικαίου, ένα εκ των τριών σημαντικότερων λόγων ενοχών (δικαιοπραξία, αδικαιοπραξία, αδικαιολόγητος πλουτισμός), σηματοδοτεί το ενιαίο της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού.⁷⁸ Το «γράμμα» της διάταξης, η χρήση της λέξης «υποχρεωμένος», η οποία δεν αφήνει αμφιβολία περί του γενικού χαρακτήρα της ρήτρας, και η παροχή αξίωσης δίχως την επίκληση άλλου στοιχείου πλην των ανωτέρω προϋποθέσεων, καθιστούν σαφές ότι δεν πρόκειται περί αρχής δικαίου αλλά περί «αμέσως εφαρμοστέου κανόνα δικαίου». Η γενική ρήτρα της εν λόγω διάταξης είναι πρόδηλο ότι αποτελεί και την νομοθετική πηγή της αξίωσης και όχι εξήγηση επιμέρους αξιώσεων, κοινή για όλες τις περιπτώσεις, «νομοθετική επιταγή κοινής χάραξης των προϋποθέσεων». ⁷⁹ Ακολουθούν αναλυτικότερα οι προϋποθέσεις της αξίωσης.

2.3.1 Πλουτισμός του λήπτη.

Ο πλουτισμός αποτελεί το κεντρικό σημείο αναφοράς της αξίωσης και απαντάται όχι μόνον στο άρθρο 904 αλλά και το 909 ΑΚ το οποίο αναφέρεται στην απόσβεση της ευθύνης του καλόπιστου λήπτη.⁸⁰ Ως πλουτισμός ορίζεται, σύμφωνα με την θεωρία και νομολογία, ως η βελτίωση της περιουσιακής κατάστασης του λήπτη.⁸¹ Ο πλουτισμός μπορεί να συνιστάται στην αύξηση του ενεργητικού της περιουσίας του λήπτη, ή στην μείωση του παθητικού της. Η αύξηση του ενεργητικού της, μπορεί να γίνει με ποικίλους τρόπους, όπως με την κτήση κυριότητας πράγματος ή εμπράγματος δικαιώματος, ή με μόνο την νομή ή κατοχή πράγματος, ή την απαίτηση άλλου διαπλαστικού δικαιώματος, ή δικαιώματος προσδοκίας, με λήψη άλλου περιουσιακού αγαθού, με την απόκτηση ευεργετήματος ή προνομίου, με την δημιουργία επωφελούς (για τον πλουτήσαντα) εννόμου ή πραγματικής κατάστασης, όπως για παράδειγμα, η απόκτηση πελατείας, κλπ.⁸² Μείωση του παθητικού της

⁷⁸ Βλ. Μ. Σταθόπουλος, *Αξιώσεις αδικαιολόγητου πλουτισμού*, 1972, σελ. 29

⁷⁹ Στο ίδιο, σελ. 28-29.

⁸⁰ Άρθρο 909 ΑΚ: «Η υποχρέωση για απόδοση κατά το προηγούμενο άρθρο αποσβήνεται, εφόσον ο λήπτης δεν είναι πια πλουσιότερος κατά το χρόνο της επίδοσης της αγωγής»

⁸¹ Βλ. Μ. Σταθόπουλος, 1972, σελ. 174, για την έννοια του πλουτισμού: «Πάσα βελτίωση της περιουσιακής κατάστασης αυτού (του εξ αδικαιολόγητου πλουτισμού υπόχρεου), καθ' οιονδήποτε τρόπο προκληθείσα (με την βούληση αυτού, ήτοι δια παροχής αυτού, ή άνευ της βουλήσεως του, με την βούληση του πλουτήσαντος ή τρίτου, δι' άλλου νομικού ή φυσικού φαινομένου, κλπ.) αποτελεί κατ' αρχήν πλουτισμό (ή ωφέλεια) υπό την έννοια του άρθρου 904 ΑΚ»

⁸² Βλ. Στο ίδιο, σελ. 175 και Μ. Κατζέλα, 2010, σελ. 22.

περιουσίας του λήπτη είναι η απαλλαγή από βάρος, χρέος, δυσμενή έννομη ή πραγματική κατάσταση.⁸³ Στις ανωτέρω περιπτώσεις η βελτίωση της περιουσιακής κατάστασης (πλουτισμός), όπως ήδη έχει αναφερθεί, είναι θετική.⁸⁴

Πλουτισμό επίσης μπορεί να συνιστά η αποφυγή της ελάττωσης της περιουσίας με την αποφυγή της μείωσης του ενεργητικού ή αύξησης του παθητικού. Αποφυγή της μείωσης του ενεργητικού συμβαίνει όταν αποφεύγονται δαπάνες στις οποίες θα έπρεπε να είχε προβεί ο υπόχρεος, ενώ αποφυγή αύξησης του παθητικού συμβαίνει όταν αποφεύγεται η δημιουργία νέων χρεών. Εξοικονόμηση δαπανών προκύπτει κυρίως μέσω της χρήσης και ανάλωσης ξένου πράγματος ή δικαιώματος ή μέσω της εκμετάλλευσης εργασίας άλλου.⁸⁵

Η εξοικονόμηση δαπανών, η οποία αποτελεί και την συνηθέστερη περίπτωση πλουτισμού, αφορά αποφυγή δαπανών στις οποίες θα όφειλε να προβεί ο υπόχρεος/λήπτης/εναγόμενος (εκ του νόμου ή δεσμευτικής σύμβασης), ή στις οποίες θα είχε προβεί γιατί είχε σχετική ανάγκη για αυτό ή για άλλους λόγους (ζήτημα πραγματικό). Αποφυγή ελάττωσης της περιουσίας υπάρχει και όταν παρεμποδίζεται η δεδομένη επέλευση ζημίας, η οποία αποτελούσε αντικείμενο νομίμου υποχρέωσης του υπόχρεου, ο οποίος τελικά την απέφυγε αφού δεν εκπλήρωσε την υποχρέωση του (αποσόβηση βεβαίου περιουσιακού κινδύνου εις βάρος άλλου).⁸⁶ Στις ανωτέρω περιπτώσεις αποφυγής μείωσης του ενεργητικού ή αύξησης του παθητικού, η βελτίωση της περιουσιακής κατάστασης είναι αποθετική.⁸⁷

Η προϋπόθεση του πλουτισμού για να γίνει αποδεκτή, πρέπει ο πλουτισμός να είναι πραγματικός, ήτοι η περιουσιακή ωφέλεια που πράγματι επήλθε και όχι η θεωρητική δυνατότητα αποκόμιση ωφέλειας (εκτός αν αυτό αποτιμάται σε παρούσα οικονομική αξία). Πρέπει επίσης να είναι συγκεκριμένος, ήτοι να μπορεί να υπολογισθεί συγκεκριμένα και όχι αφηρημένα.⁸⁸ Ο πλουτισμός επίσης πρέπει να είναι άμεσος, υπό την έννοια ότι επήλθε απευθείας από την περιουσία του ζημιωθέντος, δίχως την μεσολάβηση τρίτου προσώπου.⁸⁹ Ένας επίσης βασικός όρος για την αποδοχή της προϋποθέσεως του πλουτισμού είναι ότι το όφελος του πλουτισμού

⁸³ Βλ. Μ. Σταθόπουλος, 1972, σελ. 175

⁸⁴ Βλ. Γ. Παπαρήστου, 2014, σελ. 50, βλ. σελ. 14 παρούσας εργασίας.

⁸⁵ Βλ. Μ. Κατζέλα, 2010, σελ. 23, Μ. Σταθόπουλος, 1972, σελ. 175, Γ. Σπυριδάκης, *Αξιώσεις αδικαιολόγητου πλουτισμού*, 2011, σελ. 1-2

⁸⁶ Βλ. Μ. Σταθόπουλος, 1972, σελ. 175, Μ. Κατζέλα, 2010, σελ. 24.

⁸⁷ Γ. Παπαρήστου, 2014, σελ. 50.

⁸⁸ Βλ. Μ. Σταθόπουλος, 1972, σελ. 178

⁸⁹ Μ. Κατζέλα, 2010, σελ. 25.

πρέπει να έχει οικονομική αξία. Ο πλουτισμός συνιστά οικονομική έννοια. Τα ηθικά οφέλη υπολογίζονται ως στοιχείο πλουτισμού μόνον όταν δύνανται να αποτιμηθούν σε χρήμα ή έχουν θετικές επιπτώσεις στην περιουσία του ωφεληθέντος, όπως στην περίπτωση της εξοικονόμησης δαπανών.⁹⁰

2.3.2 Η επέλευση του πλουτισμού από την περιουσία ή ζημία του άλλου.

Η επέλευση του πλουτισμού από την περιουσία ή με ζημία ενός άλλου (δότη), συνιστά την δεύτερη προϋπόθεση στοιχειοθέτησης της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού. Η έννοια του πλουτισμού από την περιουσία άλλου δεν σημαίνει κατ'ανάγκη ότι επέρχεται συγχρόνως και ζημία αυτού, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση που ο πλουτισμός παράγεται από προσβολή ξένων δικαιωμάτων τα οποία μπορούν να αποτιμηθούν χρηματικά δίχως να προηγείται ζημία στον δικαιούχο.⁹¹ Η προϋπόθεση της επέλευσης του πλουτισμού επί ζημία του δότη/ενάγοντα συντρέχει όταν μειώνεται το ενεργητικό της περιουσίας του ή αυξάνεται το παθητικό, είτε όταν εμποδίζεται η αύξηση του ενεργητικού ή η μείωση του παθητικού. Το άρθρο 904 ΑΚ, εμπεριέχει την διαζευκτική διατύπωση: ο πλουτισμός επέρχεται «από την περιουσία του άλλου ή την ζημία του. Ο λήπτης πλουτίζει διότι κάποιο αγαθό του δότη αποτέλεσε το μέσο με το οποίο ο πρώτος ωφελήθηκε. Η περιουσιακή προέλευση είναι το ένα κριτήριο. Το άλλο είναι η ζημία. Η ανωτέρω διατύπωση έχει δημιουργήσει ερμηνευτικά ζητήματα τα οποία αποτελούν απασχολούν την θεωρία. Σύμφωνα με μια άποψη, σημασία έχει το κριτήριο της ζημίας, ενός η αναφορά στην περιουσιακή προέλευση έχει χαρακτήρα διασάφησης. Αντίθετα, άλλοι υποστηρίζουν ότι προτεραιότητα έχει το στοιχείο της περιουσιακής προέλευσης καθώς η αξίωση μπορεί να γεννηθεί δίχως απαραίτητα να υπάρξει ζημία του δότη.⁹² Υπάρχει και μια τρίτη άποψη, σύμφωνα με την οποία η διαζευκτική διατύπωση της συγκεκριμένης διάταξης θεωρείται δικαιολογημένη καθόσον, κατά κανόνα, τα δύο κριτήρια συμπίπτουν: εάν κάποιος απολέσει μέρος της περιουσίας του, αυτό θα γίνει επί ζημία του και το αντίστροφο.⁹³ Εντούτοις, υπάρχουν περιπτώσεις που συντρέχει μόνο το ένα κριτήριο και όχι το δεύτερο, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, δίχως αυτό να σημαίνει ότι αποκλείεται η εφαρμογή της διάταξης και δεν στοιχειοθετείται απαίτηση

⁹⁰ Μ. Σταθόπουλος, 1972, σελ.176.

⁹¹ Μ. Κατζέλα, 2010, σελ.27

⁹² Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ. 61

⁹³ Μ.Σταθόπουλος, 1972, σελ. 192

αδικαιολόγητου πλουτισμού. Για παράδειγμα, μπορεί ο Ψ να χρησιμοποιήσει (για θέση στάθμευσης) ένα άδειο οικόπεδο ιδιοκτησίας Χ (περιουσιακό στοιχείο), για περιορισμένο χρόνο, το οποίο ούτως ή άλλως ο Χ δεν είχε σκοπό να εκμισθώσει ή να εκμεταλλευτεί κατά οιονδήποτε τρόπο. Σε αυτή την περίπτωση, ισχύει το πρώτο κριτήριο, ήτοι η ωφέλεια από την περιουσία του άλλου, αλλά δεν συντρέχει το δεύτερο στοιχείο, ήτοι η ζημία του άλλου. Σύμφωνα με τον Μ.Σταθόπουλο, ο νομοθέτης χρησιμοποίησε διαζευκτικώς και τα δύο κριτήρια ακριβώς για να καλύψει την πληθώρα των περιπτώσεων.⁹⁴

Τα περισσότερα ερμηνευτικά ζητήματα αφορούν την έννοια του κριτηρίου της ζημίας. Σύμφωνα με την διάταξη του 904 ΑΚ, προκύπτει μια διευρυμένη έννοια της ζημίας, η οποία περιλαμβάνει την συγκεκριμένη, θετική ή αποθετική ζημία αλλά και την αφηρημένη ή υποθετική ζημία. Η αφηρημένη ή υποθετική ζημία μπορεί να αφορά σε παραδείγματα όπως το ανωτέρω, όπου ο δικαιούχος δεν είχε πρόθεση να αξιοποιήσει το περιουσιακό αγαθό από την χρήση του οποίου ωφελήθηκε ο πλουτήσας. Εάν είχε πρόθεση αξιοποίησης, τότε γίνεται λόγος για διαφυγόντα κέρδη, στοιχείο που ισοδυναμεί με πραγματική ζημία.⁹⁵ Οι περιπτώσεις υποθετικής ζημίας, καλύπτονται από την ερμηνευτική προσέγγιση της έννοιας του όρου ως ζημίας η οποία προκλήθηκε στον νόμιμο φορέα του χρησιμοποιηθέντος αγαθού λόγω «επέμβασης στην έννομη σφαίρα του δικαιούχου», από την οποία ο λήπτης αντλεί πλεονεκτήματα μέσω εκμετάλλευσης ξένου δικαιώματος. Ο λήπτης ωφελείται και επιτυγχάνει τον πλουτισμό του με υλικά μέσα και αγαθά τα οποία δικαιούται να χρησιμοποιεί αποκλειστικά ο δικαιούχος και μόνο αυτός να ωφελείται από αυτά.⁹⁶ Η έννοια της ζημίας, κρίσιμο κριτήριο της δεύτερης προϋπόθεσης της αξίωσης, είναι ευρύτερη από την πραγματική ζημία. Όπως διατυπώνει ο Μ.Σταθόπουλος, «ο δικαιούχος της αξιώσεως δεν χρειάζεται να έχει πραγματικά ζημιωθεί αρκεί να έχει «πληγεί» κατά οιονδήποτε τρόπο».⁹⁷ Σύμφωνα με τον Γ.Παπαχρήστου, το κριτήριο της ζημίας έχει διπλή λειτουργία. Αφενός, νομιμοποιεί αποκλειστικά τον δικαιούχο/φορέα ενός αγαθού να το χρησιμοποιεί, έτσι ώστε να μπορεί να εγείρει νόμιμη απαίτηση απόδοσης της ωφέλειας που αντλήθηκε από τον λήπτη, αφετέρου οριοθετεί την δραστηριότητα των άλλων.⁹⁸

⁹⁴ Βλ. Μ.Σταθόπουλος, 1972, σελ.192-193

⁹⁵ Βλ. στο ίδιο, σελ.195-196

⁹⁶ Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ.67, Μ.Σταθόπουλος, 1972, σελ.197

⁹⁷ Βλ. Μ.Σταθόπουλος, 1972, σελ.197

⁹⁸ Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ.69

2.3.3 Αιτιώδης συνάφεια.

Η ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ του πλουτισμού του λήπτη και της απώλειας του δότη αποτελεί κεντρικό ζήτημα στην θεωρία του αδικαιολόγητου πλουτισμού. Ο πλουτισμός του λήπτη και η ζημία ή επιβάρυνση του δότη, δεν υφίστανται ανεξάρτητα το ένα από το άλλο, αλλά σχετίζονται άμεσα μεταξύ τους. Η ωφέλεια που άντλησε ο λήπτης/πλουτήσας από την περιουσία του άλλου δεν είναι αντανακλαστικό ή τυχαίο επακόλουθο, αλλά άμεση συνέπεια της επέμβασης στην έννομη σφαίρα του δικαιούχου/δότη, ήτοι στην περιουσία του ζημιωθέντος.⁹⁹ Η απλή σύμπτωση του πλουτισμού του λήπτη και της οικονομικής επιβάρυνσης του δότη, δεν αρκεί για την αναγνώριση της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού. Όπως καταφαίνεται από την διάταξη του άρθρου 904 ΑΚ, ο νόμος αξιώνει ο πλουτισμός να επέρχεται από την περιουσία ή την ζημία του ενάγοντος/δότη/ζημιωθέντος, ήγουν πλουτισμός και ζημία πρέπει να συνδέονται αιτιωδώς.¹⁰⁰ Η αιτιώδης συνάφεια συνιστά την σχέση αιτίου – αιτιατού, ήτοι μεταξύ ζημίας (αιτιατού) και του γεγονότος που την προκάλεσε (αιτίας), εν προκειμένω ο πλουτισμός του λήπτη. Αμφισβήτηση υπάρχει στο κατά πόσον η περιουσιακή μεταβολή στις σχέσεις του δότη με τον λήπτη πρέπει να είναι άμεση ή όχι. Η έννοια της αμεσότητας παραπέμπει στην υπόθεση ότι η ωφέλεια του λήπτη προέρχεται άμεσα από την περιουσία του δότη δίχως να έχει διέλθει μέσα από την περιουσία τρίτου προσώπου. Σε αυτή την περίπτωση ενδέχεται δότης να είναι αυτό το πρόσωπο.¹⁰¹

Υπάρχουν δύο απόψεις σχετικά με το στοιχείο της αμεσότητας. Σύμφωνα με την πρώτη, προϋπόθεση της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού είναι η αμεσότητα της περιουσιακής μετακίνησης από τον δότη στον λήπτη. Αντίθετα, σύμφωνα με άλλη άποψη, δεν είναι απαραίτητο να υπάρχει αμεσότητα για να στοιχειοθετηθεί αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού, αρκεί να υπάρχει ωφέλεια του λήπτη η οποία τελικά ανάγεται σε απώλεια του δότη.¹⁰² Κατά την κρατούσα άποψη της νομολογίας και της παλαιότερης θεωρίας, η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ πλουτισμού του λήπτη και ζημίας του δότη πρέπει να είναι άμεση, δηλαδή μεταξύ

⁹⁹ Βλ. Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ.74, Μ. Κατζέλα, 2010, σελ.162, Ι.Σπυριδάκης, 2011,σελ.10.

¹⁰⁰ Βλ. Μ. Σταθόπουλος, 1972, σελ. 203.

¹⁰¹ Βλ. Ι.Σπυριδάκης, 2011,σελ.9

¹⁰² Στο ίδιο, σελ. 9. Η χρήση του όρου «απώλεια» εμπεριέχει την επιβάρυνση ή την ζημία με την ευρύτερη έννοια της (πραγματική και υποθετική) όπως αναλύθηκε ανωτέρω. Ο χρήση του όρου γίνεται από τον Ι.Σπυριδάκη. βλ. Ι. Σπυριδάκης, 2011, σελ. 10.

τους δεν πρέπει να παρεμβάλλεται περιουσία τρίτου προσώπου. Η περιουσιακή μετακίνηση που επήλθε πρέπει να έχει άμεσο χαρακτήρα, ειδάλλως δεν μπορεί να στηριχθεί αγωγή από αδικαιολόγητο πλουτισμό.¹⁰³ Μόνο τότε θα υφίσταται αιτιώδης συνάφεια, κανόνα της οποίας αποτελεί το δικαίωμα του δότη να στραφεί μόνο κατά του αμέσως πλουτήσαντα (λήπτη). Η αμεσότητα συνδέεται κυρίως με την ανάγκη να περιοριστούν οι αρχές του αδικαιολόγητου πλουτισμού ώστε να μην διευρυνθεί υπέρμετρα το πεδίο εφαρμογής τους.¹⁰⁴

Άμεση αιτιώδης συνάφεια δεν υφίσταται στην περίπτωση που ο δότης έχει δικαίωμα να στραφεί κατά ενός τρίτου, εμμέσως ωφεληθέντος, ο οποίος απέκτησε την ωφέλεια από τον αρχικό λήπτη. Τότε δεν υφίσταται αιτιώδης συνάφεια και αδικαιολόγητος πλουτισμός του αρχικού λήπτη/εναγόμενου για παροχή η οποία έγινε από τον δότη/ενάγοντα σε εκτέλεση σύμβασης με τρίτο πρόσωπο το οποίο ενεργούσε για λογαριασμό του.¹⁰⁵ Για παράδειγμα, ο X, ενάγων/δότης, μεταβιβάζει λόγω πωλήσεως στον Z, έμμεσο αντιπρόσωπο του Ψ από τον οποίο έχει και την εντολή αγοράς, ένα περιουσιακό αγαθό. Εν συνεχεία ο Z μεταβιβάζει το αγαθό στον Ψ. Η μεταβίβαση του αγαθού λύεται για οποιονδήποτε λόγο προ της καταβολής του τιμήματος. Ο ενάγων/δότης X, έχει μεν δικαίωμα να αναζητήσει τον πλουτισμό (αγαθό) από τον Ψ μόνον όταν δεν υφίσταται το στοιχείο της αμεσότητας. Όταν δηλαδή δεν υπάρχει άμεση αιτιώδης συνάφεια μεταξύ του δότη/ενάγοντος X και του λήπτη Ψ (εδώ υπάρχει έμμεση σχέση) καθώς παρεμβάλλεται ένα τρίτο πρόσωπο, ο Z.¹⁰⁶ Μια τέτοια περίπτωση αντλεί επιχειρήματα από το άρθρο 913 ΑΚ, σύμφωνα με το οποίο, επιτρέπεται η άσκηση αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού κατά τρίτου, εμμέσως ωφεληθέντος, ο οποίος αποκτά την ωφέλεια από τον αρχικό λήπτη με χαριστική αιτία.¹⁰⁷ Αλλά η διάταξη 913 ΑΚ, θεωρείται εξαίρεση της γενικής ρήτρας περί αδικαιολόγητου πλουτισμού και δεν προκύπτει, εξ αντιδιαστολής, επιχείρημα υπέρ της αμεσότητας. Αντίθετα η διάταξη αυτή προβλέπει έμμεσο πλουτισμό.¹⁰⁸ Στο ανωτέρω παράδειγμα το στοιχείο της αμεσότητας, εάν αναγκαστικά υφίστατο ως προϋπόθεσης, θα εμπόδιζε τον ενάγοντα/δότη να αναζητήσει το περιουσιακό αγαθό

¹⁰³ Μ.Κατζέλα, 2010, σελ. 163.

¹⁰⁴ Στο ίδιο, σελ. 163 και Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ.77

¹⁰⁵ Μ.Κατζέλα, 2010, σελ. 163

¹⁰⁶ Βλ Μ. Σταθόπουλος, 1972, σελ. 216.

¹⁰⁷ Σύμφωνα με το 913 ΑΚ: «Εφόσον ο λήπτης δεν ευθύνεται σε απόδοση, επειδή ό, τι περιήλθε σ' αυτόν χωρίς αιτία το προσπόρισε σε τρίτον με χαριστική πράξη, ο δότης μπορεί να αναζητήσει από τον τρίτο ό, τι περιήλθε σ' αυτόν».

¹⁰⁸ Βλ Μ. Σταθόπουλος, 1972, σελ. 219

από τον Ψ. Εάν δηλαδή η αμεσότητα ήταν προϋπόθεση της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού, ο X δεν μπορούσε να εγείρει απαίτηση κατά του Ψ, επειδή το περιουσιακό αγαθό περιήλθε στον Ψ όχι αμέσως από την περιουσία του X, αλλά αφού προηγουμένως διήλθε από τον Z.¹⁰⁹ Αντίθετα σύμφωνα με την δεύτερη άποψη, της νεώτερης θεωρίας, ο X μπορεί να εγείρει αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού από τον Ψ, αφού υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ της απώλειας του X και της ωφέλειας του Ψ. Άλλωστε, σύμφωνα με το γράμμα του νόμου (άρθρο 904 ΑΚ), περί της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού, δεν προκύπτει αμέσως ή εμμέσως το στοιχείο της αμεσότητας.¹¹⁰ Η υποχρέωση η οποία πηγάζει από τις διατάξεις του νόμου (άρθρο 904 ΑΚ), σε συμφωνία με την ηθική, οικονομική και τεχνική φύση του θεσμού του αδικαιολόγητου πλουτισμού, επιβάλλεται σε αυτόν που πλούτισε αδικαιολόγητα εις βάρος άλλου, κατά οιονδήποτε τρόπο, είτε η περιουσιακή μετακίνηση έγινε άμεσα είτε όχι.¹¹¹

2.3.4 Έλλειψη νόμιμης αιτίας

Σύμφωνα με τις διατάξεις τους 904 ΑΚ, η έλλειψη νόμιμης αιτίας συνιστά μια από τις προϋποθέσεις της θεμελίωσης της αξίωσης για αδικαιολόγητο πλουτισμό. Διότι εξ ορισμού αδικαιολόγητος πλουτισμός δεν υφίσταται αν υπάρχει «δικαιολογία» ή «δικαιολογητική βάση» σύμφωνα με την έννομη τάξη, ήτοι νόμιμη αιτία, για την διατήρηση του πλούτου (ωφέλεια/παροχή) από τον λήπτη. Ως νόμιμη αιτία νοείται όχι η αιτία κτήσης αλλά η αιτία διατήρησης της ωφέλειας που απεκόμισε ο λήπτης από την περιουσιακή μετακίνηση μεταξύ του δότη και του ιδίου.¹¹² Ο προσδιορισμός όμως της αιτίας δημιουργεί ερμηνευτικά ζητήματα, λόγω και της ευρείας χρήσης του όρου στο πλαίσιο άλλων θεσμών.¹¹³ Για παράδειγμα, η έννοια της νόμιμης αιτίας δεν περιορίζεται μόνο στην αύξηση της περιουσίας του λήπτη η οποία επήλθε συνέπεια δικαιοπρακτικής παροχής, αφού ο πλουτισμός μπορεί να επέρχεται με πολλούς άλλους τρόπους, δίχως παροχή, γεγονός που οδηγεί εκτός του πεδίου των δικαιοπραξιών και τις αιτίες που τις δημιουργούν.¹¹⁴ Όπως επί παραδείγματι, ωφέλειες δίχως περιουσιακή μετακίνηση, οικονομικά πλεονεκτήματα ευθέως επί τη

¹⁰⁹ Βλ. Ι.Σπυριδάκης, 2011,σελ.9.

¹¹⁰ Βλ Μ. Σταθόπουλος, 1972, σελ. 213 και 218. Γ. Κατζέλα, 2010, σελ.164.

¹¹¹ Βλ. Βλ Μ. Σταθόπουλος, 1972, σελ.214

¹¹² Ι.Σπυριδάκης, 2011, σελ.2, Γ. Κατζέλα, σελ. 29.

¹¹³ Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ.80

¹¹⁴ Στο ίδιο, σελ.80. και Κορνηλάκης, *Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο*, Ι, παρ.66,αφ.1.

βάσει του νόμου, ή βάσει εμπραγμάτων δικαιωμάτων, έμμεσοι πλουτισμοί από την κυκλοφορία αγαθών και τον οικονομικό ανταγωνισμό, και άλλες πολλές περιπτώσεις, όλα αυτά δεν μπορούν να θεωρηθούν αδικαιολόγητα, ήτοι στερούμενα νόμιμης αιτίας.¹¹⁵ Γενικώς όταν υπάρχουν νόμιμες αιτίες, ήτοι αιτίες που πηγάζουν από τον νόμο ή την σύμβαση, οι οποίες και επιτρέπουν στον λήπτη να διατηρήσει την ωφέλεια που απεκόμισε, συνέπεια της μετακίνησης περιουσίας από τον δότη, δεν μπορεί να στοιχειοθετηθεί η αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού, εκτός βεβαίως της περιπτώσεως που ο νόμος επιτρέπει την αναζήτηση του.¹¹⁶ Στο ζήτημα της ύπαρξης ή μη νόμιμης αιτίας είναι σημαντική η γνώμη της ελληνικής νομολογίας. Σύμφωνα με το Δικαστήριο του Αρείου Πάγου (ΑΠ 1751/2014): «Το άρθρο 904 ΑΚ δεν λύνει από μόνο του το ζήτημα πότε υπάρχει ή δεν υπάρχει νόμιμη αιτία. Απόκειται στον εφαρμοστή του δικαίου να το καθορίσει, λαμβάνοντας υπόψη τις ειδικές διατάξεις του νόμου στις οποίες σιωπηρά παραπέμπει η 904 ΑΚ, σε συνδυασμό με το σκοπό του δικαίου του αδικαιολόγητου πλουτισμού».

Η ανυπαρξία έννομης αιτίας διατήρησης του ωφέλειας από τον λήπτη, δεν είναι η μόνη περίπτωση στοιχειοθέτησης της απαίτησης αδικαιολόγητου πλουτισμού. Αξίωση μπορεί να στοιχειοθετηθεί και σε περίπτωση ελαττωματικής αιτίας.¹¹⁷ Για παράδειγμα, όταν ναι μεν υπάρχει σύμβαση δικαιολογούσα την περιουσιακή μετακίνηση αλλά η σύμβαση δεν είναι νομικά έγκυρη. Το άκυρο της συμβάσεως είναι λόγος για τον οποίο η περιουσιακή μετακίνηση δεν είναι νόμιμη, ως εκ τούτου συνιστά ελαττωματική αιτία διατήρησης του αγαθού που ο λήπτης απέκτησε ή της ωφέλειας που αποκόμισε κατά οιονδήποτε λόγω από την χρήση του. Σε αυτή την περίπτωση αιτία διατήρησης του πλουτισμού υπήρχε αλλά αποδείχθηκε ελαττωματική και ως εκ τούτου η ωφέλεια του λήπτη πρέπει να επιστραφεί στον δότη.

Η προϋπόθεση της έλλειψης νόμιμης αιτίας για την θεμελίωση της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού, οδηγεί στην αναζήτηση των μορφών νόμιμης αιτίας καθόσον οι διατάξεις του 904 ΑΚ, δεν καθορίζουν πότε συντρέχουν αιτίες διατήρησης του πλουτισμού. Στην θεωρία υπάρχει διχογνωμία σχετικά για το αν η έννοια της νόμιμης αιτίας είναι ενιαία για το δίκαιο του αδικαιολόγητου πλουτισμού η αν αυτή εξαρτάται από το είδος του αδικαιολόγητου πλουτισμού (πλουτισμός με

---

¹¹⁵ Βλ. Μ. Σταθόπουλος, 1972, σελ.95

¹¹⁶ Μ. Κατζέλα, 2010, σελ.30

¹¹⁷ Στο ίδιο, σελ. 32

παροχή ή πλουτισμός κατά άλλο τρόπο). Σύμφωνα με την δεύτερη άποψη, νόμιμη αιτία, στην περίπτωση πλουτισμού με παροχή, θεωρείται ο σκοπός για το οποίο έγινε η παροχή. Αν ο σκοπός αποτύχει, εκλείπει και η νόμιμη αιτία. Το άρθρο 904 ΑΚ προβλέπει ότι υποχρέωση επιστροφής του πλουτισμού γεννιέται σε περίπτωση παροχής για αιτία που δεν επακολούθησε.¹¹⁸ Αυτό σημαίνει ότι η πραγματοποίηση παροχής γίνεται για μέλλουσα αιτία, η οποία, δια της αιρέσεως δότη και λήπτη, αποτελεί και τον σκοπό της παροχής. Εάν ο σκοπός δεν επιτευχθεί τότε ο πλουτισμός ο οποίος προέκυψε από την παροχή του δότη προς τον λήπτη δεν θεωρείται δικαιολογημένος και πρέπει να επιστραφεί. Στην περίπτωση πλουτισμού κατά άλλο τρόπο, νόμιμη αιτία δεν υφίσταται, καθόσον δεν υπάρχει παροχή.¹¹⁹

Όσον αφορά στην πρώτη γνώμη, ο πλουτισμός θεωρείται δικαιολογημένος και ο λήπτης της ωφέλειας μπορεί να την διατηρήσει, εάν ο πλουτισμός επέρχεται κατόπιν της βούλησης του δότη/ζημιωθέντος (όπως παροχή σε εκπλήρωση προσωπικής υποχρέωσης του, η οποία μπορεί να έχει και ηθικά κίνητρα, στον λήπτη). Σε αυτή την περίπτωση, όταν η βούληση είναι έγκυρη, συμβατική (αναγνωρισθείσα του νόμου όπως συμβαίνει στις συμβάσεις) ή υποσχετική, ο πλουτισμός θεωρείται δικαιολογημένος.¹²⁰ Η βούληση του νομοθέτη, μπορεί να αποτελεί επίσης νόμιμη αιτία διατήρησης του πλουτισμού. Ο νόμος ενδέχεται να προβλέπει σε κάποιες περιπτώσεις, όπως για παράδειγμα στις διατάξεις για χρησικτησία, ότι ο δότης μπορεί να διατηρήσει την ωφέλεια που απεκόμισε. Ο νόμος δηλαδή παρέχει την δικαιολογία, ήτοι τη νόμιμη αιτία. Παρόμοιες διατάξεις είναι όσες συνιστούν ατελείς ενοχές οι οποίες δικαιολογούν την διατήρηση αχρεωστήτων παροχών.¹²¹

Το αντάλλαγμα του λήπτη συνιστά επίσης νόμιμη αιτία διατήρησης του πλουτισμού. Η καταβολή αντιπαροχής (αντάλλαγμα) εκ μέρους του λήπτη, είναι το αντιστάθμισμα του πλουτισμού. Εάν για παράδειγμα αυτός έχει υποβληθεί σε κάποιου είδους οικονομική θυσία, μπορεί, σύμφωνα με την θεωρία αλλά και την νομολογία, δικαιολογημένα να διατηρήσει τον πλουτισμό που απεκόμισε. Επειδή ο πλουτισμός είναι έννοια οικονομική, όλες οι οικονομικές ανταλλαγές έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό όχι το ενοχικό υπόβαθρο αλλά την οικονομική θυσία έναντι του πλουτισμού που αποκτήθηκε. Η οικονομική θυσία είναι το αντιστάθμισμα του

¹¹⁸ Βλ. Ι.Σπυριδάκης, 2011, σελ. 3 και Μ. Κατζέλα, 2010, σελ. 47

¹¹⁹ Ι.Σπυριδάκης, 2011, σελ. 3

¹²⁰ Ζ.Φασούλας, 2003, σελ. 819, Μ. Κατζέλα, 2010, σελ.35 και Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ. 82

¹²¹ Μ. Κατζέλα, 2010, σελ.39 και Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ. 82

πλουτισμού.¹²² Εφόσον, ο πλουτισμός είχε ως αντιστάθμισμα την οικονομική θυσία του λήπτη/πλουτήσαντος, αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού δεν υφίσταται καθόσον υπάρχει νόμιμη αιτία πλουτισμού (το αντάλλαγμα με την μορφή της οικονομικής θυσίας). Ενδέχεται μόνο να υπάρξει επιστροφή της διαφοράς μεταξύ ωφέλειας και ζημίας σε περίπτωση που η απώλεια του δότη δεν καλύπτει την κτήση.¹²³ Αξίζει να σημειωθεί ότι το αντάλλαγμα (αντιπαροχή), νόμιμη αιτία δικαιολογούσα τον πλουτισμό, δεν είναι αναγκαίο να δοθεί από τον λήπτη συγχρόνως με την παροχή (πλουτισμό) την οποία απεκόμισε από τον δότη. Μπορεί να δοθεί σε οποιοδήποτε στάδιο της περιουσιακής μετακίνησης, ήτοι να προηγηθεί ή να έπεται της ανάληψης υποχρέωσης ή και ακόμα να δοθεί τμηματικά σε διαφορετικά χρονικά στάδια.¹²⁴

Εκ των ανωτέρω συνάγεται ότι το αντάλλαγμα πρέπει να έχει οικονομική αξία για να αποτελεί νόμιμη αιτία διατήρησης του πλουτισμού. Μπορεί βέβαια κάποιες ωφέλειες να μην έχουν υλικό χαρακτήρα, αλλά μπορεί να αποτελούν νόμιμη αιτία αν έχουν οικονομική αξία στις συναλλαγές (δωρεάν φιλοξενία διακοπών). Εάν η αντιπαροχή έχει μόνον ηθική αξία, δίχως οικονομικό αποτύπωμα, σύμφωνα με την θεωρία, δεν καλύπτεται από το πνεύμα του νόμου (904 ΑΚ).¹²⁵ Σύμφωνα με την ίδια γνώμη της θεωρίας, είναι αδιάφορο αν και ποιος προσπορίστηκε το αντάλλαγμα. Αυτό κυρίως αφορά στις τριμερείς σχέσεις. Εάν ο πλουτήσας υπέστη οικονομική επιβάρυνση έναντι οιοδήποτε για τον πλουτισμό που απεκόμισε, πρέπει να θεωρηθεί ότι ο πλουτισμός του έχει νόμιμη αιτία. Είναι αδιάφορο αν ζημιώθηκε ο δότης/δικαιούχος της αξίωσης από την στιγμή που ο λήπτης ουσιαστικά δεν ωφελήθηκε, καθόσον ο πλουτισμός που απεκόμισε (ο λήπτης), απλώς αντιστάθμισε την οικονομική επιβάρυνση που υπέστη. Άλλωστε, το άρθρο 904 ΑΚ κάνει λόγο για επιστροφή της ωφέλειας την οποία απεκόμισε ο λήπτης από την περιουσία άλλου,

¹²² Μ.Κατζέλα, 2010, σ.36, Γ.Παπαχρήστου, 2014, σ. 83, Ν. Ιντζεσίσογλου, «Η έννοια της αιτίας στον αδικαιολόγητο πλουτισμό», Αρμ.30, 1976, σ.247. Βλ. επίσης, ως παράδειγμα νομολογίας: ΑΠ 1351/2011 (Απόφαση του Δικαστηρίου με την οποία εκρίθη ότι η αναιρεσίβλητος της υπόθεσης δεν μπορεί να θεωρηθεί δικαιούχος αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού κατά του αναιρεσειόντος (ο οποίος ενεργούσε ως διαμεσολαβητής υπηρεσιών για λογαριασμό της) επειδή δεν μπόρεσε να αιτιολογήσει την ύπαρξη ισόποσης ζημίας της. Ο αναιρεσίων παρείχε τις υπηρεσίες του ως αντάλλαγμα για την ωφέλεια που απεκόμιζε). Βλ. επίσης Μ.Σταθόπουλος, 1972, 102-103. Σύμφωνα με τον συγγραφέα οι αμφοτεροβαρείς συμβάσεις, στις οποίες η παροχή και αντιπαροχή συνδέονται δια της βουλήσεως δότη και λήπτη, προκαλούν, κατ' αρχήν, έγκυρο και διατηρητέο πλουτισμό.

¹²³ Μ. Κατζέλα, 2010, σελ.37. Στην περίπτωση των άκυρων αμφοτεροβαρών συμβάσεων θα αναζητηθεί η διαφορά της αξίας των απωλεσθέντων παροχών («κατάλοιπο»)για να επιστραφεί με μία απαίτηση για αδικαιολόγητο πλουτισμό. Βλ. Στο ίδιο, σελ. 38.

¹²⁴Βλ. Μ.Σταθόπουλος, 1972, σελ.104.

¹²⁵ Στο ίδιο, 1972, σελ. 113

ήτοι αποβλέπει στην αφαίρεση του αδικαιολόγητου πλουτισμού. Αυτό είναι το ζητούμενο και όχι η κάλυψη της ζημίας του δότη, με την «μετακύλιση» της ζημίας από το ένα πρόσωπο στο άλλο.¹²⁶ Στην ανωτέρω περίπτωση, ο λήπτης δεν ωφελήθηκε, δεν απεκόμισε καθαρό πλουτισμό. Αντιθέτως, αν επιστρέψει την παροχή θα ζημιωθεί καθόσον την είχε λάβει αντί του ανταλλάγματος/οικονομικής επιβάρυνσης που ο ίδιος υπεβλήθη. Αν δηλαδή την επέστρεφε θα επιβαρυνόταν έτι περαιτέρω. Ουσιαστικά, ο νόμος ορίζει την επιστροφή του πλουτισμού εάν και όπου αυτός υπάρχει και στην ανωτέρω περίπτωση δεν υπάρχει, καθόσον ο λήπτης με την παροχή που έλαβε κάλυψε την δική του επιβάρυνση από το αντάλλαγμα που έδωσε, έστω αν το έδωσε σε τρίτο πρόσωπο (στο πλαίσιο μιας τριμερούς σχέσης). Ο πλουτισμός δηλαδή επεστράφη ως αντάλλαγμα.¹²⁷ Το άρθρο 909 ΑΚ άλλωστε προβλέπει ότι υποχρέωση για απόδοση αποσβήνεται εάν ο λήπτης δεν είναι πλουσιότερος (ένεκα της αρχικής μετακίνησης του πλουτισμού προς αυτόν) κατά τον χρόνο επίδοσης της αγωγής. Κατ'ουσίαν, το αντάλλαγμα, ήτοι η μεταγενέστερες ζημίες/επιβαρύνσεις του λήπτη καλύπτουν και αποτελούν το αντιστάθμισμα του πλουτισμού που αρχικά απεκόμισε. Το αντάλλαγμα συνιστά την «απόσβεση της γεννηθείσας αξιώσεως τους αδικαιολόγητου πλουτισμού», ως εύστοχα σημειώνει ο Μ. Σταθόπουλος.¹²⁸ Υπάρχει πάντως και μερίδα της θεωρίας η οποία υποστηρίζει ότι το αντάλλαγμα δεν θα έπρεπε να εντάσσεται στην έννοια της νόμιμης αιτίας, εκφράζοντας συγχρόνως την γνώμη ότι θα έπρεπε να αντιμετωπίζεται στο πλαίσιο των διατάξεων του άρθρου 909 ΑΚ (απόσβεση της υποχρέωσης απόδοσης του πλουτισμού), όπως κυρίως οι συγκεκριμένες διατάξεις εφαρμόζονται στις αμφοτεροβαρείς συμβάσεις.¹²⁹ Εντούτοις, εξ όσων παρατέθηκαν ανωτέρω και κυρίως βάσει της παραδοχής ότι επειδή ο πλουτισμός συνιστά έννοια οικονομική και ότι το αντάλλαγμα, ως οικονομική θυσία, αποτελεί το αντιστάθμισμα του πλουτισμού που αποκτήθηκε, η άποψη της θεωρίας και νομολογίας η οποία συμπεριλαμβάνει το αντάλλαγμα στις νόμιμες αιτίες διατήρησης του πλουτισμού είναι έγκυρη και ορθή.

Στις ανωτέρω νόμιμες αιτίες διατήρησης του πλουτισμού πρέπει να συνυπολογισθεί η σύμπτωση ή συνύπαρξη της βούλησης του δότη και του ανταλλάγματος, εκ παραλλήλου με την αυτοτέλεια εκάστου. Αυτό κυρίως συναντάται

¹²⁶ Μ. Σταθόπουλος, 1972, σελ. 113, Μ. Κατζέλα, 2010, σελ.37. Σύμφωνα με τον Μ. Σταθόπουλο, εάν δεν ευρίσκεται ο πλουτισμός το βάρος φέρει ο ζημιωθείς (δότης), ο οποίος πάντως μπορεί να τον αναζητήσει από τον τρίτο στον οποίο περιήλθε το αντάλλαγμα.

¹²⁷ Βλ. Μ. Σταθόπουλος, 1972, σελ. 113-114.

¹²⁸ Στο ίδιο, σελ. 114.

¹²⁹ Βλ. Γ. Παπαχρήστου, 2014, σελ.83.

στην περίπτωση μιας αμοτεροβαρούς σύμβασης στην οποία έχουμε και την βούληση του παρέχοντος και το αντάλλαγμα που δίδεται προς αυτόν. Σε αυτήν την περίπτωση έκαστο εκ των δύο στοιχείων αποτελεί επαρκή λόγο από μόνο του δικαιολόγησης του πλουτισμού.¹³⁰

2.4. Περιπτώσεις αποκλεισμού της αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού.

Εξ όσων ήδη αναφέρθηκαν καθίσταται σαφές ότι υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες η αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού μπορεί να αποκλειστεί καθώς μπορεί να στοιχειοθετηθεί ότι υπάρχει νόμιμη αιτία διατήρησης του πλουτισμού την οποία ο λήπτης προσπορίστηκε. Η νόμιμη αιτία μπορεί να συνάγεται είτε από διάταξη νόμου είτε από το ίδιο το πνεύμα του νόμου. Για παράδειγμα, το άρθρο 904 ΑΚ προβλέπει ότι η υποχρέωση επιστροφής του πλουτισμού γεννιέται σε περίπτωση παροχής αχρεώστητης. Για παράδειγμα, ο Χ καταβάλει στον Ζ το χρέος του Ψ (προς τον Ζ), δίχως να γνωρίζει ότι τέτοια υποχρέωση πλέον δεν υφίσταται καθώς το χρέος έχει ήδη εξοφληθεί. Ο Χ μπορεί να ασκήσει αγωγή αχρεώστητου κατά του Ζ. Εάν όμως η καταβολή παροχής αχρεωστήτου, έγινε με γνώση αυτού που την κατέβαλε ότι υπάρχει αχρεώστητο, τότε αυτό συνιστά νόμιμη αιτία διατήρησης του πλουτισμού. Αυτό προβλέπεται από την διάταξη του άρθρου 905 ΑΚ: «Η απαίτηση αχρεωστήτου αποκλείεται, αν ο λήπτης της παροχής αποδείξει ότι αυτός που την κατέβαλε γνώριζε ότι δεν υπήρχε το χρέος». Στην πράξη, εάν κάποιος (ενάγων) παρόλο που γνωρίζει ότι δεν οφείλει χρέος στον λήπτη (ανυπαρξία οφειλής), καταβάλει το χρέος, η αξίωση του έναντι του λήπτη για επιστροφή της παροχής αποκλείεται. Ο λήπτης (εναγόμενος) μπορεί να ισχυριστεί στην ένσταση του ότι ο ενάγων είχε επίγνωση της ανυπαρξίας οφειλής.¹³¹ Η απαίτηση του νόμου, (άρθρο 905 ΑΚ), περί παροχής αποδείξεων εκ μέρους του λήπτη/εναγόμενου της γνώσης του δότη για ανυπαρξίας οφειλής, ουσιαστικά παραπέμπει στο γεγονός ότι ο ενάγων πρέπει να έχει γνώση «θετική και πραγματική» και όχι απλώς άγνοια ή αμφιβολία για την μη ύπαρξη του χρέους. Ουσιαστικά δηλαδή, ο νόμος απορρίπτει την αγωγή εάν ο ενάγων έχει πλήρη γνώση, άρα ενεργεί με σκοπιμότητα (ενδέχεται και κακοβούλως) όταν καταβάλει την παροχή στον λήπτη παρόλο που γνωρίζει ότι δεν υπάρχει χρέος. Αν απλώς αγνοεί ή αμφιβάλλει για την μη ύπαρξη χρέους, τότε η απαίτηση επιστροφής της παροχής που

¹³⁰ Βλ. Μ. Κατζέλα, 2010, σελ.40, και Μ. Σταθόπουλος, 1972, σελ.136.

¹³¹ Βλ. Μ.Κατζέλα, 2010, σελ. 165

καταβλήθηκε αχρεώστητα δεν αποκλείεται.¹³² Δεν αποκλείεται επίσης η αναζήτηση του πλουτισμού και στην περίπτωση που ο δότης ναι μεν γνώριζε την ανυπαρξία της οφειλής αλλά εξαναγκάστηκε στην καταβολή της, όπως στην περίπτωση αποφυγής αναγκαστικής εκτέλεσης. Τότε οι διατάξεις του άρθρου 905 ΑΚ δεν εφαρμόζονται.¹³³ Σε αυτές τις περιπτώσεις ο λήπτης έχει ευθύνη εάν γνωρίζει και ο ίδιος την ανυπαρξία της οφειλής/χρέους. Σύμφωνα με το άρθρο 911 ΑΚ, ο λήπτης ευθύνεται σαν να είχε επιδοθεί η αγωγή σε περίπτωση απαίτησης αχρεωστήτου, εφόσον γνώριζε ή αφότου έμαθε την ανυπαρξία του χρέους. Ο λήπτης γνώριζε δηλαδή την έλλειψη νόμιμης αιτίας διατήρησης του πλουτισμού (έλαβε παροχή για χρέος που δεν υπήρχε) και εντούτοις προσπορίστηκε και διατήρησε το όφελος.¹³⁴ Κατά συνέπεια μπορεί να στοιχειοθετηθεί η αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού και να γίνει δεκτή η αγωγή του δότη/ενάγοντος. Στο προαναφερθέν παράδειγμα, ο Ζ γνώριζε ότι το χρέος του Ψ είχε καταβληθεί αλλά αποσιώπησε και εδέχθη την καταβολή του χρέους από τον Χ. Ο Ζ μπορεί να ασκήσει αγωγή αδικαιολόγητου πλουτισμού κατά του Ζ.

Παρομοίως, το άρθρο 906 ΑΚ προβλέπει ότι απαίτηση αχρεωστήτου αποκλείεται για ό,τι καταβλήθηκε από ιδιαίτερο ηθικό καθήκον ή από λόγους ευπρέπειας. Κατ'ουσίαν η διάταξη του 906 ΑΚ ρυθμίζει μια ατελή ενοχή και θεσπίζει νόμιμη αιτία διατήρησης του πλουτισμού αλλά μόνον για παροχή αχρεώστητη. Για παράδειγμα, ο Χ εργοδότης καταβάλει στον Ψ, ο οποίος εργάζεται για την επιχείρηση του, ένα bonus (χρηματικό πόσο επιπλέον των όσων προβλέπονταν από την σύμβαση εργασίας), αν και δεν ήταν υποχρεωμένος, θεωρώντας ότι αυτό ήταν το ηθικό του καθήκον από την στιγμή που η επιχείρηση του αύξησε τα κέρδη της. Σε αυτή την περίπτωση αποκλείεται, βάση της ρύθμισης του 906 ΑΚ, η αναζήτηση του πλουτισμού (καταβληθέντος bonus) εκ μέρους του Χ.¹³⁵

Μια τρίτη περίπτωση αποκλεισμού της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού συνιστά η παροχή για αιτία (σκοπό) ανήθικη αν η ανήθικη αιτία αφορά και τον δότη. Σύμφωνα με τις διατάξεις του 904 ΑΚ μια από τις ενδεικτικές περιπτώσεις γέννησης της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού είναι και η περίπτωση της παροχής για ανήθικη αιτία, ήτοι αιτία αντίθετη προς τα χρηστά ήθη. Όμως με την ρύθμιση του άρθρου 907 ΑΚ προβλέπεται ότι αν ο ανήθικος σκοπός αφορά και τον δότη, τότε αποκλείεται η αναζήτηση της παροχής του δότη προς τον

¹³² Βλ. Μ.Κατζέλα, 2010, σελ. 165.

¹³³ Ι. Σπυριδάκης, 2011, σελ.25, Μ. Κατζέλα, 2010, σελ. 166

¹³⁴ Μ. Κατζέλα, 2010, σελ. 168

¹³⁵ Στο ίδιο, σελ. 169, Ι. Σπυριδάκης, 2011, σελ. 27

λήπτη. Σύμφωνα με το άρθρο 907 ΑΚ, ο αποκλεισμός της αξίωσης δεν ισχύει αν η παροχή αυτή συνίσταται σε συνομολόγηση υποχρέωσης. Ό,τι όμως δόθηκε για να εκπληρωθεί αυτή η υποχρέωση δεν αναζητείται. Η συγκεκριμένη διάταξη δεν εφαρμόζεται όταν η ανηθικότητα αναφέρεται μόνον στον λήπτη. Η διάταξη εφαρμόζεται επίσης, αποκλείοντας αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού, ακόμα και όταν ο δότης αναζητεί την παροχή αχρεώστητου, ή για παράνομη αιτία.¹³⁶

Οι διατάξεις των συγκεκριμένων άρθρων, 905 ΑΚ, 906 ΑΚ και 907 ΑΚ, θεωρούνται ότι συνιστούν ατελείς ενοχές, διατάξεις από τις οποίες προκύπτει νόμιμη αιτία (*causa ex lege*) διατήρησης του πλουτισμού και συνεπώς αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού δεν στοιχειοθετείται.¹³⁷ Περαιτέρω, ισχύει ότι η αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού παραγράφεται μετά την πάροδο εικοσαετίας, σύμφωνα με το άρθρο 249 ΑΚ εκτός αν προβλέπεται βραχύτερη παραγραφή από ειδική διάταξη του νόμου. Για παράδειγμα, σε πενταετή παραγραφή υπόκεινται αξιώσεις από επιταγή, αξιώσεις μισθωτών για αμοιβές τους, παραγραφή επικουρικής αξίωσης παθόντος από αδικοπραξία. Στις ρυθμίσεις του άρθρου 249 ΑΚ υπάγονται και οι περιπτώσεις αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού από αιτία λήξασα ή αιτία που δεν επακολούθησε.¹³⁸

2.5 Επί μέρους αξιώσεις αδικαιολόγητου πλουτισμού.

Το άρθρο 904 ΑΚ δεν ορίζει λεπτομερώς ειδικές περιπτώσεις αδικαιολόγητου πλουτισμού από τις οποίες ενδέχεται να γεννηθεί η κατά τον νόμο αξίωση και μόνον ενδεικτικά αναφέρει ορισμένες, αφού εξ ορισμού θεωρεί ότι σε αυτές ο πλουτισμός που επήλθε είναι αδικαιολόγητος εφόσον δεν υπάρχει νόμιμη αιτία. Στο πλαίσιο όσων ήδη αναφέρθηκαν ανωτέρω και ως συνάγεται εκ των διατάξεων του άρθρου 904 ΑΚ, εδ.β', οι συνηθέστερες αξιώσεις είναι:

1. Αξίωση από παροχή αχρεώστητη.

Η αξίωση γεννάται σε περιπτώσεις που η παροχή γίνεται δίχως να υπάρχει υποχρέωση κατά τον χρόνο της συγκεκριμένης παροχής. Ο πλουτισμός του λήπτη

¹³⁶Βλ. Ι. Σπυριδάκης, 2011,σελ.30.

¹³⁷Μ. Σταθόπουλος, 1972, σελ.161

¹³⁸ Βλ. Μ. Κατζέλα, 2010, σελ.171-172, Ι. Σπυριδάκης, 2011,σελ.12: Υπάρχει σχετική αμφισβήτηση κατά πόσον, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 250 ΑΚ, η αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού στο πλαίσιο διαφόρων επαγγελματικών σχέσεων μπορεί να παραγραφεί σε 5 έτη.

γεννάται δίχως την ύπαρξη ανταλλάγματος (αντιπαροχής), ή νόμιμης υποχρέωσης και δεν στηρίζεται στην ισχυρή, ήτοι μη «ελαττωματική», θέληση του δότη. Η παροχή μπορεί να είναι οποιασδήποτε φύσεως, ήτοι ενοχικής, εμπράγματης, κληρονομικής κ.ά.¹³⁹ Μη ισχυρή ή ελαττωματική θέληση του δότη, υφίσταται όταν ο δότης έχει άγνοια (ή έχει πλάνη) της ανυπαρξίας υποχρέωσης. Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως ο δότης καταβάλλει χρηματική παροχή για εξόφληση οφειλής η οποία όμως δεν υπάρχει ή έχει εξοφληθεί, ή αποσβεσθεί ή δεν έχει ακόμα γεννηθεί κατά το χρόνο της παροχής.¹⁴⁰ Στις περιπτώσεις αυτές περιλαμβάνεται και η καταβολή ποσού μεγαλύτερου του οφειλομένου. Ο δότης μπορεί να αξιώσει το επιπλέον αχρεώστητο ποσό. Αποκλεισμός της αξίωσης αχρεώστητου προβλέπεται όταν ο δότης έχει θετική γνώση της ανυπαρξίας χρέους και παρόλα αυτά καταβάλλει το ποσό ή όταν η παροχή έγινε από ιδιαίτερο ηθικό καθήκον ή λόγους ευπρέπεια όπως αναλύθηκε εκτενέστερα προηγουμένως.

2. Αξίωση από παροχή για αιτία που δεν επακολούθησε.

Η περίπτωση στην οποία ο δότης έχει απαίτηση επιστροφής του πλουτισμού από τον λήπτη για παροχή έγινε για ορισμένο σκοπό ο οποίος όμως εν συνεχεία ματαιώθηκε. Ο σκοπός πρέπει να είναι μελλοντικός και να έχει συμφωνηθεί μεταξύ λήπτη και δότη. Ουσιαστικά, ο σκοπός είναι η νόμιμη αιτία πλουτισμού ο οποίος όμως ματαιώθηκε σε μεταγενέστερο χρόνο. Η αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού για αιτία που δεν επακολούθησε αποκλείεται όταν ο ίδιος ο δότης κατά τρόπο αντίθετο προς την καλή πίστη, σύμφωνα με το άρθρο ΑΚ 207, παρακωλύει την επίτευξη του σκοπού για τον οποίο έγινε η παροχή.

3. Αξίωση από παροχή για αιτία που έληξε.

Αναφέρεται σε παροχή η οποία έγινε για ορισμένο σκοπό, ο οποίος πραγματοποιήθηκε τον χρόνο της παροχής αλλά μεταγενέστερα έληξε οριστικά. Ο σκοπός δηλαδή ίσχυε κατά τον χρόνο της παροχής αλλά μετά εξέλειπε, όπως στις περιπτώσεις ανάκλησης δωρεάς, υπαναχώρησης, πλήρωσης διαλυτικής αιρέσεως. Παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού στο πλαίσιο της σχέσης ελεύθερης συμβίωσης. Κατά τη διάρκεια της ελεύθερης συμβίωσης υπήρξε βελτίωση της περιουσίας του ενός εκ των δύο προσώπων που συζούν, από

¹³⁹ Βλ. Μ. Κατζέλα, 2010, σελ.42-43, Ι.Σπυριδάκης, σελ.24

¹⁴⁰ Βλ. αναλυτικά παραδείγματα σελ.35 παρούσας εργασίας.

την περιουσία του άλλου. Ο πλουτισμός (περιουσιακή μετακίνηση από τον έναν στον άλλον) επέρχεται με την προοπτική κάποιου μέλλοντος γάμου, αλλά στη συνέχεια η ελεύθερη συμβίωση λύεται. Σε αυτή την περίπτωση εκλείπει η θεμελιώδης αιτία, χάριν της οποίας έγινε η περιουσιακή μετακίνηση, και συνεπώς μπορεί να αναζητηθεί ο πλουτισμός σύμφωνα με τις διατάξεις του 904 ΑΚ.¹⁴¹

Παροχή για αιτία που έληξε αποτελεί και η καταβολή στον λήπτη εκ μέρους του δότη σε εκτέλεση δικαστικής απόφασης, αν η απόφαση αυτή μετά εξαφανισθεί με νέα απόφαση δικαστηρίου κατόπιν εφέσεως.¹⁴² Σύμφωνα με το Δικαστήριο του Αρείου Πάγου (ΑΠ 1524/2017, ΑΠ 1217/2019): «Παροχή για αιτία που έληξε είναι και η καταβολή σε εκτέλεση απόφασης πολιτικού ή ποινικού δικαστηρίου, αν η απόφαση αυτή εξαφανισθεί εν όλω ή εν μέρει με νέα απόφαση (συνήθως ανώτερου) δικαστηρίου συνεπεία άσκησης ενδίκου μέσου (ΑΠ 286/2005), ή αν η βασιζόμενη σε αυτή εκτέλεση ακυρωθεί.»

4. Αξίωση από παροχή για αιτία παράνομη.

Η αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού θεμελιώνεται στο γεγονός ότι η παροχή έγινε για ένα σκοπό (αιτία) αντίθετο με απαγορευτική διάταξη νόμου. Η παράνομη αιτία, ήτοι η παραβατικότητα, αφορά αποκλειστικά τον λήπτη. Ο λήπτης παροχής για παράνομη αιτία έχει την αποκλειστική ευθύνη και οφείλει να επιστρέψει την ωφέλεια που απεκόμισε. Αν αφορά και τον δότη η αναζήτηση παροχής (ήτοι η αξίωση) αποκλείεται.

5. Αξίωση από παροχή για αιτία ανήθικη.

Παρομοίως με την προηγούμενη περίπτωση, αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού γεννάται για σκοπό ανήθικο, ευθύνη που αναφέρεται αποκλειστικά στον λήπτη. Εάν αφορά και στον δότη τότε σύμφωνα, όπως είδαμε προηγουμένως, σύμφωνα με τον άρθρο 907 ΑΚ η αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού αποκλείεται.

6. Αξίωση για επέμβαση στην περιουσία άλλου.

Αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού μπορεί να γεννηθεί όταν δεν υπάρχει παροχή εκ μέρους του δότη.¹⁴³ Όταν δηλαδή ο λήπτης ωφελείται από την περιουσία του δότη,

¹⁴¹ Βλ. ΑΠ 946/1997 και ΑΠ 1751/2014

¹⁴² Βλ. Ι.Σπυριδάκης, 2011, σελ. 28, Μ.Κατζέλα, 2010, σελ. 52

¹⁴³ Βλ. Ι.Σπυριδάκης, 2011, σελ. 30.

δίχως κατ'ουσία να μεσολαβήσει παροχή. Για παράδειγμα, ο Ψ χρησιμοποιεί αυθαίρετα χώρο στάθμευσης αυτοκινήτου ιδιοκτησίας του Χ, δίχως την γνώση του Χ. Ο Χ μπορεί να απαιτήσει την επιστροφή της ωφέλειας που ο Ψ απεκόμισε από την χρήση του χώρου στάθμευσης.¹⁴⁴

7. Άλλες περιπτώσεις αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού

Υπάρχουν πολλές ειδικότερες περιπτώσεις στις οποίες ο ενάγων μπορεί να αιτηθεί επιστροφή της ωφέλειας, στο πλαίσιο των διατάξεων του νόμου περί αξιώσεως του αδικαιολόγητου πλουτισμού.¹⁴⁵ Κατ'αρχάς το άρθρο 1063 ΑΚ, αναφέρεται στην περίπτωση αποζημίωσης για απόσβεση κυριότητας: «Αν κάποιος έχασε την κυριότητά του ή άλλο εμπράγματο δικαίωμα εξαιτίας της ένωσης, της ανάμιξης, της επεξεργασίας, ή της μετάπλασης, έχει απαιτητή εναντίον εκείνου που ωφελήθηκε, σύμφωνα με τις διατάξεις για τον αδικαιολόγητο πλουτισμό, με επιφύλαξη του τυχόν δικαιώματος του για αποζημίωση από αδικοπραξία ή για απόδοση δαπανών ή για αφαίρεση κατασκευάσματος». Απαιτήσεις απόδοσης ωφέλειας σύμφωνα με τις διατάξεις για αδικαιολόγητο πλουτισμό μπορεί να υπάρχουν στις περιπτώσεις δαπανών επί κοινού πράγματος, συγκυριότητας και συγκληρονομίας, απόδοση σωζόμενων δαπανών, δαπάνες σε μίσθιο κλπ.¹⁴⁶ Επίσης οι ρυθμίσεις του αδικαιολόγητου πλουτισμού τυγχάνουν εφαρμογής στις περιπτώσεις προσφοράς υπηρεσιών και εργασίας δίχως αμοιβή. Για παράδειγμα, ένας μισθωτός σε περίπτωση ακυρότητας της σύμβασης του, μπορεί να ζητήσει από τον εργοδότη την απόδοση της ωφέλειας που ο τελευταίος προσπορίστηκε για τις υπηρεσίες που παρασχέθηκαν σε αυτόν χωρίς αιτία. Η ωφέλεια συνίσταται στο ποσό που ο εργοδότης του θα κατέβαλε σε άλλον εργαζόμενο, τον οποίο θα απασχολούσε με έγκυρη σύμβαση, για τις ίδιες υπηρεσίες, τον ίδιο χρόνο και υπό τις ίδιες συνθήκες.¹⁴⁷ Ένα τέτοιο παράδειγμα συνιστά η περίπτωση αλλοδαπού, ο οποίος εργάζεται δίχως την απαιτούμενη κατά τον νόμο άδεια εργασίας, γεγονός που καθιστά την σύμβαση εργασίας άκυρη (άρθρο 174 ΑΚ) σε απόλυτο βαθμό (άρθρο 180 ΑΚ). Εντούτοις, ο συγκεκριμένος εργαζόμενος έχει το δικαίωμα που του παρέχει το άρθρο 904, εδ β', να αξιώσει από τον εργοδότη του την ωφέλεια που αποκόμισε από την παράνομη και άκυρη εργασία που παρασχέθηκε σε αυτόν, ωφέλεια που συνίσταται στο ποσό που ο

¹⁴⁴ Βλ.σελ.27 παρούσας εργασίας. Σημαντικές αποφάσεις της Νομολογίας: ΑΠ 760/2003, ΑΠ 3/2004.

¹⁴⁵ Βλ. Ι.Σπυριδάκης, 2011,σελ. 31.

¹⁴⁶ Βλ. Μ.Κατζέλα, 2010, σελ.58-60

¹⁴⁷ Στο ίδιο, σελ.67-68

εργοδότης θα κατέβαλε σε άλλον μισθωτό (με έγκυρη σύμβαση εργασίας) ως αντάλλαγμα για την ίδια εργασία και κάτω από τις ίδιες συνθήκες.¹⁴⁸

Αξιώσεις του αδικαιολόγητου πλουτισμού ενδέχεται να εγείρονται, μεταξύ πολλών άλλων, σε περιπτώσεις συμβάσεων ασφάλισης (λύση ασφάλισης ευθύνης από αυτοκινητικά ατυχήματα), δωρεών (ανάκληση δωρεάς για αιτία λήξασα), γάμου, κληρονομιάς, γονικών παροχών, κοινοπραξιών, πνευματικών δικαιωμάτων, πλειστηριασμών, εταιριών και μετοχικών σχέσεων καθώς και σε περιπτώσεις τριμερών σχέσεων, κυρίως του τραπεζικού τομέα.

3. Η ευθύνη του λήπτη

3.1 Η ωφέλεια ως αντικείμενο της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού. Η αποδιδόμενη ωφέλεια.

Το περιεχόμενο της ωφέλειας η οποία πρέπει να αποδοθεί στον δότη, σύμφωνα με το άρθρο 904 ΑΚ, καθορίζεται από την ρύθμιση του άρθρου 908 ΑΚ: «Ο λήπτης οφείλει να αποδώσει το πράγμα που έλαβε ή το αντάλλαγμα που τυχόν έλαβε απ' αυτό. Οφείλει επίσης να αποδώσει και τους καρπούς που συνέλεξε καθώς και οτιδήποτε απέκτησε από το πράγμα.» Κατ' αρχάς ο λήπτης οφείλει να επιστρέψει το «πράγμα», ήτοι αυτό που απεκόμισε από την περιουσία του δότη. Με τον όρο «πράγμα» νοείται κάθε περιουσιακό αντικείμενο, ήτοι αντικείμενο ενσώματο, αντικαταστατό, ή ασώματο. Αν αυτό δεν υπάρχει πλέον, τότε οφείλει να επιστρέψει το αγαθό που υπάρχει στην θέση του, αυτό δηλαδή που συνιστά το «υποκατάστατο» ή «αντάλλαγμα» του «πράγματος». Θα πρέπει περαιτέρω να επιστρέψει τους «καρπούς», ήτοι τα ωφελήματα που προέκυψαν από την κατοχή του «πράγματος» (για παράδειγμα, πρόσοδοι από την εκμετάλλευση του ληφθέντος αγαθού, όπως μερίσματα μετοχών, τόκοι και μισθώματα, οι πρόσοδοι από πνευματικά δικαιώματα, κ.ά.).¹⁴⁹ Σύμφωνα με την θεωρία και νομολογία, ο λήπτης οφείλει να αποδώσει αυτούσιο το αντικείμενο του πλουτισμού του καθόσον η ενοχή από αδικαιολόγητο

¹⁴⁸ Ζ.Φασούλας, «Αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού για διαφυγόντα κέρδη (εισοδήματα)μισθωτού που παρείχε εργασία με άκυρη σύμβαση (Με αφορμή την ΟΛΑΠ 3/2004)», 52 ΝοΒ, 2004, σελ.1650

¹⁴⁹ Βλ. Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ.100, 173. Σύμφωνα με τον Γ.Παπαχρήστου το «πράγμα» είναι το κύριο πρωτογενές αντικείμενο, το «αντάλλαγμα» το κύριο δευτερογενές αντικείμενο και οι «καρποί» το παρεπόμενο αντικείμενο. Σημείωση: Το «αντάλλαγμα», το αγαθό δηλαδή που υπεισήλθε στη θέση του «πράγματος» δεν πρέπει να συγχέεται με το «αντάλλαγμα» που ο λήπτης δίνει στον δότη ως αντιστάθμισμα της παροχής, το οποίο συνιστά και νόμιμη αιτία διατήρησης του πλουτισμού (βλ. κεφ. 2.3.4 παρούσας εργασίας). Βλ, επίσης Ι.Σπυριδάκης, 2011, σελ.16, Μ. Κατζέλα, 2010, σελ.209

πλουτισμό είναι ενοχής είδος και ως τέτοιο αναζητείται. Η αξίωση και η υποχρέωση απόδοσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού αναφέρονται στο «πράγμα», το «περιουσιακό αντικείμενο» και όχι στην χρηματική του αξία. Συνεπώς κατά προτεραιότητα εάν το ληφθέν αντικείμενο σώζεται αυτούσιο, έτσι πρέπει να αποδίδεται έστω και αν ο λήπτης, μπορεί να αποδώσει την αξία του σε χρήμα. Μόνον εάν αυτό δεν είναι δυνατόν, λόγω της φύσης του ληφθέντος αγαθού (πχ. εργασία), ή για άλλους λόγους (πχ. ανάλωση του ληφθέντος), ο λήπτης υποχρεούται να αποδώσει την χρηματική του αξία.¹⁵⁰ Σε περίπτωση επίσης που ο λήπτης αδυνατεί να αποδώσει το πράγμα που έλαβε, όπως για παράδειγμα όταν αυτό έχει εκποιηθεί, τότε οφείλει να αποδώσει το αντάλλαγμα που τυχόν έλαβε από αυτό. Το αντάλλαγμα μπορεί να είναι χρήματα, άλλο αγαθό, απαίτηση κλπ. (αν ήταν χρήματα και με αυτά αγοράσθηκε ακίνητο πρέπει να αποδώσει το ακίνητο). Υπάρχουν διαφορετικές γνώμες αν σε περίπτωση εκποίησης του «πράγματος» κατά την οποίαν προέκυψαν κέρδη πέραν της αγοραίας του αξίας (λόγω διαπραγματευτικής ικανότητας του λήπτη) πρέπει να συμπεριληφθούν και αυτά στο αποδοτέο αντάλλαγμα. Ορθότερη θεωρείται η άποψη σύμφωνα με την οποία η απαίτηση του δότη πρέπει να περιοριστεί στην πραγματική αξία του «πράγματος» ήτοι του αντικειμένου του αρχικού πλουτισμού.¹⁵¹

Επιπλέον ο λήπτης οφείλει να αποδώσει ό,τι περιήλθε σε αυτόν ή απέκτησε από το αποδοτέο πράγμα. Για παράδειγμα είναι υποχρεωμένος να αποδώσει την αποζημίωση η οποία του καταβλήθηκε από τρίτους σε περίπτωση καταστροφής ή αλλοίωσης του ληφθέντος πράγματος. Η υποχρέωση αυτή πηγάζει από τις διατάξεις του άρθρου 938 ΑΚ σύμφωνα με τις οποίες όποιος οφείλει αποζημίωση από αδικαιοπραξία έχει την υποχρέωση κατά τις διατάξεις για τον αδικαιολόγητο πλουτισμό να αποδώσει, ό,τι περιήλθε σ' αυτόν ακόμη και αν η απαίτηση από την αδικαιοπραξία έχει παραγραφεί.¹⁵²

3.2 Απόσβεση της υποχρέωσης απόδοσης του πλουτισμού

Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 909 ΑΚ, η υποχρέωση για απόδοση κατά το άρθρο 908 ΑΚ αποσβήνεται, εφόσον ο λήπτης δεν είναι πια πλουσιότερος κατά το χρόνο της επίδοσης της αγωγής. Η απόσβεση της υποχρέωσης μπορεί να είναι ολική

¹⁵⁰ Βλ. Μ.Κατζέλα, 2010, σελ. 205, 207, Ι.Σπυριδάκης, 2011, σελ. 15

¹⁵¹ Βλ. Μ.Κατζέλα, 2010, σελ. 208, Ι.Σπυριδάκης, 2011, σελ. 15

¹⁵² Βλ. Ι.Σπυριδάκης, 2011, σελ.16. Μ.Κατζέλα, 2010, σελ.220.

ή μερική, δηλαδή η υποχρέωση απόδοσης περιορίζεται, καθόσον ο λήπτης έχει το δικαίωμα ένστασης (όπως συνάγεται από την διάταξη του άρθρου 909 ΑΚ) για έκλειψη ή η μείωση του πλουτισμού, ήτοι του ληφθέντος πράγματος ή του υποκατάστατου αυτού.¹⁵³ Κρίσιμο σημείο για να στοιχειοθετηθεί η παραπάνω ένσταση αποτελεί ο χρόνος επιδόσεως της αγωγής. Η ανυπαρξία είτε μερική είτε ολική του πλουτισμού, πρέπει να διαπιστώνεται σε αυτό το χρονικό σημείο. Αν και το ληφθέν «πράγμα» μπορεί να μην υφίσταται κατά τον χρόνο επιδόσεως της αγωγής, αυτή η εξέλιξη μπορεί να συνέβη κατά την διάρκεια της χρονικής περιόδου από την στιγμή που το «πράγμα» περιήλθε στον λήπτη μέχρι την επίδοση της αγωγής. Προς τούτο ο εναγόμενος/λήπτης οφείλει να αναφέρει τα πραγματικά περιστατικά εξ αιτίας των οποίων εκλείπει ο αρχικός πλουτισμός.¹⁵⁴ Ο λήπτης/εναγόμενος λοιπόν οφείλει να αποδείξει την απώλεια ή την μείωση του πλουτισμού και πως αυτή επήλθε. Σε αντίθετη περίπτωση τεκμαίρεται ότι σώζεται ο πλουτισμός και πρέπει να αποδοθεί. Ο δότης/ενάγων δεν έχει την υποχρέωση να αποδείξει ότι ο πλουτισμός σώζεται. Το βάρος των αποδείξεων επί αυτού φέρει ο εναγόμενος.¹⁵⁵ Επιπροσθέτως, ο λήπτης δεν μπορεί να επικαλεσθεί την απώλεια ή την ανάλωση του ληφθέντος πράγματος, από την στιγμή που όφειλε να προβλέψει την αναζήτηση αυτού από τον δότη. Σύμφωνα με την διάταξη του 912 ΑΚ, σε περίπτωση απαίτησης για αιτία που δεν επακολούθησε ή έληξε, ο λήπτης αφότου όφειλε να προβλέψει την αναζήτηση, ευθύνεται για ό, τι έλαβε σαν να είχε επιδοθεί η αγωγή.¹⁵⁶

Οι περιπτώσεις στις οποίες ο λήπτης απαλλάσσεται της ευθύνης απόδοσης του πλουτισμού και η ευθύνη αυτή μειώνεται μεταξύ άλλων είναι:

1) Απώλεια, καταστροφή ή βλάβη του ληφθέντος «πράγματος».

Σύμφωνα με το άρθρο 909 ΑΚ, εφόσον ο λήπτης δεν είναι πλουσιότερος εξ αιτίας της κτήσης του προς απόδοση «πράγματος» κατά τον χρόνο επίδοσης της αγωγής, δεν είναι υποχρεωμένος να επιστρέψει τον επαύξηση του πλουτισμού του που προέκυψε αρχικά ένεκα της κτήσης του πράγματος, αλλά πλέον δεν υφίσταται. Ενδέχεται ο πλουτισμός να μην υφίσταται λόγω απώλειας ή καταστροφής του πράγματος. Για παράδειγμα, ο Χ παραχωρεί ένα μηχάνημα στον Ψ αναγκαίο για την καλλιέργεια του αγρού του δεύτερου, μιας και ο ίδιος (ο Χ) έχει και άλλο, μάλιστα ο Χ του λέει να το κρατήσει όσο το χρειάζεται, καθώς ο ίδιος δεν το χρησιμοποιεί. Μετά την πάροδο

¹⁵³ Ι.Σπυριδάκης, 2011, σελ. 16, Μ.Κατζέλα, 2010, σελ. 213

¹⁵⁴ Μ.Κατζέλα, 2010, σελ. 213, Ι.Σπυριδάκης, 2011, σελ. 17.

¹⁵⁵ Μ.Κατζέλα, 2010, σελ. 214, 215

¹⁵⁶ Στο ίδιο, σελ. 213

μεγάλου χρονικού διαστήματος ο Ψ καλόπιστα, θεωρεί ότι ο Χ δεν θα του το ζητήσει και για αυτό το μεταχειρίζεται ως δικό του, έχοντας την πεποίθηση ότι θα παραμείνει οριστικά στην κατοχή του, ως μέρος της περιουσίας του. Για αυτό τον λόγο και μη έχων γνώση της έλλειψης νόμιμης αιτίας διατήρησης του πλουτισμού (ο οποίος προέκυψε από την κτήση του μηχανήματος), ο Ψ αμελεί να τηρήσει τα απαιτούμενα μέτρα προστασίας του μηχανήματος και αυτό καταστρέφεται, δίχως φυσικά να έχει τέτοια πρόθεση. Απροσδόκητα ο Χ ζητά από τον Ψ να του επιστραφεί το μηχάνημα. Σε αυτή την περίπτωση ο Ψ (περίπτωση καλόπιστου λήπτη) προστατεύεται από την διάταξη του άρθρου 909 ΑΚ, και απαλλάσσεται της υποχρέωσης απόδοσης του πλουτισμού.¹⁵⁷ Αντίστοιχα περιορίζεται η υποχρέωση απόδοσης του πλουτισμού όταν το ληφθέν «πράγμα» εξακολουθεί μεν να υφίσταται αλλά έχει υποστεί φθορά και η κατάσταση του είναι χειρότερη από την αρχική. Αν το μηχάνημα του ανωτέρω παραδείγματος δεν καταστράφηκε ολοσχερώς, αλλά υπέστη μόνον σημαντική φθορά, δεδομένων των συνθηκών και της καλής πίστης του Ψ (με την προϋπόθεση ότι αυτός δεν γνωρίζει την έλλειψη νόμιμης αιτίας και είχε την πεποίθηση ότι ο Χ του το παραχώρησε να το διατηρήσει για πάντα στην κατοχή του), η υποχρέωση του περιορίζεται στην απόδοση του στην κατάσταση που αυτό ευρίσκεται την στιγμή που ο Χ του ζητάει να το επιστρέψει.¹⁵⁸

Η καταστροφή η απώλεια ή η φθορά του ληφθέντος πράγματος δεν συνεπάγεται αυτομάτως τον αποκλεισμό της ευθύνης του λήπτη. Εάν στο ανωτέρω παράδειγμα το ληφθέν μηχάνημα καταστράφηκε με την υπαιτιότητα τρίτου, του Ζ, (στον οποίο ο Ψ ο λήπτης το δάνεισε για ορισμένη χρήση), ο Ψ έχει αξίωση αποζημίωσης εναντίον του Ζ. Το αντάλλαγμα το οποίο ο Ψ λαμβάνει υπεισέρχεται στην θέση του απολεσθέντος «πράγματος». Η αξίωση του Ψ αποτελεί το αντάλλαγμα (σύμφωνα με την διάταξη του 908 ΑΚ, εδ.α, περ.2), και αυτό το αντάλλαγμα πρέπει να αποδοθεί στον αρχικό δότη Χ.¹⁵⁹ Επίσης εάν το ληφθέν «πράγμα» καταστράφηκε αλλά ο λήπτης ωφελήθηκε από αυτό για όσο καιρό το είχε στην κατοχή του, τότε μπορεί μεν να απαλλάσσεται από την υποχρέωση απόδοσης του ληφθέντος πράγματος αλλά όχι και από την ευθύνη για τους αντληθέντες καρπούς. Αυτό συνδέεται επίσης με την απόκτηση νέου πλεονεκτήματος (εξ αιτίας

¹⁵⁷ Βλ. Γ.Παπαχήστου, 2014, σελ.296,

¹⁵⁸ Βλ. Γ.Παπαχήστου, 2014, σελ.297

¹⁵⁹ Στο ίδιο, σελ.298: Πρβλ. ΑΠ 343/2009: Σύμφωνα με το σκεπτικό της απόφασης του Δικαστηρίου, η απώλεια του ληφθέντος «πράγματος» και η υπεισέλωση ανταλλάγματος στην θέση του δεν συνεπάγεται, την απαλλαγή του λήπτη αλλά την μεταβολή της υποχρέωσης του. Πλέον ο λήπτης οφείλει να αποδώσει το αντάλλαγμα.

του πλουτισμού) ταυτόχρονα με την απώλεια του πλουτισμού. Αν για παράδειγμα, ο λήπτης σκόπευε να δαπανήσει μέρος της περιουσίας του για να καλύψει κάποιες ανάγκες ή υποχρεώσεις του και αντί αυτού χρησιμοποίησε τον ληφθέντα πλουτισμό, τότε ακόμα και αν η αξία της περιουσίας του δεν μεταβλήθηκε την χρονική στιγμή της απαίτησης του δότη για απόδοση του πλουτισμού, ο λήπτης δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι δεν κατέστη πλουσιότερος και να επικαλεστεί την διάταξη του 909 ΑΚ.¹⁶⁰

Η ανωτέρω συλλογιστική φαίνεται να έχει εφαρμογή και στις περιπτώσεις των ανίσχυρων συμβάσεων. Εάν ο Ψ έλαβε από τον Χ ένα μηχανήμα και όντας καλόπιστος, έχοντας την πεποίθηση ότι περιήλθε οριστικά στην κατοχή του (νόμιμη αιτία), μεταπωλεί το μηχανήμα στον Ζ σε τιμή μικρότερη από την αξία του μηχανήματος, τότε σε περίπτωση που ο Χ ζητήσει την απόδοση της ωφέλειας, ήτοι της αξίας του μηχανήματος (που πλέον είναι απολεσθέν), ο Ψ με την ένσταση της διάταξης του άρθρου 909, θα απαλλαγεί από την ευθύνη του για τη την απώλεια του πλουτισμού στο ύψος της διαφοράς της τιμής μεταπώλησης από την αρχική αξία. Δηλαδή αν η αξία του μηχανήματος είναι 500 ευρώ και ο Ψ το πώλησε στον Ζ 400 ευρώ, υπό την απαραίτητη προϋπόθεση της καλής πίστης, τότε οφείλει στον Χ τα 400 ευρώ μόνον, απαλλασσόμενος από την υποχρέωση να επιστρέψει τα 100 ευρώ απολεσθείσας αξίας.¹⁶¹ Δηλαδή σε αυτή την περίπτωση έχουμε μερική απόσβεση της ωφέλειας. Κατά μία άλλη γνώμη η οποία συνδέεται ασφαλώς με το ζήτημα της καλής ή κακής πίστης του λήπτη και αναφέρεται στην θεωρία των δύο αξιώσεων του πλουτισμού στις ανίσχυρες αμφοτεροβαρείς συμβάσεις, ο λήπτης του απολεσθέντος πράγματος (παροχής) φέρει τον κίνδυνο απώλειας ή μείωσης της αξίας του πράγματος (ή της αντιπαροχής που ήδη κατέβαλε ή οφείλει να καταβάλει), όταν ο δότης απαιτήσει την απόδοση της ωφέλειας. Στο ανωτέρω παράδειγμα ο Ψ οφείλει το συνολικό ποσό των 500 ευρώ (σύμφωνα με την διάταξη του εδ.α', 908 ΑΚ) και δεν δικαιούται να επικαλεστεί την απώλεια των 100 ευρώ. Αυτό διότι ως καλόπιστος λήπτης, πρέπει όχι μόνον να έχει την πεποίθηση ότι το μηχανήμα («πράγμα», παροχή) περιήλθε οριστικά στην κατοχή του, οπότε μπορεί και να το εκμεταλλευτεί και να το απολέσει, αλλά και ότι εκπλήρωσε ή πρόκειται να εκπληρώσει οριστικά την αντιπαροχή, ήτοι να καλύψει την αρχική αξία (αυτή που είχε την στιγμή που περιήλθε

¹⁶⁰ Βλ. Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ.299

¹⁶¹ Βλ. Α. Βαλτούδης, *Αδικοιολόγητος πλουτισμός στις τριμερείς σχέσεις, ιδίως του τραπεζικού τομέα*, 2018, σελ.46

στην κατοχή του) του ληφθέντος πράγματος.¹⁶² Σύμφωνα με αυτή την άποψη δεν μπορεί να επικαλεσθεί την προστασία της διάταξης του άρθρου 909 ΑΚ και να αποσβέσει μερικώς την υποχρέωση απόδοσης του ληφθέντος «πράγματος» (μείωση πλουτισμού).

2) Δαπάνες επί του ληφθέντος πράγματος.

Αναφέρονται σε δαπάνες που ο λήπτης δεν θα προέβαινε εάν δεν είχε λάβει τον πλουτισμό. Ο γενικός ισχυρισμός ότι έγιναν δαπάνες δεν είναι αρκετός αφού πρέπει να γίνει και αναφορά σε συγκεκριμένες δαπάνες οι οποίες δεν θα είχαν γίνει, αν δεν είχε περιέλθει στην κατοχή του ο πλουτισμός. Για παράδειγμα αν ο λήπτης αναλώσει το χρηματικό ποσό που έλαβε (δίχως νόμιμη αιτία) για να καλύψει δικό του χρέος, το οποίο όμως θα κάλυπτε εξ ιδίων και είχε την πρόθεση ούτως ή άλλως να πράξει πριν λάβει το συγκεκριμένο ποσό από τον δότη/ενάγοντα, τότε δεν μπορεί να προβάλλει την ένσταση του άρθρου 909 ΑΚ. Ο πλουτισμός σε αυτή την περίπτωση θεωρείται ότι σώζεται και ο λήπτης οφείλει να τον επιστρέψει.¹⁶³ Αντίθετα ο νόμος προστατεύει τον λήπτη, εάν αυτός δεν γνώριζε τον αδικαιολόγητο χαρακτήρα του πλουτισμού του και μεταχειρίστηκε το ληφθέν «πράγμα» ως δικό του, καταβάλλοντας μάλιστα και δαπάνες για την συντήρησή του, αξίας μικρότερης (μείωση πλουτισμού) ή ίσης της αξίας του πράγματος (έκλειψη πλουτισμού). Σε αυτή την περίπτωση αναγνωρίζεται το γεγονός ότι ο λήπτης, δεν θα προέβαινε σε αυτές τις δαπάνες εάν γνώριζε ότι πλούτισε δίχως νόμιμη αιτία.¹⁶⁴ Ο νόμος λοιπόν προστατεύει την περίπτωση του καλόπιστου λήπτη, ο οποίος θεωρώντας ότι το ληφθέν «πράγμα» θα παραμείνει οριστικά στην κατοχή του, υποβάλλεται σε οικονομικές θυσίες για την συντήρησή του.¹⁶⁵ Για παράδειγμα ο Χ παραδίδει στον Ψ το αυτοκίνητο του να το φυλάσσει σε χώρο του δεύτερου, καθόσον ο Χ μεταβαίνει στο εξωτερικό για κάποιο χρονικό διάστημα. Εν τη απουσία του Χ, ο Ψ θέτει το αυτοκίνητο σε λειτουργία για λόγους συντήρησης, όπως του είχε προταθεί από τον Χ. Η απουσία τελικά αποδεικνύεται μακρόχρονη. Σε αυτό το διάστημα ο Χ κυκλοφορεί τακτικά το αυτοκίνητο μάλιστα αρχικά κατόπιν της άδειας του Χ. Αργότερα η επαφή μεταξύ των δύο διακόπτεται, αφού ο Χ φαίνεται να διαμένει μόνιμα στην αλλοδαπή και δεν επικοινωνεί με τον Ψ παρά τις προσπάθειες του δεύτερου. Ο Ψ προβαίνει σε μεγάλες δαπάνες συντήρησης του αυτοκινήτου που προκύπτουν αιφνιδίως, καθόσον

¹⁶² Βλ. Α. Βαλτούδης, 2018, σελ. 46

¹⁶³ Μ. Κατζέλα, 2010, σελ. 215, Ι. Σπυριδάκης, 2011, σελ. 17

¹⁶⁴ Βλ. Γ. Παπαχρήστου, 2014, σελ. 305,

¹⁶⁵ Στο ίδιο, σελ. 313

μάλιστα θεωρεί ότι το εν λόγω αυτοκίνητο πλέον περιήλθε στην κατοχή του και το μεταχειρίζεται ως δικό του. Οι δαπάνες καλύπτουν την αξία του αυτοκινήτου. Μετά πάροδο μεγάλου χρονικού διαστήματος, ο Χ απροσδόκητα επιστρέφει και απαιτεί την επιστροφή του αυτοκινήτου, ήτοι την απόδοση του πλουτισμού. Ο Ψ μπορεί να προβάλλει τον ισχυρισμό ότι ο πλουτισμός πλέον δεν υπάρχει λόγω των δαπανών που υπεβλήθη (ή έχει μειωθεί εάν οι δαπάνες είναι μικρότερες της αξίας του αυτοκινήτου) και στις οποίες δεν θα είχε προβεί αν δεν είχε περιέλθει στην κατοχή του ο πλουτισμός.

3) Ζημίες τις οποίες υπέστη ο λήπτης του πλουτισμού οι οποίες όμως ευρίσκονται σε αιτιώδη συνάφεια με την κτήση του ληφθέντος πλουτισμού.¹⁶⁶ Οι ζημίες αυτές που θα πρέπει να αφορούν περιουσιακά στοιχεία του λήπτη θα πρέπει να προκλήθηκαν συνέπεια της κατοχής του ληφθέντος «πράγματος». Σε αυτή την περίπτωση, το άρθρο 909 ΑΚ προστατεύει τον λήπτη και η υποχρέωση απόδοσης του πλουτισμού αποσβήνεται. Οι επελθούσες ζημίες θα πρέπει να οφείλονται στην κατοχή του πράγματος και δεν σχετίζονται με την εμπιστοσύνη του λήπτη για την οριστική του χρήση. Δηλαδή, σε αυτή την περίπτωση οι ζημίες επέρχονται ανεξάρτητα από την καλή ή κακή πίστη του λήπτη, ήτοι και αν ακόμα αυτός γνώριζε ότι ήταν υποχρεωμένος να αποδώσει το ληφθέν «πράγμα» και δεν υπήρχε νόμιμη αιτία διατήρησης του.¹⁶⁷ Αλλά επί του ζητήματος της συνεκτίμησης των ανωτέρω ζημιών οι απόψεις διαφέρουν. Πέραν της άποψης σύμφωνα με την οποία οι ζημίες εντάσσονται στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 909 ΑΚ, υπάρχει και άλλη γνώμη η οποία δεν δέχεται ότι οι προκληθείσες ζημίες στο ληφθέν «πράγμα» πρέπει να λαμβάνονται υπόψη. Σύμφωνα με την σχετική επιχειρηματολογία υποστηρίζεται ότι στο βαθμό που ο λήπτης απολαμβάνει την ωφέλεια ή και ακόμα την δυνατότητα άντλησης ωφέλειας από το ληφθέν «πράγμα», τότε θα ήταν συνεπές να επιβαρύνεται και με τις ζημίες που προξενεί η κατοχή του.¹⁶⁸ Επ' αυτού υπάρχει το αντεπιχείρημα σύμφωνα με το οποίο η άντληση ωφελιμάτων είναι μόνο προσωρινή αφού ο πλουτισμός πρέπει να αποδοθεί. Αναλόγως του ύψους των ζημιών η αξιοποίηση του ληφθέντος και οι ωφέλειες που θα προκύψουν, δύσκολα θα αντισταθμίζουν τους κινδύνους που συνεπάγεται η κατοχή του.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Βλ. Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ.310, Ι.Σπυριδάκης,2011,σελ. 17

¹⁶⁷ Βλ. Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ.313

¹⁶⁸ Στο ίδιο, σελ.311

¹⁶⁹ Στο ίδιο, σελ.312

4) Επιβολή πλουτισμού.

Υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες ο πλουτισμός επιβάλλεται στον λήπτη συνέπεια της αυτόβουλης ενέργειας του δότη. Ουσιαστικά ο λήπτης δεν δέχεται τον πλουτισμό επειδή θεωρεί ότι του είναι άχρηστος, αν και αντικειμενικά ο πλουτισμός αξιολογείται ως πραγματικός.¹⁷⁰ Πρόκειται για την περίπτωση της ανεπιθύμητης αύξησης της περιουσίας ενός προσώπου. Ο πλουτισμός προκαλείται από ενέργειες του ίδιου του δότη ή από άλλα τυχαία γεγονότα, όπως για παράδειγμα η αυτόκλητη παροχή υπηρεσιών ή και αγαθών.¹⁷¹ Ο πλουτισμός εκτιμάται αντικειμενικά υπό την έννοια ότι οι προσωπικές αξιολογήσεις του λήπτη δεν λαμβάνονται υπόψη. Για παράδειγμα η αξία μιας συλλογής γραμματοσήμων έχει αντικειμενική αξία (που ορίζεται από τους ειδικούς ή την αγορά) ανεξαρτήτως των προσωπικών εκτιμήσεων του λήπτη.¹⁷² Στις περιπτώσεις επιβαλλόμενου πλουτισμού ο λήπτης μπορεί να καταφύγει στην προστασία της διάταξης του άρθρου 909 ΑΚ. Η δυσκολία βέβαια έγκειται στον καθορισμό της πραγματικής βούλησης του λήπτη. Το ερώτημα που τίθεται είναι εάν ο λήπτης πράγματι δεν επιθυμούσε την αποκομισθείσα ωφέλεια. Για παράδειγμα, ο αγρότης Α οργώνει από λάθος το κτήμα του αγρότη Β και στην συνέχεια απαιτεί την απόδοση της ωφέλειας από την εργασία που παρείχε. Μπορεί να αποσβεσθεί η υποχρέωση του Β για απόδοση της ωφέλειας που έλαβε (που κατά αυτόν δεν ήταν επιθυμητή), ανεξαρτήτως εάν ο ίδιος δεν είχε σκοπό να οργώσει το συγκεκριμένο χωράφι και επιθυμούσε να το αφήσει ακαλλιέργητο ή αν όντως σκόπευε ούτως ή άλλως, να το οργώσει.¹⁷³ Σε αυτή την περίπτωση βέβαια υπεισέρχονται και άλλες παράμετροι όπως, στην περίπτωση που ο αγρότης Β είχε σκοπό να το οργώσει, ο καθορισμός της αξίας της «ωφέλειας από την εργασία», ήτοι της αμοιβής του Α. Μπορεί ο Β να μην είχε την οικονομική δυνατότητα να πληρώσει έναν άλλον για την εργασία και σκόπευε να οργώσει τον αγρό μόνος του, ή είχε μια προσφορά από τρίτον πολύ μικρότερη από το αντίτιμο που απαιτεί ο Α. Επίσης, υπάρχει το ζήτημα της ενδεχόμενης κακοπιστίας του δότη. Στο ανωτέρω παράδειγμα, μπορεί ο αγρότης Α να όργωσε το κτήμα του Β όχι από λάθος, αλλά από πρόθεση με σκοπό να οικειοποιηθεί τμήμα του. Σε αυτή την περίπτωση θα πρέπει να αποκλειστεί η αναζήτηση της ωφέλειας λόγω καταχρηστικής συμπεριφοράς του

¹⁷⁰ Βλ. Ι.Σπυριδάκης, 2011, σελ.17-18

¹⁷¹ Βλ. Α.Κοτζάμπαση, «Η αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού στις περιπτώσεις όπου αυτός «επιβάλλεται» χωρίς τη θέληση του λήπτη», *Ελλην*, 34, 1993, σελ. 510.

¹⁷² Στο ίδιο, σελ. 516

¹⁷³ Στο ίδιο, σελ. 517

δότη.¹⁷⁴ Στο πλαίσιο του αδικαιολόγητου πλουτισμού και ιδιαίτερα στην απόσβεση ή μη της υποχρέωσης απόδοσης του, η λύση επιδιώκεται με τον υποκειμενικό, κατ'εξάιρεση υπολογισμό της ωφέλειας. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση διερευνάται κατά πόσον ο λήπτης μπορεί να αποκομίσει πραγματική ωφέλεια από την συγκεκριμένη βελτίωση της περιουσίας του. Διότι μπορεί και να μην αποκομίζει πραγματική ωφέλεια εφόσον η βελτίωση της περιουσίας του δεν έχει καμία σημασία για τον ίδιο (για παράδειγμα επισκευή μιας ετοιμόρροπης κατοικίας στην οποία δεν είχε πρόθεση να κατοικήσει ή άλλως να την αξιοποιήσει). Μπορεί όμως πράγματι να αποκομίζει κάποια ωφέλεια. Ο υποκειμενικός υπολογισμός της ωφέλειας ισχύει μόνον για τον καλόπιστο λήπτη. Η καλή πίστη του επιβάλλει τον περιορισμό της ευθύνης του ως προς την υποχρέωση απόδοσης, σύμφωνα με το άρθρο 909 ΑΚ, μόνον ως προς το σωζόμενο-υποκειμενικό πλουτισμό.¹⁷⁵

Η προστασία που ο νόμος με την διάταξη του άρθρου 909 ΑΚ περί αποσβέσεως της υποχρέωσης απόδοσης του πλουτισμού αναφέρεται αποκλειστικά στην περίπτωση του καλόπιστου λήπτη και όπως εδήχθη ανωτέρω οριοθετεί την έκταση της ευθύνης του επί της απώλειας ή μείωσης του πλουτισμού. Δεν αναφέρεται στην περίπτωση του κακόπιστου λήπτη η επίταση της ευθύνης του οποίου αντανακλά και την αυστηρότητα του νόμου έναντι αυτού.¹⁷⁶ Στις περιπτώσεις του κακόπιστου λήπτη η υποχρέωση απόδοσης του πλουτισμού, ακόμα και όταν αυτός δεν σώζεται, παραμένει ακέραια και μάλιστα αυξημένη.¹⁷⁷ Το ζήτημα της ευθύνης του κακόπιστου λήπτη ρυθμίζεται από τις διατάξεις των άρθρων 348 ΑΚ αλλά και του 1097 ΑΚ το οποίο εστιάζει στην ευθύνη του κακόπιστου νομέα.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Α.Κοτζάμπαση, 1993, σελ.519. Η αυτόβουλη ενέργεια του κακόπιστου δότη μπορεί να επισύρει τις συνέπειες των διατάξεων του άρθρου 281 ΑΚ περί κατάχρησης δικαιώματος αλλά και την εφαρμογή του άρθρου 905 ΑΚ, σύμφωνα με το οποίο απαίτηση αχρεωστήτου αποκλείεται, αν ο λήπτης της παροχής αποδείξει ότι αυτός που κατέβαλε γνώριζε ότι δεν υπήρχε το χρέος: Παρομοίως η απαίτηση απόδοσης της ωφέλειας αποκλείεται, εάν ο δότης αποδείξει ότι ο δότης γνώριζε ότι η παροχή της ωφέλειας (στην περίπτωση των δύο αγροτών το όργωμα του κτήματος) δεν αναποκρίνεται στο συμφέρον και την βούληση (πραγματική ή εικονική) του λήπτη.

¹⁷⁵ Στο ίδιο, 1993, σελ.519

¹⁷⁶ Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ.366

¹⁷⁷ Μ. Κατζέλα, 2010, σελ.216, 217. Απόσβεση της υποχρέωσης του λήπτη για απόδοση του σωζόμενου πλουτισμού είναι φανερό ότι δεν μπορεί να υπάρξει στις περιπτώσεις του παράνομου περιουσιακού οφέλους, το οποίο είναι προϊόν κλοπής, υπεξάιρεσης, εκβίασης κλπ, αφού ο δράστης δεν μπορεί να θεωρηθεί καλής πίστης και συνεπώς η ευθύνη του διατηρείται ακέραια και μάλιστα αυξημένη. Βλ. Ζ. Φασούλας, «Η έννοια της «περιουσίας», της «ζημίας» (βλάβης) και του «παράνομου περιουσιακού οφέλους» στο αστικό και ποινικό δίκαιο (εγκλήματα εκβίασης, απάτης και απιστίας). Απάτη τελούμενη από χρηματιστές και το σκοπούμενο περιουσιακό όφελος», *ΑρχΝ*, 6, 2003, σελ.798.

¹⁷⁸ Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 348 ΑΚ όποιος οφείλει ορισμένο πράγμα ευθύνεται αφότου επιδόθηκε η αγωγή σε αποζημίωση για χειροτέρευση ή καταστροφή ή αδυναμία να το αποδώσει, σύμφωνα με τις διατάξεις για τη διεκδίκηση, με την επιφύλαξη της τυχόν μεγαλύτερης ευθύνης από

Σημαντικό είναι να ληφθεί υπόψη εάν η απώλεια ή η βλάβη του ληφθέντος «πράγματος» οφείλεται στην υπαιτιότητα του λήπτη ή εάν προκλήθηκε τυχαία. Σε αυτή την περίπτωση εάν συγχρόνως ο λήπτης πληροί τις προϋποθέσεις της κακοπιστίας σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 911 ΑΚ και 912 ΑΚ, τότε ο λήπτης ευθύνεται για το ληφθέν «πράγμα» παρομοίως με την ευθύνη του κακόπιστου νομέα και κατά συνέπεια, σύμφωνα με τις διατάξεις του 1097 ΑΚ, έχει την ευθύνη για την απώλεια ή βλάβη του «πράγματος» που είχε περιέλθει στην κατοχή του, αφού αυτή προήλθε από δικό του πταίσμα, ήτοι εξ αιτίας της δικής του υπαιτιότητας.¹⁷⁹ Η απώλεια ή η χειροτέρευση του ληφθέντος «πράγματος» δεν τον απαλλάσσει (έκλειψη πλουτισμού) ούτε περιορίζει την υποχρέωση του (μείωση αποδοτέου πλουτισμού) όπως προβλέπει το άρθρο 909 ΑΚ, καθόσον είναι υπαίτιος για την νέα κατάσταση. Συνεπώς, είναι υποχρεωμένος να αποζημιώσει τον δότη. Η ευθύνη του δηλαδή θα είναι όχι για την απόδοση της ωφέλειας την οποία απεκόμισε από την κατοχή του ληφθέντος «πράγματος», αλλά για την αποζημίωση.¹⁸⁰ Στο παράδειγμα της καταστροφής του αγροτικού μηχανήματος,¹⁸¹ το οποίο χρησιμοποιήθηκε προηγουμένως για την περίπτωση της απώλειας ή βλάβης του ληφθέντος «πράγματος», αντίθετα με την προστασία που ο νόμος παρέχει στον καλόπιστο λήπτη, ο κακόπιστος λήπτης, ο οποίος αν και γνώριζε την έλλειψη νόμιμης αιτίας αλλά και ότι το μηχανήμα δεν θα παρέμενε οριστικά στην κατοχή του, εντούτοις προέβη σε υπέρ του δέοντος χρήση του, ενώ παρέλειψε την συντήρηση του ώστε να αποφύγει δαπάνες, με συνέπεια την καταστροφή του, είναι υποχρεωμένος να αποζημιώσει τον δότη. Ούτως, δεν μπορεί να επικαλεστεί την προστασία του 909 ΑΚ. Παρομοίως, στο έτερο παράδειγμα, εκείνο της μεταπώλησης του μηχανήματος σε τιμή μικρότερη από την αγοραία του αξία (μείωση της ωφέλειας – μερική απόσβεση της υποχρέωσης απόδοσης του πλουτισμού),¹⁸² ο κακόπιστος λήπτης, οφείλει να αποζημιώσει τον δότη στο ύψος, τουλάχιστον, της αγοραίας αξίας του μηχανήματος, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 910, 911, 912 ΑΚ σε

την ενοχική σχέση ή την υπερημερία. Παρομοίως η διάταξη του άρθρου 1097 ΑΚ ορίζει ότι ο νομέας από την επίδοση της αγωγής ευθύνεται σε αποζημίωση του κυρίου, αν από υπαιτιότητά του το πράγμα χειροτέρευσε ή καταστράφηκε ή δεν μπορεί να αποδοθεί για κάποιον άλλο λόγο.

¹⁷⁹ Στο ίδιο, σελ. 368. Σύμφωνα με το άρθρο 1097 ΑΚ, Ο νομέας από την επίδοση της αγωγής ευθύνεται σε αποζημίωση του κυρίου, αν από υπαιτιότητά του το πράγμα χειροτέρευσε ή καταστράφηκε ή δεν μπορεί να αποδοθεί για κάποιον άλλο λόγο.

¹⁸⁰ Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ.368

¹⁸¹ Βλ. σελ. 43 παρούσας εργασίας

¹⁸² Βλ. σελ.45 παρούσας εργασίας

συνδυασμό με τις διατάξεις των άρθρων 1098 και 1097 ΑΚ.¹⁸³ Στην περίπτωση βεβαίως της τυχαίας απώλειας ή χειροτέρευσης του ληφθέντος «πράγματος», δεν ευθύνεται ούτε ο καλόπιστος αλλά ούτε και ο κακόπιστος λήπτης (για παράδειγμα, σε περίπτωση καταστροφής του μηχανήματος εξ αιτίας ενός απρόβλεπτου καταστροφικού φυσικού φαινομένου) και θα απαλλάσσεται από την υποχρέωση να αποζημιώσει τον δότη για την απώλεια του περιουσιακού στοιχείου του τελευταίου.¹⁸⁴ Σημειωτέον και σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου (ανωτέρω άρθρων του ΑΚ) η απαλλαγή του λήπτη, είτε κακόπιστου είτε καλόπιστου, αναφέρεται στην υποχρέωση για αποζημίωση, ήτοι την αποκατάσταση της ζημίας, και δεν πρέπει να συγχέεται με απόδοση της αξίας του ληφθέντος, ήτοι την απόδοση του πλουτισμού, όπως αυτή ορίζεται από τις διατάξεις περί αδικαιολόγητου πλουτισμού (άρθρα 904, 908 ΑΚ) η οποίες εφαρμόζονται και επί του κακόπιστου λήπτη.¹⁸⁵

3.3 Η επίταση της ευθύνης του λήπτη.

Από την στιγμή που επιδίδεται η αγωγή αποδόσεως του αδικαιολόγητου πλουτισμού ο λήπτης ευθύνεται κατά τις διατάξεις των άρθρων 346 ΑΚ και 348 ΑΚ, όπως ορίζει το άρθρο 910 ΑΚ. Ο κρίσιμος χρόνος είναι εκείνος της επίδοσης της αγωγής οπότε και επέρχεται η κακοπιστία.¹⁸⁶ Κατά συνέπεια, από την στιγμή που λαμβάνει την αγωγή, γνωρίζει ότι κατέχει τον ληφθέν «πράγμα» δίχως νόμιμη αιτία και ο πλουτισμός του είναι αδικαιολόγητος. Εάν το αντικείμενο του πλουτισμού σώζεται, τότε αυτός είναι υποχρεωμένος να το φυλάσσει και να μεριμνά για την κατάσταση του, αποφεύγοντας ενέργειες που ενδέχεται να προκαλέσουν αλλοίωση ή καταστροφή, άρα και ζημία του δότη/δικαιούχου, καθώς και να αποφύγει την εκμετάλλευσή του η οποία θα μπορούσε να του αποφέρει ωφέλειες.¹⁸⁷ Έχει επίσης την υποχρέωση, σε περίπτωση που το αντικείμενο του πλουτισμού είναι χρηματικό, να καταβάλει τόκο ο οποίος αντιστοιχεί στο διάστημα μεταξύ της επίδοσης της αγωγής και της εξόφλησης, ανεξάρτητα αν είναι υπερήμερος.¹⁸⁸

¹⁸³ Α. Βαλτούδης, 2018, σελ.47

¹⁸⁴ Στο ίδιο, σελ.47 και Γ.Παπαχρήστου, σελ. 369.

¹⁸⁵ Γ.Παπαχρήστου,2014, σελ.370

¹⁸⁶ Μ. Κατζέλα, 2010, σελ.218, Ι. Σπυριδάκης, 2011, σελ.18, Γ.Παπαχρήστου,2014, σελ.258

¹⁸⁷ Γ.Παπαχρήστου,2014, σελ.259

¹⁸⁸ Μ. Κατζέλα, 2010, σελ.218

Η ευθύνη του λήπτη επιτείνεται και στην περίπτωση αχρεώστητου. Σύμφωνα με το άρθρο 911 ΑΚ ο λήπτης ευθύνεται σαν να του έχει επιδοθεί η αγωγή στην περίπτωση απαίτησης αχρεώστητου, από την στιγμή δηλαδή που λαμβάνει γνώση της ανυπαρξίας του χρέους για την εξόφληση του οποίου καταβάλλεται η παροχή.¹⁸⁹ Αν ο λήπτης γνώριζε, την στιγμή που ο δότης κατέβαλε την παροχή, την ανυπαρξία του χρέους, τότε ο δότης έχει δικαίωμα να απαιτήσει την καταβολή νόμιμων τόκων επί του πλουτισμού οι οποίοι υπολογίζονται από την καταβολή της παροχής. Απαιτείται θετική γνώση της ανυπαρξίας του χρέους το βάρος της απόδειξης φέρει ο δότης/ενάγων.¹⁹⁰ Η ευθύνη του λήπτη επιτείνεται επίσης σε περίπτωση απαίτησης παράνομου πλουτισμού για παράνομη ή ανήθικη αιτία, σύμφωνα με τις διατάξεις του 911 ΑΚ. Για την εφαρμογή της διάταξης αυτής, υπάρχει αμφισβήτηση ως προς το εάν ο λήπτης πρέπει να έχει συνείδηση του παράνομου η ανήθικου της αιτίας, ήτοι ότι απαγορεύεται η λήψη του συγκεκριμένου «πράγματος» (παροχής).¹⁹¹ Σύμφωνα με την νομολογία, μια τέτοια γνώση δεν είναι αναγκαία. Για να δειχθεί η κακοπιστία του λήπτη, αρκεί ο δότης/ενάγων να αποδείξει ότι η παροχή είναι αντίθετη στα χρηστά ήθη, δίχως να χρειάζεται να αποδείξει και την γνώση ή μη του λήπτη για την παρανομία ή το ανήθικο του χαρακτήρα της παροχής.¹⁹² Για να εφαρμοστεί η διάταξη του άρθρου 911 ΑΚ, το στοιχείο της ανηθικότητας πρέπει να υπάρχει μόνον στον λήπτη, διότι αν υπήρχε και στο δότη, η αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού αποκλείεται, σύμφωνα και με την ρύθμιση του άρθρου 907 ΑΚ, περ.1.¹⁹³

Για τις ανωτέρω περιπτώσεις ο λήπτης, όπως αναφέρθηκε, ευθύνεται κατά τις διατάξεις των άρθρων 346 και 348. Υπάρχει επίσης η ευθύνη του λήπτη για αιτία που δεν επακολούθησε ή έληξε, σύμφωνα με το άρθρο 912 ΑΚ. Η ευθύνη επιτείνεται επειδή ο λήπτης όφειλε να προβλέψει την αναζήτηση από τον δότη και για αυτό τον λόγο ευθύνεται για την παροχή που έλαβε σαν να του είχε επιδοθεί η αγωγή. Η αποτυχία του λήπτη να προβλέψει την αναζήτηση συνιστά αμέλεια και για αυτό έχει την υποχρέωση να αποδώσει τα ωφελήματα αφότου έμαθε ότι η αιτία δεν επακολούθησε ή έληξε. Ο δότης από την πλευρά του χρειάζεται να αποδείξει ότι ο λήπτης προέβλεψε ή όφειλε να προβλέψει την αναζήτηση του πλουτισμού που έλαβε. Ο λήπτης δεν έχει το δικαίωμα να ισχυριστεί ότι η απώλεια του «πράγματος» επήλθε

¹⁸⁹ Μ. Κατζέλα, 2010, σελ.219, Ι. Σπυριδάκης, 2011, σελ.19, Γ.Παπαχρήστου,2014, σελ.260

¹⁹⁰ Μ. Κατζέλα, 2010, σελ.219, Ι. Σπυριδάκης, 2011, σελ.19

¹⁹¹ Μ. Κατζέλα, 2010, σελ.219, Ι. Σπυριδάκης, 2011, σελ.19.

¹⁹² Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ. 271

¹⁹³ Βλ. σελ.37 παρούσας εργασίας και Γ.Παπαχρήστου,2014, σελ.269

μεταγενέστερα από την αγωγή του δότη.¹⁹⁴ Η κακοπιστία του λήπτη σχετίζεται ασφαλώς με την αμέλεια του λήπτη να προβλέψει την λήξη της αιτίας και συνεπώς την αναζήτηση του ληφθέντος. Αλλά ως προς του καρπούς (ωφελήματα) τα οποία απεκόμισε από την κατοχή του ληφθέντος, απαιτείται σαφώς εκ μέρους του λήπτη η γνώση του γεγονότος ότι η αιτία έληξε ή δεν επακολούθησε. Μόνον με αυτή την προϋπόθεση καθίσταται κακόπιστος.¹⁹⁵ Σε αυτό το πλαίσιο, υπάρχει πάντα το ενδεχόμενο ο λήπτης να ήταν εξαρχής κακόπιστος, αφού ενώ κατά τον χρόνο κτήσης του πλουτισμού, μπορούσε να προβλέψει την μετέπειτα αναζήτηση του και δεν το έπραξε. Υπό αυτό το πρίσμα, η επίταση ευθύνη του λήπτη διαφοροποιείται ως προς το ληφθέν «πράγμα» από τα ωφελήματα (καρπούς) που προέκυψαν από την κατοχή του. Αυτό διότι, σύμφωνα με την διάταξη του εδ.β' του άρθρου 912 ΑΚ, για του καρπούς ο λήπτης θα ευθύνεται αυστηρότερα μόνον αφότου μάθει (απαιτείται θετική γνώση) ότι η αιτία δεν επακολούθησε ή έληξε (τότε θα είναι και υποχρεωμένος να αποδώσει του καρπούς) ενώ για ως προς το ληφθέν «πράγμα» αρκεί απλώς και η υπαίτια (αφότου όφειλε να προβλέψει) άγνοια της λήξης ή μη επακολούθησης της αιτίας.¹⁹⁶

3.4 Ευθύνη τρίτου

Σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 913 ΑΚ, εφόσον ο λήπτης δεν ευθύνεται σε απόδοση, επειδή ό,τι περιήλθε σ' αυτόν χωρίς αιτία το προσπόρισε σε τρίτον με χαριστική πράξη, ο δότης μπορεί να αναζητήσει από τον τρίτο ό,τι περιήλθε σ' αυτόν. Η σχετική διάταξη δεν εφαρμόζεται αν η χαριστική πράξη έγινε ενώ συνέτρεχαν οι προϋποθέσεις των διατάξεων των άρθρων 910-912 ΑΚ περί επιτάσεως της ευθύνης του λήπτη. Σε αυτή την περίπτωση η ευθύνη δεν βαραίνει τον χαριστικώς αποκτήσαντα αλλά τον λήπτη ο οποίος και παραμένει υπόχρεος σε απόδοση του πλουτισμού.¹⁹⁷ Ο δότης μπορεί να αναζητήσει τον πλουτισμό, ο οποίος εξακολουθεί να υφίσταται (σε περίπτωση που δεν έχει καταστραφεί ή μειωθεί), με ευθεία αγωγή αδικαιολόγητου πλουτισμού από τον τρίτο. Αν πάλι ο τρίτος έχει ήδη μεταβιβάσει την αρχική παροχή με χαριστική αιτία σε άλλο πρόσωπο (περίπτωση

¹⁹⁴ Βλ. Κατζέλα, 2010, σελ.219, 220, Ι. Σπυριδάκης, 2011, σελ.19.

¹⁹⁵ Γ.Παπαρήστου, 2014, σελ.274 και 275.

¹⁹⁶ Στο ίδιο, σελ.277

¹⁹⁷ Βλ. Μ.Κατζέλα, 2010, σελ.220, Ι.Σπυριδάκης, 2011, σελ.20

φαινομένου αλυσίδας πλουτισμών)¹⁹⁸, τότε εκείνο το πρόσωπο (τέταρτος) ευθύνεται και υποχρεούται να αποδώσει το πράγμα στον αρχικό δότη. Για το τρίτο πρόσωπο και όσους άλλους επακολουθούν (διαδοχικοί λήπτες του αρχικού αντικειμένου του πλουτισμού) ισχύουν όσα ισχύουν για την ευθύνη του αρχικού λήπτη. Αν ο αρχικός λήπτης, παραχώρησε το ληφθέν πράγμα σε τρίτον με σκοπό την εξόφληση χρέους του, ήτοι εξοικονόμηση ιδίων δαπανών, εξακολουθεί να ευθύνεται ο αρχικός λήπτης (η υποχρέωση του για απόδοση του πράγματος στον δότη/ενάγοντα δεν αποσβήνεται) και όχι ο πλουτήσας τρίτος.¹⁹⁹

3.5 Αμφοτεροβαρείς συμβάσεις. Η θεωρία των δύο αξιώσεων και η θεωρία του καταλοίπου.

Σε περίπτωση που μια αμφοτεροβαρής σύμβαση είναι από την αρχή ανίσχυρη ή έχει κατά άλλο τρόπο εκ των υστέρων ανατραπεί, η υποχρέωση απόδοσης του πλουτισμού υφίσταται και για τα δύο μέρη. Η παροχή δηλαδή που καταβλήθηκε θα αναζητηθεί ως αδικαιολόγητος πλουτισμός. Αυτό σημαίνει ότι τόσο ο δότης της παροχής, όσο και ο λήπτης ο οποίος συγχρόνως είναι και ο καταβάλλων την αντιπαροχή, έχουν ο ένας κατά του άλλου αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού. Στην περίπτωση αυτή γεννώνται δύο αξιώσεις αδικαιολόγητου πλουτισμού, ανεξάρτητες μεταξύ τους (θεωρία των δύο αξιώσεων).²⁰⁰ Ένα παράδειγμα: ο Χ αγόρασε από τον Ψ ένα μηχάνημα (κινητό πράγμα) και σε αντάλλαγμα κατέβαλε στον Ψ ένα χρηματικό τίμημα. Αν η συναλλαγή είναι άκυρη, ο Χ έχει αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού κατά του Ψ για το χρηματικό τίμημα που κατέβαλε και συγχρόνως ο Ψ έχει αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού κατά του Χ για το μηχάνημα που πώλησε.

Υπάρχουν όμως περιπτώσεις στις οποίες ένα από τα δύο μέρη για κάποια αιτία δεν έχει υποχρέωση αποδόσεως του πλουτισμού ενώ το άλλο έχει και κατά συνέπεια μόνον το πρώτο μέρος διατηρεί την αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού.²⁰¹ Στο ανωτέρω παράδειγμα, αν υποθέσουμε ότι το μηχάνημα καταστράφηκε επειδή ήταν ελαττωματικό και όχι λόγω υπαιτιότητας του Χ, τότε ο Χ μπορεί να απαιτήσει την επιστροφή του τιμήματος που κατέβαλε. Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 909 ΑΚ, δεν υποχρεούται να επιστρέψει το μηχάνημα, αφού

¹⁹⁸ Βλ. Βλ. Α. Βαλτούδης, 2018, σελ.45

¹⁹⁹ Βλ. Μ.Κατζέλα, 2010, σελ.220, Ι.Σπυριδάκης, 2011, σελ.20.

²⁰⁰ Βλ.Ι.Σπυριδάκης, 2011, σελ.20, Μ.Κατζέλα,2010, σελ.184

²⁰¹ .Ι.Σπυριδάκης, 2011, σελ.21

λόγω της απώλειας του η υποχρέωση απόδοσης του πλουτισμού (μηχάνημα) προς τον Ψ, δεν υφίσταται (απόσβεση υποχρέωση λόγω απώλειας) αλλά αυτό δεν αποκλείει την δική του αξίωση κατά του Ψ για το δοθέν τίμημα, το οποίο εξακολουθεί να σώζεται.²⁰² Σε αυτές όμως τις περιπτώσεις είναι πρόδηλο ότι ο πωλητής ενήργησε αντίθετα με την αρχή της καλής πίστης όταν πώλησε το μηχάνημα στον αγοραστή. Ο αγοραστής, ακυρώνοντας την δικαιοπραξία λόγω απάτης και ως μη υπαίτιος της παρανομίας, μπορεί αν ο πωλητής ασκήσει αγωγή εναντίον του και απαιτήσει την απόδοση του «πράγματος», να αντιτάξει την δικαιολογητική δύναμη της δικής του αντιπαροχής, ήτοι του ανταλλάγματος που αυτός έδωσε, αφού ο ίδιος δεν βαρύνεται με την παρανομία.²⁰³ Ευθύνεται μόνον κατά το μέτρο της διάταξης του άρθρου 909 ΑΚ. Αλλά επειδή το πράγμα δεν σώζεται η υποχρέωση απόδοσης αποσβήνεται. Ο ίδιος όμως έχει το δικαίωμα επιστροφής του τιμήματος που κατέβαλε, διατηρεί δηλαδή την αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού.

Οι παραπάνω περιπτώσεις, όπου ο λήπτης παρόλο που αδυνατεί να επιστρέψει την ληφθείσα παροχή διατηρεί το δικαίωμα να αναζητήσει την δική του, αποτελούν την εξαίρεση καθώς αναφέρονται σε παράνομες, ανήθικες ή αντίθετες με την αρχή της καλής πίστης δικαιοπραξίες. Στις πλείστες των περιπτώσεων όταν μια από τις δύο εκπληρωθείσες παροχές δεν σώζεται, ο λήπτης της σωζόμενης παροχής απαλλάσσεται από την υποχρέωση του εάν δεν είναι δυνατόν να του επιστραφεί ό,τι κατέβαλε ως αντάλλαγμα.²⁰⁴ Στο προηγούμενο παράδειγμα, αν εκλείψει το στοιχείο της απάτης ή της παρανομίας (πώληση ελαττωματικού πράγματος), ο πωλητής Ψ δεν έχει την υποχρέωση να επιστρέψει το τίμημα το οποίο έλαβε ως αντάλλαγμα για το μηχάνημα που πώλησε στον Χ. Εντούτοις, σε πολλές τέτοιες περιπτώσεις η λύση δεν είναι πάντα απλή καθώς ανακύπτουν προβλήματα και «ανεπιεικείς λύσεις».²⁰⁵ Σε αυτές τις περιπτώσεις ακολουθείται η θεωρία του *καταλοίπου*. Σύμφωνα με αυτή την θεωρία οι δύο παροχές (παροχή και αντιπαροχή) της ανίσχυρης αμφοτεροβαρούς σύμβασης δεν θα αναζητηθούν με ξεχωριστές μεταξύ τους αξιώσεις, αλλά θα θεωρηθούν ως ενιαία συναλλαγή και θα συνυπολογιστεί η αξία τους. Αν μεταξύ της πραγματικής αξίας της παροχής και της αντιπαροχής υπάρχει διαφορά, τότε το μέρος εκ των δύο συναλλασσομένων μερών, εις βάρος του οποίου υπάρχει η διαφορά (κατάλοιπο), ήτοι ο λήπτης της παροχής με την μικρότερη αξία, μπορεί να προβάλλει

²⁰² Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ.333

²⁰³ Βλ. Μ Σταθόπουλος, 1972,σελ. 125

²⁰⁴ Γ.Παπαχρήστου, 2014, σελ.332-333.

²⁰⁵ Ι.Σπυριδάκης, 2011, σελ.21

αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού και να καταθέσει αγωγή κατά του άλλου μέρους.²⁰⁶ Στο προαναφερθέν παράδειγμα, αν το μηχάνημα που πώλησε ο Ψ στον Χ έχει πραγματική αξία 1000 ευρώ και το τίμημα που εισέπραξε (αντιπαροχή) είναι 1100, τότε το κατάλοιπο (η διαφορά μεταξύ της αξίας παροχής και της αξίας αντιπαροχής) είναι 100 ευρώ. Ο Χ έχει αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού ίση με 100 ευρώ. Αν η αξία παροχής και αντιπαροχής είναι ίδια (1000 ευρώ) κανένας δεν έχει αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού αφού δεν υπάρχει κατάλοιπο. Αν η πραγματική αξία είναι 1100 και ο Ψ πώλησε το μηχάνημα στο Χ 1000, πάλι δεν υπάρχει αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού. Για μεν τον Χ δεν υπάρχει κατάλοιπο, για δε τον Ψ, το κατάλοιπο θα είναι υπέρ του, αφού εφόσον ακυρωθεί η συναλλαγή, το μηχάνημα (παροχή) θα επιστραφεί σε αυτόν (ουσιαστικά το κατάλοιπο είναι υπέρ του και όχι εις βάρος του αφού θα επιστρέψει τα 1000 ευρώ που έλαβε αλλά θα λάβει πίσω την παροχή (μηχάνημα) της οποίας η αξία είναι 1100).²⁰⁷

4. Αδικαιολόγητος πλουτισμός και δημόσιο δίκαιο.

4.1 Εφαρμογή των διατάξεων του αδικαιολόγητου πλουτισμού στις σχέσεις δημοσίου δικαίου.

Το ζήτημα που απασχολεί ανέκαθεν τους δημοσιολόγους είναι εάν οι κανόνες που πηγάζουν από την απαγόρευση του αδικαιολόγητου πλουτισμού είναι συμβατοί με το δημόσιο δίκαιο. Παλαιότερα υπήρξε αμφισβήτηση ως προς το εάν η αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού μπορούσε να εγερθεί κατά του δημοσίου και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, η οποία διατυπώθηκε και στην νομολογία των δικαστηρίων της χώρας.²⁰⁸ Σύμφωνα με μία άποψη, αξίωση από αδικαιολόγητο πλουτισμό δεν δύναται να εγερθεί κατά του δημοσίου, καθόσον ο ιδιώτης ο οποίος θεωρεί ότι το δημόσιο έχει αδικαιολόγητα πλουτίσει εις βάρος του μπορεί να καταφύγει στην προστασία του νόμου, είτε βάσει των άρθρων 105 και 106 του Εισαγωγικού Νόμου του ΑΚ, οι διατάξεις των οποίων ρυθμίζουν θέματα αστικής ευθύνης του δημοσίου, είτε βάσει ειδικών διατάξεων και διοικητικών συμβάσεων.²⁰⁹

²⁰⁶ Βλ.Ι.Σπυριδάκης, 2011, σελ. 21, Μ.Κατζέλα, 2010, σελ.184

²⁰⁷ Βλ. Ι.Σπυριδάκης, 2011, σελ.21

²⁰⁸ Βλ. Μ Σταθόπουλος, 1972,σελ.174, υπ.2., Μ.Κατζέλα, 2010, σελ.221

²⁰⁹ Σύμφωνα με το άρθρο 105ΕισΝΑΚ, πράξεις και παραλείψεις των οργάνων του δημοσίου, που ανάγονται σε έννομες σχέσεις του ιδιωτικού δικαίου ή σχετικές με την ιδιωτική του περιουσία, το δημόσιο ευθύνεται κατά τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα για τα νομικά πρόσωπα. Επιπροσθέτως,

Σύμφωνα με αυτή την άποψη, στο πλαίσιο του δημοσίου δικαίου, η ευθύνη του Δημοσίου είναι αντικειμενική, περιουσιακές μετακινήσεις δίχως νόμιμη αιτία είναι παράνομες και καλύπτονται από αποζημιωτική ευθύνη των διατάξεων των άρθρων 105 και 106 ΕισΝΑΚ.²¹⁰ Η ανωτέρω όμως άποψη έχει πλέον εγκαταλειφθεί, καθώς η νομολογία, κυρίως των διοικητικών δικαστηρίων, δέχεται την αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού και κατά του Δημοσίου και των ΝΠΔΔ και ΟΤΑ και γενικώς στις σχέσεις δημοσίου δικαίου, όπως και κατά την εφαρμογή των κανόνων που ρυθμίζουν ζητήματα επιστροφής στους ζημιωθέντες ιδιώτες της ωφέλειας που προέκυψε αδικαιολόγητως για το Δημόσιο. Είναι γενικώς παραδεκτό, ότι η εφαρμογή της αρχής του αδικαιολόγητου πλουτισμού του άρθρου 904ΑΚ είναι αναγκαία και βρίσκει εφαρμογή στις έννομες σχέσεις του Δημοσίου, κυρίως δε στο πλαίσιο των διοικητικών συμβάσεων.²¹¹ Η αναγκαιότητα των εφαρμογών των διατάξεων του ΑΚ περί αδικαιολόγητου πλουτισμού πηγάζει από το γεγονός ότι ακόμα και αν θεωρηθεί δεδομένη η απόλυτη επικουρικότητα της αξίωσης από πλευράς ουσιαστικού δικαίου (εφόσον υπάρχει η κάλυψη του νομοθετικού πλαισίου των άρθρων 105 και 106 ΕισΝΑΚ), ο ιδιώτης, φυσικό ή νομικό πρόσωπο, αντισυμβαλλόμενος του Δημοσίου, έχει την ανάγκη να καταφύγει στην προστασία των διατάξεων του άρθρου 904 ΑΚ, κυρίως στις περιπτώσεις μιας ελαττωματικής συμβατικής σχέσης όπου εκκρεμεί η ολοκλήρωση της παροχής.²¹² Πάντα βέβαια υπό τον όρο ότι συντρέχουν οι απαραίτητες προϋποθέσεις, οι οποίες συντρέχουν και στο πλαίσιο των σχέσεων ιδιωτικού δικαίου, όπως για παράδειγμα ότι δεν υπάρχει ειδική ρύθμιση ή άλλο ένδικο βοήθημα για την αποκατάσταση της περιουσιακής μετακίνησης.²¹³ Γενικώς υποστηρίζεται ότι οι αξιώσεις από αδικαιολόγητο πλουτισμό μπορούν να υπαχθούν στο διοικητικό δικονομικό σύστημα επειδή στηρίζονται σε ηθικές και νομικές επιταγές που εξυπηρετούν τις αρχές της επανορθωτικής δικαιοσύνης αλλά και διότι εξειδικεύουν τις αρχές της ισότητας επί των δημοσίων βαρών και της οικονομικής ισορροπίας των διοικητικών

σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 106ΕισΝΑΚ, Για παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του δημοσίου κατά την άσκηση της δημόσιας εξουσίας που τους έχει ανατεθεί, το δημόσιο ενέχεται σε αποζημίωση, εκτός αν η πράξη ή η παράλειψη έγινε κατά παράβαση διάταξης που υπάρχει για χάρη του γενικού συμφέροντος. Μαζί με το δημόσιο ευθύνεται εις ολόκληρον και το υπάιτιο πρόσωπο, με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων για την ευθύνη των υπουργών.

²¹⁰ Βλ. Α. Τσιρώνας, *Οι αξιώσεις αδικαιολόγητου πλουτισμού από την εκτέλεση διοικητικών συμβάσεων*, 2007, σελ.35.

²¹¹ Στο ίδιο, σελ.35 και 38, Μ.Κατζέλα, 2010, σελ.221

²¹² Α.Τσιρώνας, 2007, σελ.35.

²¹³ Μ.Κατζέλα, 2010, σελ.221

συμβάσεων.²¹⁴ Ένας επίσης σημαντικός λόγος είναι αυτός που υποστηρίζεται από τον Π.Παυλόπουλο, ο οποίος μεταξύ άλλων αναφέρει ότι ο κανόνας της απαγόρευσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού, από πλευράς ουσιαστικού διοικητικού δικαίου, μπορεί να θεμελιωθεί στις αρχές της χρηστής διοίκησης και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης αλλά και στις διατάξεις του άρθρου 904ΑΚ.²¹⁵

4.2 Υποκείμενα της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού στο δημόσιο δίκαιο. Δικαιοδοσία δικαστηρίων.

Το Δημόσιο, οι ΟΤΑ και τα ΝΠΔΔ μπορεί να είναι είτε υπόχρεοι είτε δικαιούχοι της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού. Στην πρώτη περίπτωση, ο πλουτισμός πρέπει να έχει επέλθει στο Δημόσιο ή το ΝΠΔΔ και όχι σε τρίτο πρόσωπο. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του πλουτισμού επί διοικητικής διαφοράς στην οποία ένας ασφαλιστικός οργανισμός του δημοσίου, καταβάλλει νοσήλια κάτω του κόστους και η σύμβαση που το προβλέπει είναι άκυρη λόγω του ότι στηρίζεται σε άκυρη κανονιστική σύμβαση.²¹⁶ Άλλο παράδειγμα, αποτελούν οι συμβάσεις προμήθειας των ΟΤΑ. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι συμβαλλόμενοι έχουν την δυνατότητα να επιδιώξουν την ικανοποίηση των αξιώσεων τους με αγωγή αποζημίωσης, στην οποία η αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού έχει επικουρικό χαρακτήρα.²¹⁷ Αξίωση από αδικαιολόγητο πλουτισμό μπορεί να εγείρει ιδιώτης κατά του Δημοσίου, στην περίπτωση που μισθώνει ακίνητο σε μια δημόσια υπηρεσία (συνήθως ΔΟΥ). Για παράδειγμα, σε περίπτωση μη έγκυρης σύμβασης μισθώσεως περιορισμένης διάρκειας, για στέγαση της εν λόγω υπηρεσίας, τα χρηματικά ποσά που αντιστοιχούν στο συμφωνηθέν μίσθωμα μπορούν να αναζητηθούν από τον ιδιοκτήτη του ακινήτου, μόνον κατ'εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 904 ΑΚ.²¹⁸ Άλλο παράδειγμα, αποτελεί η παράνομη κατάληψη ακινήτου από στρατιωτική υπηρεσία. Σε αυτή την περίπτωση, δημιουργείται η υποχρέωση αποζημίωσης ή απόδοσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού.²¹⁹

Το Δημόσιο μπορεί να είναι και δικαιούχος της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού την οποία μπορεί να εγείρει έναντι ιδιώτη, φυσικού ή νομικού προσώπου. Τέτοια περίπτωση συνιστά η αγωγή εναντίον αυτών οι οποίοι, δίχως συμβατική

²¹⁴ Α.Τσιρώνας, 2007, σ.37, Ν. Σοϊλεντάκης, *Η αγωγή στην Διοικητική Δικονομία*, 2004, σσ.319-320.

²¹⁵ Π.Παυλόπουλος, «Ο αδικαιολόγητος πλουτισμός στο Δημόσιο Δίκαιο», ΝοΒ 1998,σελ. 150, 166.

²¹⁶ Βλ. Μ.Κατζέλα, 2010, σελ. 221,223.

²¹⁷ Στο ίδιο, σελ.223

²¹⁸ Στο ίδιο, σελ.225

²¹⁹ Στο ίδιο, σελ.226

σχέση, καρπώνονται ή χρησιμοποιούν δημόσια κτήματα ή κτήματα των οποίων την νομή ή την χρήση έχει το Δημόσιο. Εις βάρος αυτών βεβαιώνεται αποζημίωση για το χρονικό διάστημα που έκαναν χρήση των κτημάτων του Δημοσίου, όπως καθορίζεται με μία σειρά νομοθετημάτων τα οποία ρυθμίζουν τα περί αποζημίωσης του Δημοσίου για χρήση δημοσίων κτημάτων.²²⁰ Σύμφωνα με την ΑΠ 585/2008: « Η αποζημίωση καθορίζεται κατά την κρίση αγαθού ανδρός τηρουμένων των αρχών που επιβάλλουν οι διατάξεις των άρθρων 904 ΑΚ περί αδικαιολογήτου πλουτισμού και έχει χαρακτήρα ανταλλάγματος για την ωφέλεια που αποκομίζει εκείνος που κάνει χρήση του δημοσίου κτήματος, ανάλογη προς το οφειλόμενο εκμισθωτή ακινήτου ως μίσθωμα (ΑΕΔ 10/93)». Άλλη περίπτωση στην οποία δικαιούχος της αξίωσης αδικαιολογήτου πλουτισμού είναι το Δημόσιο είναι αυτή της παροχής έναντι δαπανών. Το Δημόσιο μπορεί να προβεί σε βελτιώσεις, εργασίες συντήρησης και επισκευές αναγκαίες για την δημόσια ασφάλεια, ενός κτιρίου στο οποίο στεγάζονται εξωσυμβατικά δημόσιες υπηρεσίες. Το Δημόσιο δύναται, ως διοικητής αλλοτρίων, σε περίπτωση που προέβη στις παραπάνω επισκευές «παρά την πραγματική ή εικαζόμενη βούληση των κυρίων του κτιρίου», να συμψηφίσει την δαπάνη, την οποία και δικαιούται να ζητήσει, σύμφωνα με τις διατάξεις περί αδικαιολογήτου πλουτισμού, από τους ιδιοκτήτες του κτιρίου με την καταβαλλόμενη προς αυτούς αποζημίωση χρήσεως (κατά το άρθρο 737 ΑΚ σε συνδυασμό με τις διατάξεις του 736 ΑΚ).²²¹

Ο χρόνος παραγραφής χρηματικών αξιώσεων κατά του Δημοσίου είναι πέντε έτη εάν δεν ορίζεται διαφορετικά σε κάποια γενική ή ειδική διάταξη, σύμφωνα με το άρθρο 90 παρ. 1 του Ν.2362/1995 (περί δημοσίου λογιστικού και ελέγχου δαπανών), ενώ ο χρόνος παραγραφής στην περίπτωση που οι ενάγοντες είναι υπάλληλοι του Δημοσίου και η αγωγή αφορά καθυστερούμενες αποδοχές ή άλλου είδους απολαβές ή αποζημιώσεις από αδικαιολογήτο πλουτισμό είναι δύο έτη.²²² Οι διαφορές που προκύπτουν από αδικαιολογήτο πλουτισμό του Δημοσίου, ΟΤΑ, και ΝΠΔΔ, στις

²²⁰ Μ.Κατζέλα, σελ.225

²²¹ Στο ίδιο, σελ.224. Σύμφωνα με το άρθρο 736 ΑΚ: «Αν ο διοικητής αλλοτρίων ανέλαβε τη διοίκηση προς το συμφέρον και σύμφωνα με την πραγματική ή την εικαζόμενη θέληση του κυρίου, έχει δικαίωμα να ζητήσει απ' αυτόν τις δαπάνες της διοίκησης και την ανόρθωση των ζημιών κατά τις διατάξεις για την εντολή, που εφαρμόζονται αναλόγως». Το άρθρο 737 ΑΚ καθορίζει τα περί απόδοσης δαπανών του Δημοσίου σε περίπτωση που «ανέλαβε την διοίκηση» (στο παράδειγμα που παρατίθεται ανωτέρω προέβη στην τέλεση εργασιών στο ακίνητο) παρά την θέληση του κυρίου (ιδιοκτήτη του κτιρίου). Άρθρο 737 ΑΚ: «Αν δεν συντρέχουν οι όροι του προηγούμενου άρθρου, ο διοικητής δεν έχει δικαίωμα να ζητήσει την ανόρθωση των ζημιών. Απόδοση των δαπανών δικαιούται να ζητήσει μόνο κατά τις διατάξεις για τον αδικαιολογήτο πλουτισμό».

²²² Στο ίδιο, σελ.226.

σχέσεις του δημοσίου τομέα με τρίτους, επιλύονται ενώπιον των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων όταν υφίσταται σχέση που εμπίπτει στις διατάξεις του δημοσίου δικαίου και στο πλαίσιο της οποίας προκύπτει ο πλουτισμός.²²³ Όταν μια διαφορά προκύπτει στο πλαίσιο μιας διοικητικής σύμβασης καθ' ύλην αρμόδιο είναι το Διοικητικό Εφετείο. Όλες οι αξιώσεις, μεταξύ αυτών και η αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού, που πηγάζουν από έννομη σχέση δημοσίου δικαίου, υπάγονται στην δικαιοδοσία των διοικητικών δικαστηρίων. Η αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού όταν προέρχεται από διοικητική σύμβαση, είτε εγείρεται επικουρικά, είτε ως παρεπόμενη αξίωση, είτε αυτοτελώς, δεν πρέπει να θίγει το ενιαίο της δικονομικής διαδικασίας.²²⁴ Η ενιαία αρμοδιότητα των διοικητικών δικαστηρίων επί όλων των διαφορών που πηγάζουν από διοικητικές συμβάσεις, συμπεριλαμβανομένων των απαιτήσεων για αδικαιολόγητο πλουτισμό, επιβεβαιώνει την βούληση του ιστορικού νομοθέτη, όπως και καταφαίνεται μέσα από τις σχετικές δικονομικές ρυθμίσεις και ειδικότερα την διάταξη του άρθρου 6 παρ.2 περ.α' του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας, σύμφωνα με την οποία η εκδίκαση των διαφορών από διοικητικές συμβάσεις ανήκει, σε πρώτο και τελευταίο βαθμό, στο Διοικητικό Εφετείο.²²⁵ Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται από την πρόσφατη νομολογία των ανωτάτων δικαστηρίων. Σύμφωνα με την ΑΠ 491/2017: «...προκειμένου για έννομη σχέση δημοσίου δικαίου, ως προς την οποία έχει καθιερωθεί, από το νόμο, δικαιοδοσία των διοικητικών δικαστηρίων, αποκλείουσα την ανάμειξη των πολιτικών δικαστηρίων, δεν είναι δυνατή η έγερση ενώπιον των τελευταίων αγωγής. Αυτό ισχύει για όλες τις αξιώσεις που πηγάζουν από την έννομη σχέση, ακόμη και για την αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού, όταν η υποκείμενη σχέση, η οποία προκάλεσε τον πλουτισμό είναι δημοσίου δικαίου (ΑΕΔ 2/1993, Ολ. ΑΠ 138/1966)».

4.3 Δημόσια έργα, εργασιακές σχέσεις, φορολογικά θέματα.

Οι διατάξεις του άρθρου 904ΑΚ περί αδικαιολόγητου πλουτισμού εφαρμόζονται σε όλο το φάσμα των έννομων σχέσεων του Δημοσίου και του ευρύτερου δημόσιου τομέα με τους ιδιώτες. Συνοπτικά:

1) Δημόσια έργα

²²³ Στο ίδιο, σελ.226

²²⁴ Στο ίδιο, σελ. 227, Α.Τσιρωνάς, 2007, σελ. 111

²²⁵ Βλ. Α.Τσιρωνάς, 2007, σελ.110, 112.

Μεταξύ άλλων: Σε περίπτωση προκήρυξης δημοσίων έργων, αν η προκήρυξη αποτυγχάνει να συμπεριλάβει όλα τα κόστη του συγκεκριμένου έργου, ο ανάδοχος εφόσον ζημιώνεται έχει το δικαίωμα να ασκήσει αγωγή αδικαιολόγητου πλουτισμού κατά του ωφεληθέντος Δημόσιου. Το ίδιο ισχύει στην περίπτωση που ο ανάδοχος εκτέλεσε εργασίες καθ' υπέρβαση της αρχικής σύμβασης δίχως συμφωνία. Όπως προαναφέρθηκε, τα διοικητικά δικαστήρια είναι αρμόδια για την εξέταση της αγωγής αδικαιολόγητου πλουτισμού την οποία θα υποβάλλει ο ανάδοχος, καθόσον υπάρχει διαφορά στο πλαίσιο εφαρμογής των όρων μιας διοικητικής σύμβασης.²²⁶

Οι διατάξεις περί αδικαιολόγητου πλουτισμού έχουν εφαρμογή και στις περιπτώσεις αναζήτησης παροχής από εργολήπτη δημοσίων έργων σε εκτέλεση άκυρης σύμβασης καθώς και όταν ο εργολάβος, στο πλαίσιο μιας τέτοιας σύμβασης, εκτέλεσε και παρέδωσε στο Δημόσιο το συμφωνηθέν έργο δίχως να λάβει αμοιβή. Ο πλουτισμός τον οποίο αναζητεί ο εργολάβος, συνίσταται στις δαπάνες που το Δημόσιο (ή ΟΤΑ, ΝΠΔΔ) εξοικονόμησε και τις οποίες θα κατέβαλε σε άλλον εργολάβο με τον οποίο θα κατάρτιζε έγκυρη σύμβαση.²²⁷ Επίσης, το Δημόσιο έχει την υποχρέωση, κατ'εφαρμογήν των διατάξεων του άρθρου 904ΑΚ, να καταβάλλει στον ανάδοχο εκτέλεσης έργου πρόσθετη αποζημίωση για πρόσθετες εργασίες οι οποίες δεν προβλέπονταν από την σύμβαση έργου. Επιπλέον, σε περίπτωση που το ΣτΕ, ακύρωσε σύμβαση ανάθεσης μελέτης, αλλά η σύμβαση ήδη εκτελέστηκε κατά το μεγαλύτερο μέρος της, το Δημόσιο υποχρεούται σε καταβολή αποζημίωσης για τον πλουτισμό που αδικαιολογήτως απεκόμισε, ίση με αυτή που είχε προβλεφθεί από την σύμβαση και στο ύψος της αξίας των εργασιών που ήδη εξετελέστησαν υπό του αναδόχου.²²⁸

2) Εργασιακές σχέσεις.

Οι διατάξεις του άρθρου 904 ΑΚ, έχουν εφαρμογή και επί των αξιώσεων οι οποίες γεννώνται στο πλαίσιο των σχέσεων εργασίας στον δημόσιο τομέα. Σε περίπτωση άκυρης σύμβασης εργασίας, για παράδειγμα, λόγω άκυρης πρόσληψης υπαλλήλου,²²⁹ για όσο χρονικό διάστημα ο υπάλληλος έχει ήδη προσφέρει τις υπηρεσίες του, γεννάται αξίωση από αδικαιολόγητο πλουτισμό ο οποίος συνιστάται στο μισθό που θα καταβαλλόταν από το Δημόσιο σε υπάλληλο ο οποίος θα είχε προσληφθεί με

²²⁶ Βλ. Μ.Κατζέλα, 2010, σελ.228

²²⁷ Στο ίδιο, σελ.229

²²⁸ Στο ίδιο, σελ.230,232.

²²⁹ Στην περίπτωση, για παράδειγμα, που καλύπτεται θέση μη νομοθετημένη. Το άρθρο 103, παρ.2 του Συντάγματος, απαγορεύει τον διορισμό υπαλλήλου σε οργανική θέση μη νομοθετημένη.

έγκυρη σύμβαση εργασίας. Επίσης, σε περίπτωση που κάποιος προσλαμβάνεται από το Δημόσιο για ορισμένη εργασία και του ανατίθενται η εκτέλεση καθηκόντων άλλης εργασίας, κατά συνέπεια μια τέτοια σύμβαση καθίσταται άκυρη, ο προσλαμβανόμενος μισθωτός δικαιούται αποζημιώσεως σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 904 ΑΚ.²³⁰ Το αυτό ισχύει και στην περίπτωση που ο υπάλληλος προσελήφθη από το Δημόσιο για να καλύψει οργανική θέση ορισμένης ειδικότητας και του ανετέθησαν παρανόμως καθήκοντα άλλης ειδικότητας. Εάν το Δημόσιο ή το ΝΠΔΔ, εξ αιτίας αυτού του γεγονότος, έγινε πλουσιότερο, έχει την υποχρέωση να αποδώσει την ωφέλεια η οποία ισούται με τις τυχόν υψηλότερες αποδοχές τις οποίες θα κατέβαλε σε άλλον υπάλληλο τον οποίο θα προσλάμβανε με έγκυρη σύμβαση. Επίσης, εάν ένας μισθωτός σε ΝΠΔΔ, απασχολήθηκε παράνομα περισσότερες ώρες από το νόμιμο ωράριο και δεν υπάρχουν οι προϋποθέσεις για παροχή αποζημίωσης, το ΝΠΔΔ υποχρεούται να του αποδώσει κάθε ωφέλεια από την παροχή εργασίας, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 904 και 908 ΑΚ. Η ωφέλεια που απεκόμισε το ΝΠΔΔ και οφείλει να την επιστρέψει, ισούται με το χρηματικό ποσό το οποίο θα κατέβαλε σε άλλον μισθωτό, με τα ίδια προσόντα και τις ίδιες συνθήκες, για τις επιπλέον ώρες που υποχρεώθηκε να εργαστεί ο μισθωτός πέραν του νόμιμου ωραρίου.²³¹ Υπάρχουν ακόμα περιπτώσεις που η σύμβαση εργασίας την οποία καταρτίζει το Δημόσιο με έναν εργαζόμενο είναι άκυρη επειδή σύμφωνα με τον νόμο (άρθρο 84, εδ.α', γ', και δ' του ΝΔ 321/1969) απαιτείται η τήρηση έγγραφου τύπου. Σε τέτοιες περιπτώσεις, υπάρχει απλή σχέση εργασίας για την οποία δεν οφείλεται μισθός αλλά αποζημίωση βάσει του άρθρου 904, το ύψος της οποίας ισούται με όσα το Δημόσιο θα πλήρωνε σε άλλο μισθωτό με την ίδια ικανότητα και προσόντα για την ίδια εργασία και υπό τις ίδιες συνθήκες.²³²

Γενικώς, σε περίπτωση άκυρης σύμβασης εργασίας με το Δημόσιο, το Δημόσιο οφείλει να αποδώσει στον μισθωτό την ωφέλεια που απεκόμισε χωρίς νόμιμη αιτία από την εργασία που του παρεσχέθη.²³³ Ο θεσμός του αδικαιολόγητου πλουτισμού, ο οποίος «εξυπηρετεί την ιδέα της επανορθωτικής δικαιοσύνης, βάσει της θεωρίας και της νομολογίας, όπως εδείχθη και προηγουμένως, έχει ευρεία εφαρμογή όχι μόνον στο αστικό δίκαιο αλλά και στους άλλους κλάδους του δικαίου όπως το εργατικό και το εμπορικό, μη εξαιρουμένου του δημοσίου δικαίου.

²³⁰ Μ.Κατζέλα, 2010, σελ.234-235

²³¹ Στο ίδιο, σελ. 236-237

²³² Στο ίδιο, σελ.241

²³³ Στο ίδιο, σελ.242

Ιδιαίτερα, όσον αφορά στις εργασιακές σχέσεις, τόσο του ιδιωτικού όσο και του δημοσίου τομέα, η αρχή της επανορθωτικής δικαιοσύνης, δεν επιτρέπει τον αδικαιολόγητο πλουτισμό των εργοδοτών, είτε αυτοί είναι ιδιώτες είτε το Δημόσιο, από την παροχή εργασίας των εργαζομένων τους, λόγω της έλλειψης μιας τυπικής προϋπόθεσης.²³⁴

3) Φορολογικά θέματα.

Μεταξύ των φορολογικών θεμάτων στα οποία έχουν εφαρμογή οι διατάξεις για τον αδικαιολόγητο πλουτισμό συμπεριλαμβάνονται:

Φόροι και δασμοί τους οποίους κάποιος κατέβαλε δίχως να έχει την νόμιμη υποχρέωση μπορεί να τους αναζητήσει από το Δημόσιο βάσει των διατάξεων του αδικαιολόγητου πλουτισμού του άρθρου 904 ΑΚ, εντός ενός έτους από την ημερομηνία καταβολής τους.

Παρακράτηση ΦΚΕ (και νυν φόρου ασφαλίσεων, Ν.3492/2006): Αν παρακρατήθηκε ο συγκεκριμένος φόρος για πώληση προϊόντων τα οποία είναι απαλλασσόμενα αυτού του φόρου, ο αντισυμβαλλόμενος είναι υποχρεωμένος να τον αποδώσει σε εκείνον για λογαριασμό του οποίου τον παρακράτησε. Η υποχρέωση αυτή πηγάζει από τις διατάξεις του αδικαιολόγητου πλουτισμού.

Η καταβολή ΦΜΑ στην περίπτωση μεταβίβασης της κυριότητας ακινήτου μέσω πλειστηριασμού, μετά την ακύρωση της διαδικασίας, συνιστά αδικαιολόγητο πλουτισμό του Δημοσίου λόγω αχρεωστήτου.²³⁵

Φορολογικές διαφορές μεταξύ του Δημοσίου και των φορολογουμένων, όπως η επιστροφή φόρων αχρεωστήτως καταβληθέντων, υπάγονται στην δικαιοδοσία των αρμόδιων διοικητικών δικαστηρίων ακόμα και αν η αξίωση τους βασίζεται στις διατάξεις του αδικαιολόγητου πλουτισμού. Ο φορολογούμενος δεν μπορεί να παρακάμψει την συγκεκριμένη διαδικασία προσφυγών που προβλέπεται για την επιστροφή αχρεωστήτως καταβληθέντων φόρων, ούτε με την άσκηση αγωγής αδικαιολόγητου πλουτισμού του άρθρου 904 ΑΚ, καθόσον αυτή η απαίτηση του φορολογουμένου δεν εξαρτάται από την συνδρομή καμιάς προϋπόθεσης των διατάξεων του αδικαιολόγητου πλουτισμού.²³⁶

²³⁴ Βλ. Ζ. Φασούλα, 2004, σελ. 1659

²³⁵ Μ. Κατζέλα, 2010, σελ. 248

²³⁶ Στο ίδιο, σελ. 250 και Π. Παυλόπουλος, 1998, σελ. 46 και 145.

Μέρος Β΄

Νομολογία του Αρείου Πάγου

1. ΑΠ 1751/2014

Αξίωση πλουτισμού από παροχή για αιτία που έληξε ή δεν επακολούθησε. Ελεύθερη ένωση και αναζήτηση περιουσιακής επαύξησης συμβιούντων.

Η υπόθεση της ΑΠ 1751/2014,²³⁷ αναφέρεται στην ένδικη διαφορά μεταξύ της ενάγουσας/αναιρεσείουσας Σ.Α και της εναγόμενης/αναιρεσιβλήτου Ο.Π. Η αναιρεσείουσα συζούσε σε ελεύθερη σχέση με τον Ι.Π, επί δεκατέσσερα έτη, μέχρι τον θάνατο του. Ο θανών Ι.Π. κληρονομήθηκε από την αδελφή του, αναιρεσίβλητο, Ο.Π. Η αναιρεσείουσα στο πλαίσιο της εξώγαμης συμβίωσης με τον Ι.Π. και λόγω του γεγονότος ότι εξ αιτίας αυτής ακριβώς της σχέσης δημιουργήθηκε μεταξύ αυτής και του Ι. Π. σύνδεσμος εμπιστοσύνης, συνέβαλε με χρηματικές παροχές και υπηρεσίες στην επαύξηση της περιουσίας του συντρόφου της. Ως εκ τούτου, αναζήτησε την επαυξημένη περιουσία του συντρόφου της από την κληρονόμο με βάση τις διατάξεις για τον αδικαιολόγητο πλουτισμό. Η αγωγή της αναιρεσείουσας με βάση τις διατάξεις από τον αδικαιολόγητο πλουτισμό είχε γίνει πρωτοδίκως μερικώς δεκτή. Το Εφετείο με την προσβαλλομένη απόφαση του δέχθηκε την έφεση της ήδη αναιρεσίβλητης, εξαφάνισε την απόφαση του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου, κρίνοντας την αγωγή μη νόμιμη και την απέρριψε. Το Δικαστήριο του Αρείου Πάγου, έκρινε ότι το Εφετείο, με βάση τα πραγματικά περιστατικά, παραβίασε, με εσφαλμένη ερμηνεία και εφαρμογή, τις σχετικές διατάξεις του ουσιαστικού δικαίου για συμμετοχή στα αποκτήματα με βάση τις διατάξεις περί αδικαιολογήτου πλουτισμού. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο ανείρεσε την απόφαση του Εφετείου.

Στο σκεπτικό του το Δικαστήριο, ανέφερε ότι στο πλαίσιο της ελεύθερης συμβίωσης γίνονται παροχές από ελευθεριότητα και δίχως πρόθεσης ανταλλάγματος. Για αυτό τον λόγο δεν γεννάται αξίωση προς απόδοση του πλουτισμού του λήπτη, διότι στην περίπτωση αυτή ο πλουτισμός αυτού δεν επήλθε δίχως νόμιμη αιτία, καθόσον υπάρχει η νόμιμη αιτία της χωρίς αντάλλαγμα παροχής, αντικείμενο της οποίας μπορεί να είναι και υπηρεσίες πάσης φύσεως. Αλλά σε περίπτωση μεγάλων περιουσιακών παροχών αυτό δεν ισχύει, καθόσον οι παροχές αυτές (λόγω του μεγέθους και της αξίας τους) προϋποθέτουν και έχουν ως θεμέλιο την σχέση μόνιμης

²³⁷ Αναφορά στην ΑΠ1751/2014 έγινε στο κεφ.2.5 της παρούσας εργασίας, σελ.39, υπ.142,«Αξίωση από παροχή για αιτία που έληξε»

συμβίωσης. Εάν εξ αφορμής της εξώγαμης συμβίωσης δημιουργήθηκε σύνδεσμος εμπιστοσύνης και στον παράσχοντα τις περιουσιακές παροχές δημιουργήθηκε η πεποίθηση ότι προσφέρει τις υπηρεσίες ή τις παροχές υπό την προϋπόθεση ενός οριστού περιουσιακού ανταλλάγματος, όπως οικονομική εξασφάλιση για το μέλλον, ή ενός μελλοντικού γάμου, τότε η αθέτηση και γενικώς η λήξη του συνδέσμου εμπιστοσύνης, ως νόμιμης αιτίας, στηρίζει την αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού, για αιτία λήξασα (ή και μη επακολουθήσασα), η οποία γεννάται την χρονική στιγμή της διάρρηξης του συνδέσμου εμπιστοσύνης, οπότε ο δότης έχει το δικαίωμα να αναζητήσει τις παροχές που κατέβαλε στον σύντροφό του. Σύμφωνα με το σκεπτικό του Δικαστηρίου εάν η ελεύθερη συμβίωση λύνεται λόγω θανάτου του πλουτήσαντος συντρόφου, η αξίωση του επιζώντος συντρόφου απευθύνεται κατά των κληρονόμων για περιουσιακά στοιχεία που αποκτήθηκαν από την περιουσία του θανόντος, γιατί η απαίτηση όσο και η υποχρέωση από αδικαιολόγητο πλουτισμό είναι κληρονομητές (ΑΚ 1710 παρ. 1).

Ένα μέλος του Δικαστηρίου μειοψήφησε, υποστηρίζοντας ότι στην περίπτωση που η ελεύθερη συμβίωση λύνεται λόγω θανάτου ενός εκ των συμβιούντων δεν μπορεί να γίνεται λόγος για αθέτηση του συνδέσμου εμπιστοσύνης και συνακόλουθα δεν γεννάται αξίωση του επιζώντος για αναζήτηση των παροχών από τους κληρονόμους του θανόντος. Αυτό διότι όσο ζούσε ο θανών είχε νόμιμη αιτία διατηρήσεως του πλουτισμού και κατά συνέπεια οι κληρονόμοι του υπεισέρχονται στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του συνόλου της κληρονομιάς του και δεν έχουν υποχρέωση επιστροφής των παροχών, εφόσον κατέχουν με νόμιμη αιτία την κληρονομιά του.

Το Δικαστήριο με την εν λόγω απόφαση προέβη σε ορθή ερμηνεία και εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 904 ΑΚ, εστιάζοντας στην αξίωση για αιτία λήξασα, μια εκ των βασικών αξιώσεων αδικαιολόγητου πλουτισμού. Αναφέρεται σε παροχή η οποία έγινε για ορισμένο σκοπό, ο οποίος πραγματοποιήθηκε στον χρόνο της παροχής αλλά μεταγενέστερα έληξε οριστικά. Κατά τη διάρκεια της ελεύθερης συμβίωσης υπήρξε βελτίωση της περιουσίας του ενός εκ των δύο συμβιούντων, από την περιουσία του άλλου, με αιτία την προοπτική κάποιου μελλοντος γάμου ή οικονομικής εξασφάλισης, αλλά στη συνέχεια η ελεύθερη συμβίωση λύθηκε με τον θάνατο του πλουτήσαντος συντρόφου. Σε αυτή την περίπτωση εκλείπει η θεμελιώδης αιτία, χάριν της οποίας έγινε η περιουσιακή μετακίνηση, και συνεπώς μπορεί να

αναζητηθεί ο πλουτισμός σύμφωνα με τις διατάξεις του 904 ΑΚ3 σε συνδυασμό με τις διατάξεις του ΑΚ 1710, παρ 1.²³⁸

Η ΑΠ 1751/2014 είναι σημαντική καθόσον εκφέρει γνώμη και επί του ζητήματος της ύπαρξης ή μη νόμιμης αιτίας διατήρησης του πλουτισμού όπως ορίζεται στις διατάξεις του άρθρου 904 ΑΚ. Σύμφωνα με το σκεπτικό του Δικαστηρίου, το άρθρο 904 ΑΚ δεν λύνει από μόνο του το ζήτημα για το πότε υπάρχει ή δεν υπάρχει νόμιμη αιτία και για αυτό απόκειται στον δικαστή και εφαρμοστή του δικαίου να το καθορίσει, εφόσον βεβαίως λάβει υπόψη τις ειδικές διατάξεις του νόμου στις οποίες σιωπηρά παραπέμπουν οι διατάξεις του άρθρου 904 ΑΚ, σε συνδυασμό με το σκοπό του δικαίου του αδικαιολόγητου πλουτισμού.²³⁹

2. ΑΠ 1316/2011

Αξίωση πλουτισμού για παροχή αχρεώστητη.

Στην συγκεκριμένη υπόθεση, η αναιρεσίβλητος/ενάγουσα, Ζ.Χ, κατέθεσε πρωτοδίκως αγωγή κατά της αναιρεσεύουσας/εναγόμενης, Ανώνυμης Εταιρείας «...» (εις το εξής Α.Ε.) για αδικαιολόγητο πλουτισμό και συγκεκριμένα για παροχή αχρεώστητη. Η Ζ.Χ αγόρασε προϊόντα από την Α.Ε αξίας (συμφωνημένο τίμημα) 20.396,31 και έναντι αυτού του τιμήματος κατέβαλε το ποσό των 30.622, 80 με αποτέλεσμα η εναγόμενη Α.Ε. να καταστεί πλουσιότερη εις βάρος της κατά το επί πλέον του οφειλομένου ποσό των 10.226,49, το οποίο καταβλήθηκε αχρεωστήτως. Επιπλέον, αιτείται να της καταβληθούν και οι νόμιμοι τόκοι από την επίδοση της αγωγής.²⁴⁰

Η αναιρεσεύουσα Α.Ε., αιτήθηκε την αναίρεση του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου με την οποία η αγωγή της αναιρεσιβλήτου Ζ.Χ έγινε δεκτή. Η αναιρεσεύουσα, στην αίτηση αναίρεσεως αποδίδει στην απόφαση του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου την πλημμέλεια ότι παραβίασε κανόνες του ουσιαστικού δικαίου,

²³⁸ Άρθρο 1710, περ.1: «Κατά το θάνατο του προσώπου η περιουσία του ως σύνολο (κληρονομιά) περιέρχεται από το νόμο ή από διαθήκη σε ένα ή περισσότερα πρόσωπα (κληρονόμοι).» Σε αντίθεση, στην περίπτωση λύσεως γάμου, η αξίωση επί των αποκτηθέντων δεν αποτελεί μορφή αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού αφού ζητήματα της ενδεχόμενης ανακατανομής των συζυγικών περιουσιών μετά τη λύση ή ακύρωση του γάμου ρυθμίζονται ρητά από τα άρθρα 1400 επ. ΑΚ. Βλ. σχ. Π.Νικολόπουλος, «Είναι η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα μορφή αδικαιολόγητου πλουτισμού;» ΕφΑΔ, (4), 2013, σελ.3

²³⁹ Βλ. σχετ. αναφορά στην σελ.30 παρούσας εργασίας (κεφ.2.3.4: «Έλλειψη νόμιμης αιτίας»)

²⁴⁰ Εκτός δηλαδή από την παροχή, ο λήπτης (εν προκειμένω η Α.Ε.) οφείλει σύμφωνα με τις διατάξεις του 908 ΑΚ, να επιστρέψει και τους «καρπούς», ήτοι τα ωφελήματα που προέκυψαν από την κατοχή του «πράγματος» (εν προκειμένω ο τόκος επί των οφειλομένων προς απόδοση, ως αχρεωστήτως καταβληθέντα, 10.226,49 ευρώ). Βλ. σχ. σελ.40 παρούσας εργασίας.

συγκεκριμένα τις διατάξεις των άρθρων 904 ΑΚ και 905 ΑΚ, από τις οποίες προκύπτει ότι για να είναι νόμιμη και βάσιμη η αγωγή από τον αδικαιολόγητο πλουτισμό πρέπει μεν να υπάρχει πλουτισμός του εναγομένου αλλά ο πλουτισμός αυτός πρέπει και να σώζεται. Η αναιρεσείουσα προβάλλει την αιτίαση ότι στην αγωγή και στην προσβαλλόμενη απόφαση δεν διαλαμβάνεται ότι ο πλουτισμός της σώζεται. Σύμφωνα με της αίτηση της αναιρεσείουσας, η αγωγή της αναιρεσιβλήτου έγινε δεκτή ως βάσιμη, παρά το ότι η ίδια δεν έλαβε ποτέ το επί πλέον οφειλόμενο ποσό των 10.226,49 (αιτούμενο με την αγωγή) το οποίο φυσικά και δεν κατέχει (ήτοι ο πλουτισμός δεν σώζεται).

Το Δικαστήριο του Αρείου Πάγου, απέρριψε την αίτηση της αναιρεσείουσας Α.Ε. για αναίρεση της αποφάσεως του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου. Σύμφωνα με το σκεπτικό του Δικαστηρίου εκ των πραγματικών περιστατικών προκύπτει ότι:

Ο ισχυρισμός της εναγομένης/αναιρεσείουσας Α.Ε, περί εικονικότητας των εκδοθέντων αποδείξεων είναι αβάσιμος, λόγω αοριστίας και αντιφατικότητας. Ότι συνεπώς η αναιρεσίβλητη πράγματι κατέβαλε στην αναιρεσείουσα Α.Ε αχρεωστήτως το ποσό των 10.226,49 ευρώ και αφού τελικώς δεν παραδόθηκε στην αναιρεσίβλητη ποσότητα προϊόντων πέραν αυτής που αναφέρονται στα εκδοθέντα τιμολόγια, η εναγομένη/αναιρεσείουσα Α.Ε. κατέστη πλουσιότερη χωρίς νόμιμη αιτία σε βάρος της περιουσίας της αναιρεσιβλήτου κατά τον εν λόγω χρηματικό ποσό.

Το Δικαστήριο του Αρείου Πάγου απεφάνθη ότι το δευτεροβάθμιο δικαστήριο δεν παραβίασε τις διατάξεις των άρθρων 904 και 905 ΑΚ, αφού τόσο στην αγωγή της αναιρεσιβλήτου όσο και στην προσβαλλόμενη απόφασή του παρατίθενται όλα τα στοιχεία που αποτελούν προϋποθέσεις της αξιώσεως από τον αδικαιολόγητο πλουτισμού. Ούτως, ορθώς απέρριψε την έφεση της αναιρεσείουσας Α.Ε. και δέχθηκε την αγωγή της αναιρεσιβλήτου Ζ.Χ. ως βάσιμη. Από την παράθεση των πραγματικών περιστατικών δεν καταφαίνεται ότι υπάρχει λόγος αποκλεισμού του αχρεωστήτου (σύμφωνα με τις διατάξεις του 905 ΑΚ)²⁴¹ και οι προϋποθέσεις της αξίωσης του άρθρου 904 ΑΚ, ήτοι ο πλουτισμός του υπόχρεου, η επέλευση του πλουτισμού από την περιουσία ή με ζημία του άλλου, η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ πλουτισμού και ζημίας και έλλειψη νόμιμης αιτίας πλουτισμού, όλα αποτελούν στοιχεία της αγωγής της ενάγουσας Ζ.Χ.

---

²⁴¹ Δεν αποδεικνύεται ότι η ενάγουσα είχε γνώση του αχρεωστήτου.

Επιπλέον, το Δικαστήριο αποφάσισε με το σκεπτικό του, ότι ο ισχυρισμός της αναιρεσείουσας/εναγόμενης για το ότι ο πλουτισμός πρέπει να σώζεται για να είναι βάσιμη η αγωγή, είναι απορριπτέος ως απαράδεκτος καθόσον στηρίζεται στην εσφαλμένη προϋπόθεση ότι ο ισχυρισμός αυτός είναι βασικό στοιχείο της αγωγής, ενώ ισχύει το αντίστροφο: Το ότι ο πλουτισμός δεν σώζεται αποτελεί στοιχείο ένστασης από το άρθρο 909 ΑΚ, του εναγομένου στην αγωγή αδικαιολόγητου πλουτισμού. Τέτοια δε ένσταση η αναιρεσείουσα Α.Ε. ούτε προέβαλε, ούτε ισχυρίζεται ότι προέβαλε νόμιμα στο δικαστήριο της ουσίας.

Η ανωτέρω σκέψη του Δικαστηρίου είναι σημαντική για την ερμηνεία των διατάξεων περί αδικαιολόγητου πλουτισμού. Ορθώς, απεφάνθη ότι το αν ο πλουτισμός σώζεται δεν αποτελεί στοιχείο της αγωγής αδικαιολόγητου πλουτισμού, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 904 ΑΚ, και ορθώς δεν διαλαμβάνεται στην αγωγή και την απόφαση. Επίσης διευκρινίζει ότι το στοιχείο της απώλειας του πλουτισμού (ο πλουτισμός δεν σώζεται), ως προϋπόθεση απόσβεσης της αγωγής, αποτελεί στοιχείο της ένστασης την οποία έχει δικαίωμα να εγείρει ο λήπτης/εναγόμενος και όχι να το συμπεριλάβει ο δότης/ενάγων. Όπως συνάγεται από τις διατάξεις του 909 ΑΚ, η απόσβεση της υποχρέωσης απόδοσης αδικαιολόγητου πλουτισμού αποσβήνεται ή περιορίζεται και ο λήπτης έχει το δικαίωμα ένστασης, όταν το ληφθέν πράγμα εκλείπει ή μειώνεται.²⁴²

3. ΑΠ 1261/2013

Αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού. Αποφυγή δαπανών. Παροχή για αιτία που δεν επακολούθησε. Αδικοπραξία και ευθύνη για το περιελθόν.

Η εν λόγω απόφαση του Δικαστηρίου αφορά στην ένδικη διαφορά μεταξύ της αναιρεσείουσας/εναγόμενης Ανώνυμης Εταιρείας, «Μ.Σ.Α.Ε» και της αναιρεσιβλήτου/ενάγουσας Ανώνυμης Τραπεζικής Εταιρείας, «Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Α.Ε.». Στην αναιρεσιβλήτο/ενάγουσα Τράπεζα μεταβιβάστηκε ακίνητο από την Εταιρεία Κ.Φ ή οποία προηγουμένως είχε παραχωρήσει μέρος του στην αναιρεσείουσα/εναγόμενη «Μ.Σ.Α.Ε» για χρήση, ως χώρο στάθμευσης, αντί συγκεκριμένης μηνιαίας αποζημίωσης, για χρονικά διαστήματα ενός έτους, και η δεύτερη συμφώνησε να το εκκενώσει μετά την πάροδο έτους και να το αποδώσει σε περίπτωση πώλησης, εκπλειστηριασμού ή απαλλοτρίωσης. Μετά την πάροδο ενός

²⁴² Βλ. σελ. 42 παρούσας εργασίας, στο κεφ. 3.2, «Απόσβεση της υποχρέωσης απόδοσης πλουτισμού».

έτους η αναιρεσίβλητος/ενάγουσα «Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος», βάσει της συμφωνίας, κάλεσε την αναιρεσείουσα να το εκκενώσει λόγω απαλλοτρίωσης υπέρ του Δημοσίου. Η αναιρεσείουσα δεν συμμορφώθηκε και αντιθέτως ζήτησε να παραμείνει για 2 ακόμα έτη καταβάλλοντας μάλιστα ένα χρηματικό ποσό έναντι αποζημίωσης χρήσης. Η αναιρεσίβλητος υπέβαλε αγωγή εναντίον της αναιρεσείουσας ζητώντας να της πληρώσει ως αποζημίωση από αδικοπραξία που διέπραξε σε βάρος της με την υπαίτια παράνομη κατακράτηση και χρήση του ακινήτου, το ποσό που αντιστοιχούσε σε μισθώματα που θα εισέπραττε από την εκμίσθωση καταστήματος της για επαγγελματική στέγη. Το ανωτέρω ποσό ζήτησε να της καταβληθεί επικουρικά, σύμφωνα με τις διατάξεις του αδικαιολόγητου πλουτισμού, καθόσον η εναγομένη κατέστη αδικαιολόγητα πλουσιότερη χωρίς νόμιμη αιτία, αποκομίζοντας ως ωφέλεια το ποσό, που θα κατέβαλε για τη μίσθωσή του. Το Πρωτοδικείο έκρινε νόμιμη την αγωγή κατά την κυρία βάση της από αδικοπραξία (άρθρ. 914, 297, 298ΑΚ)²⁴³ και την απέρριψε κατ' ουσίαν λόγω του ότι η απαίτηση της ενάγουσας υπέκυψε στην πενταετή παραγραφή του άρθρου 937ΑΚ, ενώ την επικουρική βάση από τον αδικαιολόγητο πλουτισμό την απέρριψε ως μη νόμιμη. Το Εφετείο δέχθηκε το πρώτο σκέλος της απόφασης του Πρωτοδικείου αλλά απέρριψε το δεύτερο, δεχόμενο την αξίωση για αδικαιολόγητο πλουτισμό, καθόσον η εναγομένη και νυν αναιρεσείουσα έγινε αδικαιολόγητα πλουσιότερη σε βάρος της ενάγουσας ως προς το μη καταβληθέν μηνιαίως, κατά το επίδικο χρονικά διάστημα, ποσό της αποζημίωσης χρήσης. Η αναιρεσείουσα ζητεί να αναιρεθεί η ανωτέρω απόφαση του Εφετείου Αθηνών.

Σύμφωνα με το σκεπτικό του Δικαστηρίου του Αρείου Πάγου, το Εφετείο ορθώς αποφάσισε ότι στην συγκεκριμένη υπόθεση η απαίτηση θεμελιώνεται στις διατάξεις του άρθρου 904 ΑΚ περί αδικαιολόγητου πλουτισμού σε συνδυασμό με τις διατάξεις του άρθρου 938 ΑΚ, σύμφωνα με τις οποίες: «όποιος οφείλει αποζημίωση από αδικοπραξία έχει την υποχρέωση, κατά τις διατάξεις του αδικαιολογήτου πλουτισμού, να αποδώσει ό,τι περιήλθε σ' αυτόν, ακόμη και αν η απαίτηση από την αδικοπραξία έχει παραγραφεί». Από τις διατάξεις του 904 ΑΚ προκύπτει ότι αν από την τέλεση αδικοπραξίας δεν επήλθε μόνο ζημία στον δότη, αλλά συγχρόνως και ωφέλεια του αδικοπραγήσαντος από την περιουσία ή με ζημία του αδικηθέντος τότε παρά την παραγραφή της αξιώσεως από αδικοπραξία, είναι βάσιμη αξίωση από

---

²⁴³ Σύμφωνα με το άρθρο 914 ΑΚ, όποιος ζημιώσει άλλον παράνομα και υπαίτια έχει υποχρέωση να τον αποζημιώσει.

αδικαιολόγητο πλουτισμό. Για να τύχουν όμως εφαρμογής οι διατάξεις του αδικαιολογήτου πλουτισμού και να αποτελέσουν βάση αγωγής (επικουρικά) πρέπει αφενός μεν να συντρέχουν οι όροι της αδικοπραξίας, αφετέρου δε να έχει παραγραφεί η εξ αυτής αγωγή (αρθρ. 937 Α.Κ.). Επιπλέον, το Δικαστήριο δεν δέχτηκε ως λόγο αναίρεσης την εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 909 ΑΚ (απόσβεση της υποχρέωσης απόδοσης του πλουτισμού όταν αυτός δεν σώζεται). Σύμφωνα με την σκέψη του Δικαστηρίου ο λόγος αυτός προβάλλεται αλυσιτελώς και αυτό επειδή η αναιρεσεύουσα δεν ισχυρίζεται ότι πρόβαλε την ένσταση ότι δεν σώζεται ο πλουτισμός κατά τον χρόνο επίδοσης της αγωγής, όπως ορίζουν οι διατάξεις του άρθρου 909 ΑΚ, την οποία ούτως ή άλλως η αναιρεσεύουσα δεν την πρόβαλε στο δικαστήριο της ουσίας, ώστε αυτό να εξετάσει την ουσιαστική της βασιμότητα.

Επί της αγωγής για αδικαιολόγητο πλουτισμό, το Δικαστήριο, δέχτηκε ότι από τις διατάξεις των άρθρων 904 και 911 αριθ. 2 του ΑΚ, προκύπτει ότι όποιος χρησιμοποιεί ξένο ακίνητο οφείλει να αποδώσει τον πλουτισμό, ο οποίος αντιστοιχεί στη δαπάνη που εξοικονόμησε από τη χρήση, δηλαδή τα μισθώματα που θα κατέβαλε υπό καθεστώς ελεύθερης μίσθωσης και αφορούν ακίνητα της ίδιας περίπτωσης με το εν λόγω ακίνητο, κατάσταση, κατασκευής και εμφάνισης. Εντούτοις, σύμφωνα με το σκεπτικό του Δικαστηρίου, το Εφετείο με την απόφαση του να προσδιορίσει την ωφέλεια της αναιρεσεύουσας από τη χρήση του επιδίκου καταστήματος όχι στο ύψος του ελευθέρου καταβαλλόμενου μισθώματος στις συναλλαγές για ακίνητα ίδιας περίπτωσης με το επίδικο κατάσταση, κατασκευής και εμφάνισης, αλλά με βάση την αντικειμενική αξία αυτού, παραβίασε ευθέως την διάταξη του άρθρου 904 ΑΚ. Συνεπώς, το Δικαστήριο δέχεται την αίτηση της αναιρεσεύουσας για τον τελευταίο λόγο και αναιρεί εν μέρει την απόφαση του Εφετείου, παραπέμποντας την (για το αναιρούμενο μέρος) να εκδικαστεί ξανά στο ίδιο Εφετείο με άλλους δικαστές.

Με την συγκεκριμένη απόφαση το Δικαστήριο του Αρείου Πάγου ερμήνευσε ορθώς τις διατάξεις περί αδικαιολόγητου πλουτισμού των άρθρων 904 ΑΚ, τις προϋποθέσεις θεμελίωσης της αξίωσης, όπως και τις διατάξεις του άρθρου 911 αριθ. 2 (περί αυξημένης ευθύνης του λήπτη για παράνομη ή ανήθικη αιτία), καθώς και τις διατάξεις του άρθρου 909 ΑΚ που καθιερώνουν τους λόγους απόσβεσης της υποχρέωσης απόδοσης του πλουτισμού και ειδικότερα σε περίπτωση που αυτός δεν σώζεται. Κρίσιμο στοιχείο για την ορθή εφαρμογή των διατάξεων του 904 ΑΚ, η απόφαση ότι ο υπολογισμός της ωφέλειας που ο λήπτης απεκόμισε από την χρήση γίνεται βάσει του μισθώματος που καθορίζεται ελεύθερα στην αγορά και το οποίο

αντιστοιχεί για ακίνητα της ίδιας κατάστασης, κατασκευής και εμφάνισης (και όχι βάσει της αντικειμενικής αξίας).²⁴⁴

4. ΑΠ 1480/2018

Αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού. Επικουρική βάση της αγωγής. Άκυρη σύμβαση.

Η συγκεκριμένη απόφαση αναφέρεται στην ένδικη διαφορά μεταξύ της αναιρεσείουσας Ανώνυμης Εταιρείας «Α.Ε» και του αναιρεσιβλήτου ΝΠΔΔ «Περιφερειακό Πανεπιστημιακό Γενικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων». Η αναιρεσείουσα εταιρία, η οποία προμήθευε με υλικά το αναιρεσίβλητο ΝΠΔΔ, αιτείται την αναίρεση της απόφασης του Εφετείου η οποία ελήφθη, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς της, κατά παράβαση της διάταξης του άρθρου 559, αρ.8, περ.β ΚΠολΔ αφού το Εφετείο δεν έλαβε υπόψη πράγματα τα οποία έχουν ουσιώδη επίδραση στην έκβαση της δίκης. Ειδικότερα, η αναιρεσείουσα ισχυρίζεται, ότι το Εφετείο δεν έλαβε υπόψη τους λόγους έφεσης που αυτή προέβαλε κατά της πρωτόδικης απόφασης, τόσο ως προς την κύρια (αδικοπρακτική) όσο και ως προς την επικουρική βάση της αγωγής η οποία στηρίζεται στον αδικαιολόγητο πλουτισμό, κρίνοντας την αγωγή αόριστη και ως προς τις δύο βάσεις, αφού παράθεσε απλώς τις διατάξεις που εφαρμόστηκαν από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο και την νομολογία, η οποία όμως ήταν περιπτωσιακή και όχι η κρατούσα. Η αναιρεσείουσα υποστηρίζει ότι η απορριπτική απόφαση του Εφετείου, δεν έλαβε υπόψη τους ισχυρισμούς της για το ότι η οφειλή του αναιρεσιβλήτου είναι ομολογημένη, καθόσον υπάρχουν άλλωστε τα σχετικά τιμολόγια και δελτία αποστολής. Δεν ελήφθη υπόψη επίσης το γεγονός ότι το αναιρεσίβλητο, ασκούσε δημόσια εξουσία και την υποχρέωνε να συμμορφωθεί ως προς τις παραγγελίες του, όπως και ότι υπήρχαν αποφάσεις του ΔΣ του αναιρεσιβλήτου για παρατάσεις των συμβάσεων ενόψει διαγωνισμού. Η αναιρεσείουσα ισχυρίζεται ότι η ακύρωση της σύμβασης προμηθειών οφείλεται αποκλειστικά στο Δημόσιο.

Σύμφωνα με το σκεπτικό του Δικαστηρίου του Αρείου Πάγου, για την πληρότητα του λόγου αναίρεσης, πρέπει (118 εδάφ. 4, 566 παρ. 1 και 577 παρ. 3 ΚΠολΔ), να αναφέρεται στο αναιρετήριο ποιά ήταν τα πραγματικά περιστατικά που

---

²⁴⁴ Συνέκρινε αντίστοιχα με την περίπτωση απόδοσης του πλουτισμού για άκυρη σύμβασης εργασίας, όπου η ωφέλεια συνίσταται στο ποσό που ο εργοδότης θα κατέβαλε σε άλλον εργαζόμενο, για τις ίδιες υπηρεσίες, τον ίδιο χρόνο και υπό τις ίδιες συνθήκες. Βλ. σελ. 39 παρούσας εργασίας.

το δικαστήριο της ουσίας δεν έλαβε υπόψη (κατά παράβαση της διάταξης του άρθρου 559, αρ.8, περ.β ΚΠολΔ) και ποία επίδραση θα ασκούσαν στην έκβαση της δίκης. Για να ιδρύεται ο συγκεκριμένος λόγος αναίρεσης πρέπει ο ισχυρισμός ο οποίος σχετίζεται με την ποσοτική (ανεπάρκεια εκτεθειμένων στην αγωγή πραγματικών περιστατικών) ή ποιοτική αοριστία (έλλειψη εξειδίκευσης των πραγματικών περιστατικών) να προτάθηκε και να έγινε παραδεκτός στο δικαστήριο της ουσίας, γεγονός το οποίο και πρέπει να αναφέρεται στην αίτηση αναίρεσης. Το Δικαστήριο του Αρείου Πάγου απέρριψε αυτό τον λόγο αναίρεσης ως απαράδεκτο και αόριστο, αφού η αναιρεσείουσα δεν αναφέρει τους λόγους έφεσης που προέβαλε με το εφετήριο και γιατί αυτοί θα είχαν ουσιώδη επίδραση στην έκβαση της δίκης.

Το Δικαστήριο απέρριψε και τον άλλο λόγο αναίρεσης με τον οποίο η αναιρεσείουσα ισχυρίζεται ότι η απόρριψη (πρωτοδίκως και δευτεροδίκως) της επικουρικής βάσης της αγωγής η οποία στηρίζεται στην αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού, παραβιάζει επίσης τις διατάξεις του 559 αρ.1 ΚΠολΔ. Σύμφωνα με το σκεπτικό του Δικαστηρίου, όπως προκύπτει από την διάταξη του άρθρου 904 ΑΚ, η αγωγή του αδικαιολόγητου πλουτισμού είναι επικουρικής φύσεως και μπορεί να ασκηθεί μόνον όταν ελλείπουν οι προϋποθέσεις της αγωγής από τη σύμβαση ή από την αδικοπραξία και υπό την αίρεση της απόρριψης της κύριας βάσης της αγωγής από τη σύμβαση ή από την αδικοπραξία. Στην περίπτωση αυτή, αν ασκηθεί αγωγή, με την οποίαν αναζητείται από τον ενάγοντα ο πλουτισμός του εναγομένου λόγω ακυρότητας της σύμβασης, για να είναι ορισμένη η αγωγή, θα πρέπει να αναφέρονται τα περιστατικά που συνεπάγονται την ακυρότητα της σύμβασης και συνιστούν τον λόγο για τον οποίον η αιτία πλουτισμού του εναγομένου δεν είναι νόμιμη (σύμφωνα με το άρθρο 216, παρ1 εδ. α'). Σε περίπτωση που η βάση της αγωγής από τον αδικαιολόγητο πλουτισμό σωρεύεται, κατά δικονομική επικουρικότητα (άρθρο 219 του Κ.Πολ.Δ.), υπό την αίρεση της απόρριψης της κύριας βάσης της αγωγής από την σύμβαση, αρκεί για την πληρότητα της επικουρικής βάσης, να γίνεται απλή επίκληση της ακυρότητας της συμβάσεως, χωρίς να απαιτείται να αναφέρονται και οι λόγοι στους οποίους οφείλεται η ακυρότητα.

Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι επειδή η αναιρεσείουσα στην αγωγή της δεν έκανε επίκληση της ακυρότητας της σύμβασης, και εφόσον δεν εκτίθενται στην αγωγή οι συμβάσεις πώλησης, βάσει της ακυρότητας των οποίων επιδιώκεται η επιδίκαση του ποσού που αντιστοιχεί στην αναζητούμενη ωφέλεια του εναγομένου/αναιρεσίβλητου, ο σχετικός λόγος αναίρεσης από το άρθρο

559 ΚΠοΛΔ είναι αβάσιμος. Η επικουρική βάση (αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού) της αγωγής θα εξεταζόταν μόνον αν η στηριζόμενη σε έγκυρη σύμβαση κύρια βάση της αγωγής απορριφθεί μετά την παραδοχή της ακυρότητας της συμβάσεως. Ως εκ τούτου, η αίτηση αναίρεσης της αναιρεσείουσας απορρίπτεται.

Η ΑΠ 1480/2018, προσεγγίζει ορθώς το ζήτημα της επικουρικότητας της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού και μάλιστα σε μια υπόθεση όπου ο ένας εκ των δυο διαδίκων είναι ένα ΝΠΔΔ. Αναφέρθηκε ότι στο πλαίσιο των δημοσίων συμβάσεων (όπως στις συμβάσεις προμήθειας του ευρύτερου δημοσίου τομέα) σε περίπτωση άκυρης σύμβασης, οι συμβαλλόμενοι έχουν την δυνατότητα να επιδιώξουν την ικανοποίηση των αξιώσεών τους με αγωγή αποζημίωσης, στην οποία η αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού έχει επικουρικό χαρακτήρα.²⁴⁵ Η απόφαση του Δικαστηρίου είναι εξαιρετική καθόσον ορθώς απεφάνθη ότι προϋπόθεση του ορισμένου της αγωγής και της πληρότητας της επικουρικής της βάσης είναι η ακυρότητα της σύμβασης. Προς τούτο είναι αναγκαίο να γίνει επίκληση της ακυρότητας της σύμβασης, ειδάλλως δεν είναι δυνατόν να γίνει δεκτό το ορισμένο της αγωγής.

5. ΑΠ 491/2017

Η αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού στις Δημόσιες Συμβάσεις. Δικαιοδοσία δικαστηρίων.

Η εν λόγω απόφαση του Δικαστηρίου αναφέρεται στην ένδικη διαφορά μεταξύ του αναιρεσείοντος/εναγομένου Ελληνικού Δημοσίου και της αναιρεσιβλήτου/ενάγουσας Ανώνυμης Εταιρείας «Α.Ε.». Η αναιρεσίβλητος «Α.Ε.» πώλησε και παράδωσε στο Ναυτικό Νοσοκομείο Αθηνών, υλικά, με διαδοχικές συμβάσεις εκδίδοντας και τα σχετικά παραστατικά και τιμολόγια πώλησης. Για τις συγκεκριμένες συναλλαγές δεν προηγήθηκε κάποια δημόσια σύμβαση προμήθειας στο πλαίσιο ενός δημόσιου ανοικτού διαγωνισμού. Το Ελληνικό Δημόσιο, δεν εξόφλησε ποτέ το τίμημα των ληφθέντων πραγμάτων, παρά το γεγονός ότι δέχθηκε δίχως καμία επιφύλαξη να παραλάβει τα πωληθέντα σε αυτό προϊόντα και να αποδεχθεί την οφειλή τους. Η αναιρεσίβλητος/ενάγουσα «Α.Ε.» υπέβαλε αγωγή στο Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών, με βάση τις διατάξεις του νόμου περί πώλησεως

²⁴⁵ Βλ. σελ. 57 παρούσας εργασίας.

αλλά και επικουρικώς βάσει των διατάξεων του 904 ΑΚ περί αδικαιολόγητου πλουτισμού, με την οποία αιτείται την καταβολή του οφειλόμενου ποσού νομιμοτώκως. Η αγωγή έγινε δεκτή. Το Ελληνικό Δημόσιο άσκησε έφεση, αιτούμενο την απόρριψη της πρωτόδικης απόφασης, προβάλλοντας ως λόγο το γεγονός ότι το δικαστήριο υπερέβη την δικαιοδοσία του αποφασίζοντας για μια υπόθεση η οποία ανήκει στα διοικητικά δικαστήρια. Η έφεση κρίθηκε από το Εφετείο ως αβάσιμη καθόσον δέχτηκε ότι η συγκεκριμένη υπόθεση αφορούσε σε επίδικη διαφορά ιδιωτικού δικαίου. Το Ελληνικό Δημόσιο αιτήθηκε την αναίρεση της απόφασης του Εφετείου, προβάλλοντας ως λόγο αναίρεσης την έλλειψη δικαιοδοσίας εκ μέρους των πολιτικών δικαστηρίων για μια υπόθεση που αφορά σε διαφορά δημοσίου δικαίου. Το Δικαστήριο του Αρείου Πάγου απέρριψε την αίτηση αναίρεσης του αναιρεσείοντος και εδέχθη ότι το Εφετείο ορθώς απεφάνθη ότι η παρούσα υπόθεση αφορά σε διαφορά ιδιωτικού και όχι δημοσίου δικαίου και ως εκ τούτου υπάγεται στην δικαιοδοσία των πολιτικών δικαστηρίων.

Σύμφωνα με το σκεπτικό του Δικαστηρίου, οι διαφορές ιδιωτικού δικαίου, βάση της διάταξης του άρθρου 1 του Κ.Πολ.Δ., υπάγονται στην δικαιοδοσία των τακτικών πολιτικών δικαστηρίων. Εάν όμως μια υπόθεση αναφέρεται σε έννομη σχέση δημοσίου δικαίου, τότε τα πολιτικά δικαστήρια δεν έχουν δικαιοδοσία εκδίκασης της εν λόγω υπόθεσης και η έγερση αγωγής ενώπιον τους αποκλείεται. Τα ανωτέρω ισχύουν και για τις υποθέσεις στις οποίες η αγωγή έχει ως βάση την αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού του άρθρου 904 ΑΚ. Βάσει του Ν. 1406/1983, άρθρο 1, παρ.2, στην δικαιοδοσία των διοικητικών δικαστηρίων υπάγονται όλες οι διαφορές που προκύπτουν στο πλαίσιο διοικητικών συμβάσεων. Το Δικαστήριο στο σκεπτικό του ανέφερε τις προϋποθέσεις οι οποίες πρέπει αθροιστικώς να πληρούνται ώστε μια σύμβαση να ορίζεται ως διοικητική. Αυτές είναι τρεις: 1. Ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη είναι το Ελληνικό Δημόσιο ή Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου. 2. Αναφέρεται στη ικανοποίηση σκοπού γενικού συμφέροντος ή κοινής ωφέλειας. 3. Το Δημόσιο ή το Ν.Π.Δ.Δ. είτε βάσει του κανονιστικού καθεστώτος που διέπει τη σύμβαση, είτε βάσει ρητρών, οι οποίες περιλαμβάνονται στη σύμβαση και αποκλίνουν από το κοινό δίκαιο, βρίσκεται σε υπερέχουσα θέση έναντι του αντισυμβαλλομένου του, δηλαδή σε θέση που δεν προσιδιάζει με τον συμβατικό δεσμό που συνάπτεται κατά τις διατάξεις του ιδιωτικού δικαίου. Εάν μια σύμβαση δεν συγκεντρώνει τις παραπάνω προϋποθέσεις τότε είναι ιδιωτική και οι διαφορές που προκύπτει από αυτή υπάγεται στην δικαιοδοσία των πολιτικών δικαστηρίων.

Το Δικαστήριο στην απορριπτική απόφαση του επί της αιτήσεως αναίρεσης του αναιρεσεύοντος/εναγομένου Ελληνικού Δημοσίου, έκρινε ότι η τρίτη των ανωτέρω προϋποθέσεων δεν υφίσταται, καθόσον δεν προέκυψε από την επίδικη σύμβαση πώλησης, ότι περιείχε ρήτρες που παρείχαν στο αναιρεσεύον Ελληνικό Δημόσιο την δυνατότητα μονομερών επεμβάσεων οι οποίες να δημιουργούν ένα εξαιρετικό συμβατικό καθεστώς για το ίδιο. Δεν προκύπτει επίσης ότι η επίδικη σύμβαση πώλησης διέπετο από ιδιαίτερο υπέρ αυτού νομικό καθεστώς. Σύμφωνα με το σκεπτικό του Δικαστηρίου η επίδικη σύμβαση πώλησης περιείχε μόνον ρήτρες του κοινού δικαίου «οι οποίες θα μπορούσαν να περιληφθούν και σε οποιαδήποτε άλλη σύμβαση πώλησης με ιδιώτη» κατά συνέπεια το Ελληνικό Δημόσιο δεν βρισκόταν σε υπερέχουσα θέση απέναντι στην αντισυμβαλλόμενη «Α.Ε.». Άρα η συγκεκριμένη σύμβαση πώλησης δεν πληροί όλες τις προϋποθέσεις για να χαρακτηριστεί ως δημόσια και ο λόγος αναίρεσης του αναιρεσεύοντος, για υπέρβαση δικαιοδοσίας των πολιτικών δικαστηρίων (εν προκειμένω, του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθηνών) απορρίπτεται ως αβάσιμος.

Η απόφαση ΑΠ 491/2017, είναι σημαντική καθώς κατά πρώτον, αναφερόμενη στην δικαιοδοσία των δικαστηρίων, επιβεβαιώνει στην ενιαία αρμοδιότητα των διοικητικών δικαστηρίων επί όλων των διαφορών που πηγάζουν από διοικητικές συμβάσεις, συμπεριλαμβανομένων των απαιτήσεων για αδικαιολόγητο πλουτισμό.²⁴⁶ Κατά δεύτερον, θέτει τις προϋποθέσεις οι οποίες καθορίζουν εάν μια σύμβαση είναι διοικητική, έτσι ώστε η επίδικες διαφορές που προκύπτουν από αυτή να υπάγονται στην δικαιοδοσία των διοικητικών δικαστηρίων. Η εν λόγω απόφαση του Δικαστηρίου συμβάλλει στην αποσαφήνιση των κριτηρίων καθορισμού της φύσης μιας έννομης σχέσης, εάν δηλαδή είναι δημόσιου ή ιδιωτικού δικαίου, στοιχείο κρίσιμο για την εκδίκαση διαφορών και την υπαγωγή τους στο αρμόδιο δικαστήριο.

---

²⁴⁶ Βλ. σελ. 58 παρούσας εργασίας, σχετικά με την υπαγωγή στην δικαιοδοσία των διοικητικών δικαστηρίων των αξιώσεων αδικαιολόγητου πλουτισμού που εγείρονται στο πλαίσιο διοικητικών συμβάσεων.

ΑΠ 1063/2019

Αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού λόγω ακυρότητας της σύμβασης εργασίας. Ο χαρακτηρισμός της συμβάσεως μαθητείας ως γνησίας ή συμβάσεως εξηρημένης εργασίας.

Η υπόθεση αφορά σε εργατική αγωγή, την οποία άσκησαν σε βάρος του Ν.Π.Δ.Δ, «Γενικό Νοσοκομείο Βόλου», εργαζόμενοι (ενάγοντες και νυν αναιρεσίβλητοι), οι οποίοι προσελήφθησαν από το Νοσοκομείο (εναγόμενο και νυν αναιρεσεΐον), στα πλαίσια ειδικού προγράμματος του ΟΑΕΔ, προς κατάρτιση και απόκτηση εργασιακής εμπειρίας ανέργων. Εντούτοις, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς των εναγόντων/αναιρεσιβλήτων, η απασχόληση τους αυτή δεν απέβλεπε κατά κύριο λόγο στην απόκτηση εργασιακής εμπειρίας και εξειδίκευσης, αλλά στην εκτέλεση παραγωγικού έργου. Για αυτό τον λόγο και συνεπεία της εξ αυτού του λόγου ακυρότητας της σύμβασης εργασίας τους, οι ενάγοντες/αναιρεσίβλητοι ζήτησαν να υποχρεωθεί το εναγόμενο/αναιρεσεΐον Ν.Π.Δ.Δ να τους αποδώσει την ωφέλεια, την οποία αποκόμισε από την εργασία τους, σύμφωνα με τις διατάξεις του αδικαιολόγητου πλουτισμού. Η ωφέλεια συνίσταται στην αμοιβή, την οποία αναγκαίως θα κατέβαλε το εν λόγω νοσοκομείο σε άλλον εργαζόμενο, τον οποίο θα απασχολούσε με έγκυρη σύμβαση εργασίας, σύμφωνα με τις ικανότητες και τα προσόντα του απασχολούμενου. Η αγωγή των εναγόντων/αναιρεσιβλήτων απορρίφθηκε, σε πρώτο βαθμό, ως μη νόμιμη. Εν συνεχεία, το Εφετείο έκανε δεκτή κατ'ουσία την αγωγή ως προς την ως άνω επικουρική της βάση η οποία στηρίζεται στον αδικαιολόγητο πλουτισμό και υποχρέωσε το αναιρεσεΐον να καταβάλει στους αναιρεσίβλητους τα αντίστοιχα ποσά τα οποία συνίστανται στην χρηματική αποτίμηση των υπηρεσιών που παρασχέθησαν και στην δαπάνη που αυτό εξοικονόμησε από την μη ανάθεση των ίδιων υπηρεσιών σε μισθωτούς υπό έγκυρη σύμβαση εργασίας. Την αναίρεση της απόφασης του Εφετείου ζητεί το αναιρεσεΐον/εναγόμενο Ν.Π.Δ.Δ.

Το Δικαστήριο στο σκεπτικό του, κατ'αρχάς, διατυπώνει τους ορισμούς της σύμβασης μαθητείας. Στην συγκεκριμένη σύμβαση ο ένας από τους συμβαλλομένους αναλαμβάνει την υποχρέωση να μεταδώσει στον άλλο τις εμπειρικές γνώσεις που είναι αναγκαίες για την άσκηση ορισμένου επαγγέλματος, ή τέχνης. Η σύμβαση μαθητείας διακρίνεται στην γνήσια σύμβαση μαθητείας και την σύμβαση εξαρτημένης εργασίας μαθητευόμενου. Η διάκριση αυτή είναι σημαντική καθώς εξ αυτής προκύπτει εάν ο μαθητευόμενος είναι και μισθωτός, ήτοι παρέχει εξηρημένη

εργασία έναντι αμοιβής. Η γνήσια σύμβαση μαθητείας αποβλέπει κυρίως στην παροχή εκπαίδευσης και εξειδίκευσης στον μαθητευόμενο. Σε αυτή την περίπτωση η τυχόν παροχή εργασίας από τον μαθητευόμενο δεν γίνεται με σκοπό την εκτέλεση παραγωγικού έργου, αλλά εξυπηρετεί τις ανάγκες της εκπαίδευσης και της εξοικείωσης του με το αντικείμενο του συγκεκριμένου επαγγέλματος ή της τέχνης. Στη περίπτωση της σύμβασης εξαρτημένης εργασίας μαθητευομένου, τα συμβαλλόμενα μέρη αποβλέπουν κατά πρώτο λόγο στην παροχή εργασίας έναντι αμοιβής και κατά δεύτερο λόγο, στην παροχή εκπαίδευσης και εξειδίκευσης.

Σύμφωνα με την σκέψη του Δικαστηρίου ο χαρακτηρισμός της σύμβασης μαθητείας, ως γνήσιας, ή ως σύμβασης εξαρτημένης εργασίας μαθητευομένου εμπίπτει στην κρίση του Δικαστηρίου, το οποίο, μετά από αξιολόγηση των πραγματικών περιστατικών προσδίδει τον ορθό νομικό χαρακτηρισμό, δίχως μάλιστα να δεσμεύεται από τον χαρακτηρισμό, τον οποίο έδωσαν οι συμβαλλόμενοι στη σύμβαση, αυτό δε ισχύει και επί των εργασιακών σχέσεων του Δημοσίου και του ευρύτερου δημόσιου τομέα. Εν συνεχεία, το Δικαστήριο ανατρέχοντας τις διατάξεις περί αδικαιολόγητου πλουτισμού, των άρθρων 904 ΑΚ παρ.1, εδ.α΄ και 908 εδ.α΄ ΑΚ, ανέφερε ότι στην περίπτωση άκυρης σύμβασης εργασίας, ο εργοδότης, εάν κατέστη αδικαιολόγητα πλουσιώτερος, έχει την υποχρέωση να αποδώσει την ωφέλεια την οποία αποκόμισε από την εργασία του μισθωτού, η οποία συνίσταται στην αμοιβή την οποία θα κατέβαλε σε άλλον εργαζόμενο, υπό έγκυρη σύμβαση εργασίας, με τις ικανότητες και τα προσόντα του απασχοληθέντος.

Το Δικαστήριο επίσης αναφέρθηκε αναλυτικά στους όρους οι οποίοι πηγάζουν από διατάξεις δικαίου και διέπουν τα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης νέων ανέργων τα οποία αναθέτει ο Ο.Α.Ε.Δ σε φορείς του Δημοσίου, του ευρύτερου δημόσιου τομέα καθώς και σε ιδιωτικές επιχειρήσεις. Η ανάθεση γίνεται σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου που διέπουν τις δημόσιες συμβάσεις και η δαπάνη για την άσκηση των νέων ανέργων βαρύνει τους Φορείς Κοινωνικής Ασφάλισης και καταβάλλεται στον αντισυμβαλλόμενο. Εάν η απασχόληση του μαθητευομένου από τον δημόσιο φορέα, βάσει των διατάξεων που προβλέπονται εις εκτέλεση ειδικού προγράμματος επαγγελματικής κατάρτισης του Ο.Α.Ε.Δ. δεν αποβλέπει κατά κύριο λόγο στην απόκτηση εργασιακής εμπειρίας και εξειδίκευσης τότε η σύμβαση καθίσταται άκυρη και το δημόσιο ή τα άλλα Ν.Π.Δ.Δ (εν προκειμένω το «Γενικό Νοσοκομείο Βόλου») οφείλουν, βάσει των διατάξεων περί αδικαιολόγητου πλουτισμού, να αποδώσουν την ωφέλεια, ήτοι να καταβάλουν στον απασχολούμενο

στο συγκεκριμένο πρόγραμμα την αμοιβή που θα κατέβαλαν σε άλλο εργαζόμενο, με τα ίδια προσόντα και ικανότητες, ο οποίος θα είχε προσληφθεί με έγκυρη σύμβαση εργασίας.

Σύμφωνα με το σκεπτικό του Δικαστηρίου, το ζήτημα το οποίο ανακύπτει, λαμβανομένων υπό των ανωτέρω πραγματικών περιστατικών και αιτιάσεων καθώς και των σχετικών διατάξεων οι οποίες καθορίζουν τους όρους των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης των νέων ανέργων, είναι εάν η επικουρική βάση του αδικαιολόγητου πλουτισμού της συγκεκριμένης αγωγής είναι νόμιμη. Τούτο διότι εκκρεμούν πολλές τέτοιες υποθέσεις στις οποίες άλλοτε το Δικαστήριο έχει δεχτεί ότι το Δημόσιο κατέστη αδικαιολογήτως πλουσιότερο και οφείλει να αποδώσει την ωφέλεια με τον τρόπο που προαναφέρθηκε, και άλλοτε δεν κατέστη αδικαιολογήτως πλουσιώτερο καθόσον δεν είχαν την πρόθεση νομίμου προσλήψεως άλλου μισθωτού στην θέση (μαθητείας) του απασχοληθέντος με άκυρη σύμβαση εργασίας. Το Δικαστήριο για λόγους ενότητας της νομολογίας παρέπεμψε την υπόθεση στην Ολομέλεια του Αρείου Πάγου.

Αξιολογώντας την εν λόγω απόφαση ΑΠ 1063/2019, μπορεί να λεχθεί ότι ορθώς το Δικαστήριο απέφυγε να αποφανθεί, καθόσον υπάρχει μέχρι σήμερα αντίθετη και αντικρουόμενη νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Το Δικαστήριο έπρεπε να απαντήσει στο ερώτημα εάν η εν λόγω σύμβαση αποτελούσε μια σχέση εξηρητημένης εργασίας μαθητευόμενου, οπότε εφαρμόζονται οι διατάξεις της εργατικής νομοθεσίας, και σε αυτή την περίπτωση πρέπει να γίνει δεκτή η αγωγή ως νόμιμη ως προς την επικουρική βάση του αδικαιολόγητου πλουτισμού, ή αν η σύμβαση συνιστούσε μια γνήσια σύμβαση μαθητείας επί της οποίας εφαρμόζονται αναλογικά οι διατάξεις του Αστικού Κώδικα για την σύμβαση εργασίας και σε αυτή την περίπτωση οποιαδήποτε αξίωση για απόδοση της ωφέλειας από αδικαιολόγητο πλουτισμό στερείται νομίμου βάσεως. Κάθε υπόθεση έχει βεβαίως την ιδιαιτερότητα της και από τις διατάξεις που διέπουν τα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης του Ο.Α.Ε.Δ προκύπτει ότι υφίσταται άκυρη σύμβαση εργασίας σε περίπτωση που η απασχόληση του προσλαμβανομένου αποβλέπει κατά κύριο λόγο στην εκτέλεση παραγωγικού έργου και όχι στην κατάρτιση του, και συνεπώς υπάρχει νομιμοποιητική βάση αγωγής για αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού. Εν τούτοις, το Δικαστήριο αποφάσισε να παραπέμψει την υπόθεση στην Ολομέλεια, και ορθώς έκρινε, ακριβώς επειδή το εν λόγω νομικό ζήτημα είναι γενικότερου ενδιαφέροντος,

και η έλλειψη ενότητας την νομολογίας δεν συνεισφέρει στην διεκπεραίωση ενός τόσο μεγάλου αριθμού εκκρεμών υποθέσεων.

ΑΠ 1217/2019

Παροχή για αιτία που έληξε. Έννοια της αιτίας: Καταβολή σε εκτέλεση δικαστικής απόφασης εάν η απόφαση αυτή εξαφανισθεί με νέα απόφαση δικαστηρίου.

Η εν λόγω απόφαση αναφέρεται στην ένδικη διαφορά μεταξύ του αναιρεσειόντος Ν.Π.Ι.Δ με την επωνυμία «...», στην παρούσα ανάλυση ονομάζεται Α, και του αναιρεσιβλήτου, ιδιώτη, Κ.Π, ο οποίος στην παρούσα ανάλυση αποκαλείται Β. Η υπόθεση αφορά σε δύο διαφορετικές αγωγές. Αρχικά ο Β, τότε ενάγων, υπέβαλε αγωγή κατά του Α, τότε εναγόμενου, η οποία έγινε δεκτή από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο και βάσει της απόφασης του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών, το Α υποχρεούταν να καταβάλει στον Β το ποσό των 19.001 ευρώ. Το Α κατέβαλε στον Β, σε εκτέλεση προσωρινής εντολής, το ποσό των 11.738 ευρώ. Εν συνέχεια άσκησε έφεση κατά αυτής της απόφασης η οποία έγινε δεκτή, καθώς το Εφετείο Αθηνών έκρινε την πρωτόδικη απόφαση αβάσιμη.

Στη συνέχεια, το Α, πρώην εναγόμενο και νυν ενάγων, υπέβαλε αγωγή κατά του Β, πρώην ενάγοντος και νυν εναγόμενου, με την οποία ζητούσε να διαταχθεί η επαναφορά των πραγμάτων στην προ της εκτελέσεως της απόφασης του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών, και βάσει της διάταξης του άρθρου 914 ΚΠολΔ, ο εναγόμενος Β, να υποχρεωθεί να του καταβάλει το ποσό των 11.738 ευρώ με τον νόμιμο τόκο. Η αγωγή έγινε πρωτοδίκως εν μέρει δεκτή. Η ένδικη αξίωση του Α στηριζόταν στις διατάξεις περί αδικαιολόγητου πλουτισμού (διατάξεις του άρθρου 904ΑΚ): Ο Β, ως αδικαιολογήτως πλουτήσας εις βάρος του Α, όφειλε να επιστρέψει το ποσό που ο Α του είχε καταβάλει (11.738 ευρώ) για αιτία που έληξε, κατόπιν της απόφασης του Εφετείου Αθηνών.

Ο Β, εναγόμενος (στην αγωγή του Α κατά του Β) και νυν αναιρεσιβλήτος, άσκησε έφεση κατά της πρωτόδικης απόφασης (στην αγωγή του Α κατά του Β) την οποία το δευτεροβάθμιο δικαστήριο έκανε δεκτή. Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο αν και έκρινε ότι η ένδικη αξίωση του Α (για αδικαιολόγητο πλουτισμό του Β) είναι

βάσιμη, εντούτοις απεφάνθη ότι έχει υποπέσει στην διετή παραγραφή των διατάξεων των άρθρων 10, παρ.2 και 19 παρ.2 του Ν.489/1976.²⁴⁷ Την αναίρεση της τελευταίας απόφασης αιτείται το αναιρεσεϊόν/ενάγον, Α.

Το Δικαστήριο του Αρείου Πάγου, με την παρούσα απόφαση 1217/2019, αφού αναφέρθηκε στην διάταξη της παρ.1 του άρθρου 904ΑΚ, διατύπωσε την σκέψη ότι παροχή για αιτία που έληξε είναι και η καταβολή σε εκτέλεση απόφασης πολιτικού ή ποινικού δικαστηρίου, αν η απόφαση αυτή εξαφανισθεί εν όλω ή εν μέρει με νέα απόφαση (συνήθως ανώτερου) δικαστηρίου συνεπεία άσκησης ενδίκου μέσου. Ως εκ τούτου γεννάται η υποχρέωση απόδοσης της ωφέλειας, εν προκειμένω της ωφέλειας που ο Β απεκόμισε εις βάρος του Α, ήτοι το ποσό των 11.738 ευρώ. Το συγκεκριμένο ποσό της καταβολής, συνιστά παροχή για αιτία που όμως έληξε συνέπεια της απόφασης του Εφετείου Αθηνών η οποία εξαφάνισε την πρωτόδικη απόφαση (στην πρώτη χρονικά δίκη). Συνεπώς η ένδικη αξίωση του Α κατά του Β είναι βάσιμη όπως άλλωστε έκρινε ότι το Εφετείο στην δεύτερη περίπτωση, ήτοι στην αγωγή του Α κατά του Β.

Σύμφωνα όμως με το σκεπτικό του Δικαστηρίου του Αρείου Πάγου, το Εφετείο στην δεύτερη περίπτωση (αγωγή του Α κατά του Β) έσφαλε στην ερμηνεία και εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 247, 249 και 904 ΑΚ τις οποίες και ούτως παραβίασε. Τούτο διότι, στην περίπτωση της αγωγής του Α κατά του Β, η ασκούμενη αξίωση, ως στηριζόμενη στις διατάξεις του αδικαιολόγητου πλουτισμού, υπόκειται σε 20ετή παραγραφή (διατάξεις άρθρου 249 ΑΚ) και όχι στην διετή των διατάξεων του Ν.489/76. Από την ημέρα δημοσίευσής της απόφασης του Εφετείου Αθηνών (στην υπόθεση της πρώτης αγωγής, ήτοι του Β κατά του Α) μέχρι την άσκηση της ένδικης αγωγής του Α κατά του Β, είχαν παρέλθει τέσσερα έτη και δεν είχε συμπληρωθεί ο χρόνος παραγραφής. Για τους λόγους αυτούς το Δικαστήριο παρέπεμψε την υπόθεση για περαιτέρω εκδίκαση στο ίδιο δικάσαν Εφετείο με άλλους δικαστές στην σύνθεση του.

Η παρούσα υπόθεση είναι σημαντική για τον καθορισμό της έννοιας «της αιτίας» που έληξε (για την απόδοση του αδικαιολόγητου πλουτισμού) καθόσον το Δικαστήριο στην ΑΠ 1217/2019, επιβεβαιώνει την ήδη υπάρχουσα νομολογία επί του

---

²⁴⁷ Ο Ν. 489/1976: «Περί υποχρεωτικής Ασφαλίσεως της εξ ατυχημάτων αυτοκινήτων αστικής ευθύνης», ίσχυε πριν την αντικατάστασή του με τον Ν. 4092/2012. Σύμφωνα με την παρ.2 του άρθρου 10 του Ν.489/1976: «Η αξίωσις αυτή (αξίωσις κατά ασφαλιστού) παραγράφεται μετά πάροδο δύο ετών από την ημέρα του ατυχήματος, επιφυλασσομένων των περι αναστολής και διακοπής της παραγραφής κειμένων διατάξεων».

ζητήματος σύμφωνα με την οποία, παροχή για αιτία που έληξε αποτελεί και η καταβολή στον λήπτη εκ μέρους του δότη σε εκτέλεση δικαστικής απόφασης, αν η απόφαση αυτή μετά εξαφανισθεί ή η βασιζόμενη σε αυτή εκτέλεση ακυρωθεί, με νέα απόφαση δικαστηρίου κατόπιν εφέσεως. Προηγούμενες αποφάσεις επί του ίδιου ζητήματος είναι η ΑΠ 286/2005, στην οποία το Δικαστήριο στην παρούσα ΑΠ 1217/2019 κάνει αναφορά και η ΑΠ 1524/2017 η οποία μάλιστα συμπληρώνει ότι «Παροχή για αιτία που έληξε είναι και η καταβολή σε εκτέλεση απόφασης πολιτικού ή ποινικού δικαστηρίου, αν η απόφαση αυτή εξαφανισθεί ... ή αν η βασιζόμενη σε αυτή εκτέλεση ακυρωθεί.»²⁴⁸ Το Δικαστήριο με την παρούσα απόφαση προβαίνει στην ορθή ερμηνεία των δικαιοκρινικών διατάξεων περί αδικαιολόγητου πλουτισμού, η αξίωση για τον οποίο, σε συνδυασμό με πραγματικά περιστατικά, έχει πρωταρχική σημασία για την απόδοση δικαιοσύνης στην συγκεκριμένη υπόθεση. Το Δικαστήριο ορθώς έκρινε βάσει της αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού. Η υπόθεση αφορά πρωτίστως σε αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού, καθόσον η αγωγή στηρίζεται σε αυτή την αξίωση, και δεν αφορά σε αξίωση (κατά ασφαλιστού) σε περίπτωση αυτοκινητιστικού ατυχήματος και σύμφωνα με τον 247 ΑΚ, «Εφόσον δεν ορίζεται διαφορετικά οι αξιώσεις παραγράφονται σε είκοσι χρόνια».

Επίλογος

Στην παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζονται τα ζητήματα που άπτονται του αντικείμενου της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού. Στο πλαίσιο της γενικής θεώρησης του θεσμού εξετάστηκαν ο χαρακτήρας και η λειτουργία της αξίωσης και διερευνήθηκαν οι προϋποθέσεις γένεσής της. Στόχος της αξίωσης, όπως καταφαίνεται από τις διατάξεις του άρθρου 904 ΑΚ είναι η αποκατάσταση της αδικίας η οποία εμπεριέχεται στην αδικαιολόγητη βελτίωση της περιουσίας του λήπτη. Η εφαρμογή των διατάξεων αδικαιολόγητου πλουτισμού, στο πλαίσιο ενός επανορθωτικού πνεύματος δικαίου, έχουν ως στόχο όχι την αποκατάσταση της ζημίας του δότη, αλλά την αφαίρεση του πλουτισμού από τον πλουτήσαντα/λήπτη, υπέρ εκείνου βεβαίως εις βάρος του οποίου έγινε ο πλουτισμός. Τούτο ασφαλώς διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο σε ζητήματα απόσβεσης της αξίωσης, ιδιαίτερα όταν ο πλουτισμός δεν σώζεται.

---

²⁴⁸ Βλ. σχ. Κεφ.2.5, «Επί μέρους αξιώσεις αδικαιολόγητου πλουτισμού», σελ 38 παρούσας εργασίας.

Η ορθή ερμηνεία των διατάξεων των άρθρων που ρυθμίζουν τα ζητήματα αδικαιολόγητου πλουτισμού, όπως στην παραπάνω περίπτωση του μη σωζόμενου πλουτισμού, είναι κρίσιμη για την απόδοση δικαιοσύνης. Ο Αστικός Κώδικας στα άρθρα 904-913, ρύθμισε τα ανωτέρω ζητήματα κατά τρόπο σαφή, λιτό και πλήρη. Ζητήματα που αναφέρονται στην υποχρέωση απόδοσης της ωφέλειας, περιορισμό ή απόσβεση της υποχρέωσης απόδοσης, ευθύνη του λήπτη και επίταση της ευθύνης, αλλά και στην έννοια και τις προϋποθέσεις των επιμέρους αξιώσεων αδικαιολόγητου πλουτισμού, ή ακόμα τι συνιστά την έννοια της νόμιμης αιτίας, όλα αποτελούν το αντικείμενο της συζήτησης και του γενικότερου προβληματισμού στο πλαίσιο απόδοσης δικαιοσύνης και της εφαρμογής των κανόνων δικαίου. Επιπλέον, υπάρχουν και άλλα ζητήματα, όπως το ζήτημα της επικουρικότητας της αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού, που απασχολούν τόσο την θεωρία όσο και την νομολογία και που απαιτούν την ορθή ερμηνεία των δικαιοκικών διατάξεων. Για το ζήτημα της επικουρικότητας υπάρχουν αντικρουόμενες απόψεις ως προς το εάν η αξίωση είναι επιβοηθητική, συνιστά δηλαδή την μόνη θεραπεία όταν δεν υπάρχει άλλη αξίωση προς ικανοποίηση του δικαιούχου, ή αυτοτελής, αν και η νομολογία δέχεται την δικονομική επικουρικότητα της αγωγής από τον αδικαιολόγητο πλουτισμό και την απορρίπτει μόνον όταν κρίνεται νόμιμη η κύρια αγωγή.

Υπάρχουν όμως και άλλα επιμέρους ζητήματα με ειδικό ενδιαφέρον, όπως η εφαρμογή της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού στην περίπτωση αμφοτεροβαρών συμβάσεων ή στις ένδικες διαφορές που προκύπτουν στο πλαίσιο διοικητικών συμβάσεων και την δικαιοδοσία των διοικητικών δικαστηρίων, ειδικότερα επί αξιώσεων από την σχέση εργασίας σε περίπτωση ακυρότητας της σύμβασης, τα οποία αποτελούν πηγή προβληματισμού. Σε πολλές περιπτώσεις τα δικαστήρια δεν καταλήγουν σε οριστικές αποφάσεις, με αποτέλεσμα πολλές υποθέσεις να εκκρεμούν όπως καταδεικνύουν πρόσφατα παραδείγματα. Κύρια όμως επιδίωξη της δικαιοσύνης είναι η ενότητα της νομολογίας και σε αυτή την κατεύθυνση προσανατολίζονται πρόσφατες αποφάσεις του Δικαστηρίου του Αρείου Πάγου. Σε αυτή το πλαίσιο η νομολογία του ανωτάτου δικαστηρίου, όπως ανωτέρω αναλύθηκε και αξιολογήθηκε σε επιλεγμένες υποθέσεις, αναδεικνύει τόσο την σπουδαιότητα της ορθής ερμηνείας των κανόνων δικαίου όσο και τον καθοριστικό ρόλο της ίδιας της δικαιοσύνης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βαλτούδης, Α., *Αδικαιολόγητος πλουτισμός στις τριμερείς σχέσεις, ιδίως του τραπεζικού τομέα*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2018.
- Βαλτούδης, Α., «Η επικουρικότητα της αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού», *ΕΕΛΔνη*, 49(6), 2008.
- Davrados, N., “Demystifying Enrichment Without Cause, *Louisiana Law Review*, 78 (4), 2018.
- Ιντζεσίσογλου, Ν. «Η έννοια της αιτίας στον αδικαιολόγητο πλουτισμό», *Αρμ.*30, 1976.
- Καλαβρός, Α., *Η νομή και η κατοχή ως αδικαιολόγητος πλουτισμός*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2016.
- Κατζέλα, Μ., *Αδικαιολόγητος Πλουτισμός*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2010.
- Κιτσαράς, Λ., «Η νομή ως αντικείμενο της αξιώσεως αδικαιολόγητου πλουτισμού (απαίτηση νομής, *condictio possessionis*)», *ΧρΙΔ*, ΙΓ, 2013.
- Κορηλάκης, Π., *Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο*, τομ.Ι, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2012
- Κοτζάμπαση, Α., «Η αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού στις περιπτώσεις όπου αυτός «επιβάλλεται» χωρίς τη θέληση του λήπτη», *ΕλλΔνη*, 34, 1993
- Λιτζερόπουλος, Α. *Στοιχεία Ενοχικού Δικαίου*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2002.
- Μαθθίας, Σ. «Η έννοια της επικουρικότητας των απαιτήσεων αδικαιολόγητου πλουτισμού και η επικουρική άσκηση τους», *ΕλλΔνη*, 31, 1991.
- Νικολόπουλος, Π., «Είναι η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα μορφή αδικαιολόγητου πλουτισμού;» *ΕφΑΔ*, (4), 2013.
- Παπαχρήστου, Γ., *Το αντικείμενο της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2014.
- Παυλόπουλος, Π., «Ο αδικαιολόγητος πλουτισμός στο Δημόσιο Δίκαιο», ΝοΒ 1998.
- Ν. Σοϊλεντάκης, *Η αγωγή στην Διοικητική Δικονομία*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2004.
- Σπυριδάκης, Ι., *Αξιώσεις αδικαιολόγητου πλουτισμού*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2011.
- Σταθόπουλος, Μ., *Αξιώσεις αδικαιολόγητου πλουτισμού*, Ινστιτούτο Συνταγματικών Ερευνών, Αθήνα, 1972.

Τσιρωνάς, Α., *Οι αξιώσεις αδικαιολόγητου πλουτισμού από την εκτέλεση διοικητικών συμβάσεων*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2007

Φασούλας, Ζ., «Η έννοια της «περιουσίας», της «ζημίας» (βλάβης) και του «παράνομου περιουσιακού οφέλους» στο Αστικό και το Ποινικό Δίκαιο» (Εγκλήματα εκβίασης, απάτης και απιστίας). Απάτη τελούμενη από χρηματιστές και το σκοπούμενο παράνομο περιουσιακό όφελος», *ΑρχΝ*, (6) 2003.

Φασούλας, Ζ., «Αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού για διαφυγόντα κέρδη (εισοδήματα) μισθωτού που παρείχε εργασία με άκυρη σύμβαση (Με αφορμή την ΟΛΑΠ 3/2004)», *Νομικό Βήμα*, 52, 2004.